

Abdullayeva G.S., Safarov F.F.

TARBIYA NAZARIYASI VA METODIKASI

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI**

Abdullayeva G.S., Safarov F.F.

TARBIYA NAZARIYASI VA METODIKASI

DARSLIK

Chirchiq 2024

4
:
1
,
a
a
p
ti

g
ti
li

ri
sh
ni

UO'K 37.013;378
KBK 74;74.58
A-15

Abdullayeva G.S., Safarov F.F. / Tarbiya nazariyasi va metodikasi / Darslik. – Toshkent: "Osiyo tur", 2024. – 168 bet

Ushbu darslik "Ta'lim-tarbiya nazariyasi va metodikasi" kursining mualliflik dasturiga muvofiq yaratilgan bo'lib, o'z tarkibida ma'ruza materiallari, seminar mashg'ulotlari va ilmiy-tadqiqot ishlarining uslubiy ta'minoti, talabalarning mustaqil ishlashi uchun uslubiy materiallarni mujassam etgan.

Ushbu darslik oliy pedagogik ta'lim davlat standartiga muvofiq qurilgan bo'lib, oliy ta'lim muassasalarida o'qitiladigan pedagogik fanlar va maxsus kurslarning uzluksizligi printsiplini aks ettiradi.

Ushbu darslik oliy va o'rta pedagogik o'quv yurtlari hamda pedagogik yo'nalishdagi kasb-hunar muassasalari talabalari va o'qituvchilari, ta'lim nazariyasi va metodikasi sohasi mutaxassislari uchun mo'ljallangan.

Taqrizchilar: Ped. fanlari doktori, professor A.S. Gayazov;
Ped. fanlari doktori, professor. A.F. Amirov.

UO'K 37.013;378
KBK 74;74.58

ISBN 978-9912-649-87-3

© Abdullayeva G.S. va b., 2024
© "Osiyo tur", 2024

KIRISH

"Ta'lim-tarbiya nazariyasi va metodikasi" uslubiy-metodik qo'llanmasining asosiy maqsadi, oliy va o'rta maxsus ta'lim muassasalarida tahsil oluvchi talabalarning ehtiyojlariga, qiziqishlariga, pedagogika hamda uning refleksik mulohazalari haqidagi bilimlariga, madaniy va diniy tushunchalariga tayangan holda, o'quv yurtlaridagi ta'lim mazmunini, uslubiy va ijtimoiy-psixologik jihatlarini muvaffaqiyatli amalga oshira oladigan bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy madaniyati va pedagogik faoliyati asoslarini rivojlantirishga ko'maklashishdan iborat.

Hozirgi kunda, ushbu qo'llanma bo'yicha asosiy darsliklarning yetishmasligi dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Dunyoviy va diniy ilmlarni o'rganishda foydalanilayotgan kitoblar, darslik va qo'llanmalarning umumiy mazmunidan kelib chiqqan holda, axborot va ma'naviy jihatdan rivojlangan jamiyatni yuzaga keltirish uchun, ularga zamonaviy ta'lim talablari asosida bilim berishni taminlash kerakligi ma'lum bo'ldi.

Ushbu uslubiy-metodik qo'llanmasini ishlab chiqish jarayonida muallif, pedagogika fani va ta'lim amaliyotining innovatsion rivojlanishi bilan belgilanadigan dunyoviy shuningdek, diniy ta'limni sintezlagan.

Darslikning tarbiyaviy maqsadi bo'lajak mutaxassislarni ta'limning asosiy jihatlarini, tarbiyaviy faoliyat, pedagogik muloqot va ularning kasbiy mahorat egallashlarini taminlashdan; pedagogik faktlar, hodisa hamda voqealarni fan atamaları yordamida tasvirlashdan; pedagogik muammolarni hal qilish nuqtai nazaridan, talabalarning rivojlanishini tahmin qilish, tushuntirish va boshqarishdan; zamonaviy, dunyoviy va diniy ta'lim muassasalarida islom e'tiqodining ta'lim salohiyatidan foydalangan holda, ko'p millatli o'quv yurtlarida o'zaro hamkorlik va muloqotni boshqarishdan iborat hisoblanadi.

Darslikning tashkiliy-pedagogik maqsadi talabalarning ushbu sohadagi tarbiyaviy faoliyat, ta'lim, bilim va ko'nikmalarni kasbiy kompetensiya va qadriyatlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirishlari uchun sharoit yaratishdan iborat.

Darslikning tashkiliy-pedagogik maqsadlaridan yana biri "Ta'lim-tarbiya nazariyasi va metodikasi" bo'yicha o'qitish jarayonida oliy o'quv yurtlaridagi dars jarayonlarini

intensivlashtirish va texnologiyalashtirishga urinishdan iborat hisoblanadi. O'quv jarayonini intensivlashtirish orqali - maksimal hajmdagi o'quv-pedagogik ma'lumotlarni o'rganishga kam vaqt sarflanadi, bu esa o'z navbatida bo'lajak mutaxassislar tayyorlashni osonlashtiradi va sifat jihatidan yaxshilanishga yordam beradi.

Bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashda baholash komponentini kuchaytirish uchun ta'lim muammolarini hal qilish, test va o'z-o'zini sinab ko'rish kabi o'qitish shakllarining ahamiyati yuqori darajada hisoblanadi. Koordinata va blok-sxema bilan ishlash ham o'quvchilarda ichki faollikni uyg'otish, tahlil qilish, sintezlash, taqqoslash, umumlashtirish kabi aqliy jarayonlarni rivojlantirishga hamda ta'limning pedagogik muammolariga yechim berishga ko'maklashadi.

"Ma'ruzaning xulosasi - mulohaza uchun birinchi qadam" hisoblanadi, chunki nazariy materialni o'zlashtirish jarayonidagi yakuniy bandida ifodalangan. Pedagogikaning asl qadriyatlardan va hayotiy tajriba orqali olingan bilim, talabalarga o'quv jarayonining to'liq ishtirokchisi bo'lish va o'z pedagogik faoliyatini shakllantirish imkonini beradi.

Ushbu darslikning **nazariy asosini** pedagogika fani va o'quv amaliyotining quyidagi qoidalari tashkil etadi:

- Aksiologik yondashuv - e'tiqod, ma'naviyat, inson hayoti, ta'lim, tarbiyaviy faoliyat va insoniy muloqot qadriyatlarini tushunish va tasdiqlashga asoslangan pedagogik qarashlar tizimi;

- Antropologik yondashuv - islomiy dunyoqarash kontekstida insonning yaxlit tabiati va uning ichki taraqqiyot qonuniyatlarini anglash asosida, bo'lajak o'qituvchi shaxsini rivojlantirish va o'zi uchun shart-sharoitlar yaratish;

- Tizimli-strukturaviy yondashuv - pedagogik voqea o'rganilayotgan ob'ektining yaxlitligi va birligini ifodalovchi o'zaro bog'liq komponentlarning butun majmuasida rivojlanayotgan tizim sifatida pedagogik ob'ektning mohiyatini aniqlash va tavsiflash;

- Tizimli-funksional yondashuv - o'rganilayotgan ob'ektlarning tuzilishi va mazmunini, funktsionallarini, shuningdek, pedagogik faoliyatning asosiy funktsiyalari muvofiqligini ta'kidlashdir. Ushbu yondashuvga tayanish islom dinining tarbiyaviy salohiyatidan foydalanadigan asosiy tarkibiy elementlarni aniqlashga ham yordam beradi;

- Madaniy yondashuv - ta'lim rivojlanishining turli bosqichlarida namoyon bo'ladigan bilimlarni pedagogik faoliyatning o'ziga xos shakllariga kiritish, ularni nazariy hamda amaliy shaklda o'zlashtirish, talabalarga ijtimoiy-madaniy sohada bo'lajak mutaxassisning umuminsoniy, kasbiy madaniyatini zarur darajada o'zlashtirishni ta'minlash, xalq madaniyati (tillar, san'at, din, kundalik hayot va boshqalar) va jahon va o'zbek tsivilizatsiyasi yutuqlarining uzviy birligi namoyon bo'ladigan muhit;

- Shaxsiy-faollik yondashuvi - bo'lajak o'qituvchini kasbiy faoliyat sub'ekti sifatida shakllantirishga va oliy o'quv yurtlari, kasb-hunar maktablarining o'quv jarayonida egallangan ma'naviy, axloqiy, shaxsiy va kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan fazilatlarini salohiyatini reallashtirishga e'tibor qaratish;

- Kompetensiyaga asoslangan yondashuv - kasbiy tayyorgarlikning ijtimoiy, shaxsiy, umummadaniy hamda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan talim sohasi.

I BO'LIM. TA'LIMNING MOHIYATI VA UNING NAZARIY VA USLUBIY ASOSLARI

1-MAVZU. TA'LIM IJTIMOIIY HODISA VA PEDAGOGIK JARAYON SIFATIDA

Ko'rsatmalar: avvalo, nazariy materialni batafsil o'rganish kerak.

Unga asoslanib, tarbiyaning mohiyatini tushunib olib va uni ijtimoiy hodisa va pedagogik jarayon sifatida ajratishni o'rganib, uning xususiyatlarini bilib olish zarur.

Ta'limning uslubiy va tizimli-tarkibiy tahlilini qanday amalga oshirishni o'rganish kerak: ta'limning tuzilishi, funksiyalari mohiyatini aniqlash, ta'limning qonuniyatlari va tamoyillarini aniqlash; o'quv jarayonining bosqichlari va mantig'ini o'zlashtirish. Ta'limning ijtimoiy-pedagogik toifalar tizimidagi asosiy o'rnini anglash muhimdir. O'rganilgan materialni birlashtirish uchun siz taqdim etilgan barcha mashqlarni bajarishingiz, mavzu bo'yicha test o'tkazishingiz, taqdim etilgan taqdimotlarni ko'rishingiz va mavzu bo'yicha qo'shimcha materiallarni o'rganishingiz kerak.

Mavzuga kirish: ushbu darsda biz ta'limning ijtimoiy hodisa sifatida mohiyatini, uning o'ziga xos xususiyatlari va funksiyalarini ko'rib chiqamiz.

Biz tarbiyaning umuminsoniy va ijtimoiy - tarixiy tabiati, tarbiya omillari va shartlari kabi tushunchalarni o'zlashtiramiz; sotsializatsiya, ta'lim, tarbiya, o'qitish va rivojlanish toifalarining nisbatini ko'rib chiqamiz. Ta'lim ijtimoiy-pedagogik toifalar tizimida va pedagogik toifalar ierarxiyasida qanday o'rin egallashini tahlil qilamiz.

Ta'limning mohiyatini pedagogik jarayon, tizimli-tarkibiy ta'lim, pedagogik faoliyat, ta'limning qonuniyatlari va tamoyillari sifatida tushunish muhimdir. Faqat bunday ko'p qirrali tahlil asosida biz ta'lim nazariyasi va metodologiyasini chuqur uslubiy asoslashimiz mumkin.

NAZARIY MATERIAL

1.1. Ta'lim - bu ijtimoiy hodisa

Kalit so'zlar: ta'lim, ta'lim jarayoni; tarbiyaviy o'zaro ta'sir, tarbiyaviy munosabat; ta'lim predmeti, ta'lim ob'ekti; ta'limning mega-, makro-, mezo, mikro omillari; ta'lim jarayoni; ta'lim jarayoni; ta'lim tizimi; tarbiyaviy vazifa,

tarbiyaviy vaziyat; ta'limning tizimli-tarkibiy tahlili; ta'lim shakllari; ta'lim tamoyillari; ta'limning tizim tuzuvchi komponenti; insonparvarlashtirish, demokratlashtirish, tabaqalashtirish, madaniy muvofiqlik, ekologik muvofiqlik maktabdagi ta'lim jarayonining yetakchi tamoyillari sifatida; ta'lim ijtimoiy hodisa sifatida, ta'limning ijtimoiy mohiyati, ta'limning tarixiy tabiati, ta'limning o'ziga xos tarixiy xususiyati.

Ta'lim sohasidagi terminologiyani tahlil qilish va o'zlashtirish bo'lajak mutaxassisning kasbiy va ijtimoiy-madaniy kompetentsiyalarini shakllantirish ko'rsatkichlaridan biridir. Hozirgi vaqtdagi dolzarb bo'lgan inson va jamiyat rivojlanishining ijtimoiy-madaniy va ijtimoiy-pedagogik jihatlarini kuchaytirish bilan bog'liqdir. Ta'limning ijtimoiy-pedagogik kategoriyalar tizimidagi o'rni va u haqida zamonaviy tasavvurni shakllantirish, uning asl mohiyatini murakkab, ko'p qirrali hodisa sifatida baholash,

ijtimoiylashish, moslashish, ta'lim-tarbiya kabi toifalarning o'zaro bog'liq bo'ganligidagina shaxsni individuallashtirish, integratsiyalash, tarbiyalash, o'qitish va rivojlantirish mumkin.

Avvalo, ta'limning muhim va mazmunli xususiyatlarining tahlilini hamda o'rganilayotgan toifani bir necha jihatlarida:

- ta'lim ijtimoiy hodisa;
- tarbiya pedagogik jarayon;
- ta'lim pedagogik tizim;
- tarbiya pedagogik faoliyat sifatida ko'rib chiqamiz.

1-Rasm. Ta'limning xususiyatlari.

"Tarbiya" - tushunchasining bunday aspektli bo'linishi uning yaxlitligini buzmaydi, balki uning asosiy xususiyatlariga diqqatni qaratishga imkon beradi.

An'anaviy nuqtai nazardan qaraganda, ta'lim ijtimoiy hodisa sifatida jamiyat va shaxslarning o'zaro ta'sirini nazarda tutadi, ijtimoiy tajribani kekxa avloddan yosh avlodga o'zini o'zi rivojlantirish asosi sifatida o'tkazishga qaratilgan hisoblanadi.

Ushbu kontekstda ta'limning xususiyatlari ijtimoiy xarakteri, butun insoniyatning ijtimoiy rivojlanishi xususiyatlarining aksi; tarixiy ta'lim, makrojamiyatning ijtimoiy-tarixiy rivojlanishining turli davrlarida uning tendentsiyalari va xususiyatlarini aks ettirish; ta'limning o'ziga xos tarixiy tabiati, taraqqiyotning aniq tarixiy bosqichida mezo-jamiyat va mikro-jamiyat rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiruvchi sanaladi.

Ma'lumki, din asosan etnik guruhlarining ma'naviy qiyofasini shakllantirgan va ularning ma'naviyati va hayotiga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatishda davom etmoqda. So'nggi o'n yilliklardagi ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy o'zgarishlar bilan bir qatorda yangi muammolar paydo bo'ldi, endi ularni hal etish nafaqat ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy islohotlarni, balki samarali pedagogik texnologiyalarni yaratishni ham taqozo etadi. Musulmon xalqlarining ma'naviy-axloqiy an'analarini tiklash natijasida jamiyatning ma'naviy sog'lom bo'lishi va an'anaviy xalq madaniyatining samarali faoliyat yuritishi etnik guruhlarini saqlab qolishning asosiy sharti bo'ladi.

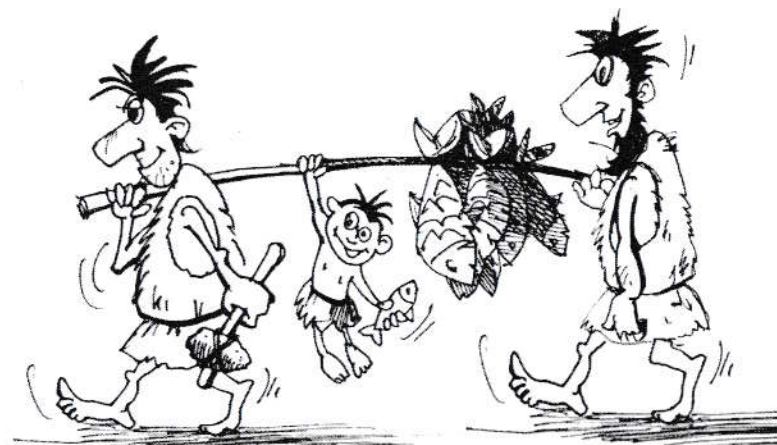
Ushbu kontekstda tarbiyaning asosiy muhim xususiyati uning butun insoniyatning ijtimoiy rivojlanish xususiyatlarini, tarbiyaning gumanistik hamda faol tabiati, kollektiv yoki korporativ tabiati va boshqalarni aks ettiruvchi ijtimoiy xarakteridir. Insoniyat taraqqiyotining ma'lum bir bosqichida paydo bo'lgan tarbiya, axloq, mafkura, siyosat kabi ijtimoiy hodisalar bilan bir qatorda, o'qimishli shaxsning o'zini o'zi rivojlantirish uchun sun'iy shart-sharoitlarni yaratish orqali, maqsadli hamda funktsional yordam va pedagogik qo'llab-quvvatlash zarurligiga javob berdi.

Ta'limning ijtimoiy maqsadi - sub'ektlarning kollektiv yoki korporativ munosabatlari tizimini uning mavjud bo'lgan davri, joyi va vaqtidan qat'i nazar, makro jamiyatning omon qolish shartlari sifatida qayta tiklaydigan kvazi jamoalarni yaratish orqali yanada muvaffaqiyatli, sog'lom, moslashuvchan avlodni rivojlantirishga ko'maklashishdir. Ushbu mohiyatni tushunish bizga ta'lim vaqti va joyidan qat'i nazar, jamiyatda tarbiyaviy o'zaro ta'sirning umumiy qabul qilingan va doimiy tamoyillarini yetarli darajada yaratishga imkon beradi.

Ta'limning ko'p yillik tajribasi shuni tasdiqlaydiki, tarbiya uning ijtimoiy yo'nalishi, insonparvarlik va shaxsiy - faoliyat xarakteri shakllanishi bilan shartsiz muvaffaqiyat belgilarini oladi, bu esa insonparvarlik, bag'rikenglik, o'zaro hurmat va muhabbatning shakllanishiga yordam beradi.

Ta'limning tarixiy tabiati mikrosotsiumning ijtimoiy-tarixiy rivojlanishining turli davrlaridagi tendentsiyalari va xususiyatlarini aks ettirishni o'z ichiga oladi. Turli xil tarixiy bosqichlarda ta'limni retro-tahlil qilish jamiyat rivojlanishining ko'rib chiqilayotgan tarixiy bosqichiga xos bo'lgan tarbiya xususiyatlarini, shunga o'xshash vaziyatlarda ta'sir qilishning o'ziga xos xususiyatiga ega bo'lgan eng samarali usul va usullarni aniqlashga imkon beradi.

Bugungi kunda mahalliy ta'limda boshqa mamlakatlar tajribasini hisobga olgan holda milliy an'analar ruhida ta'lim va tarbiya sohasini tashkil etishga qaratilgan etnik - madaniy yondashuv tasdiqlandi. Ta'limning milliy komponenti maktabning yangi avlodlarda etnik madaniyat va o'z-o'zini anglashni rivojlantirishdagi rolini oshiradi. Shu sababli, zamonaviy sharoitda eng muhim vazifalardan biri bu milliy an'analar va ideallarni hisobga olgan holda umuminsoniy qadriyatlarning ma'naviy va axloqiy asosida shaxsni rivojlantirish, milliy o'z-o'zini anglash madaniyati va millatlararo munosabatlarni rivojlantirishdir.

Ta'limning o'ziga xos tarixiy tabiati rivojlanishining ma'lum bir bosqichida mezosotsium va mikrosotsium rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi.

Aniq tarixiy vaziyat nuqtai nazaridan qaraganda, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari davrida o'qitish va tarbiyalashning yetakchi vositalariga:

- virtual ta'lim
- media maktablar

- online masofadan o'qitish kabilar aylangan. Masalan, zamonaviy oliy ta'limning o'ziga xos xususiyati universitet muhitida axborot - kommunikatsiya texnologiyalarini faol joriy etishdir, bu esa zamonaviy sharoitda universitet ta'limining o'ziga xos tarixiy tavsifi sifatida ta'lim muhiti haqida gapirishga imkon beradi.

1-Ilova. 1-havola: "Zamonaviy o'quv maskanlarida media ta'lim".

Shunday qilib, ta'lim ijtimoiy tajriba va qadriyatlar tizimini inson shaxsiyatini va o'z-o'zini rivojlantirish va ko'paytirishga qaratilgan jamiyat va insonning o'zaro ta'sirini o'z ichiga oladi.

Ijtimoiy hodisa sifatida paydo bo'lgan, u asrlar davomida o'sib borayotgan shaxsining muhim kuchlarining rivojlanishini rag'batlantirishga, uning atrofida tarbiyaviy muhitni yaratishga, ta'limning boshqa sub'ektlari bilan o'zaro munosabatlar va ularni tashkil etishga qaratilgan ijtimoiy funktsiyalarni bajarishga chaqirilgan. An'anaviy pedagogikada ular odatda ta'lim funktsiyalarini rivojlantirish, tarbiyalash, o'qitish va tuzatish deb ataladi.

XX-XXI asr boshlarida butun dunyo hamjamiyati hayotining ma'naviy va axloqiy jihatlari yangilandi. Rossiyada bu gumanitar inqirozda, ta'lim muammolarining kuchayishida aks etgani zamonaviy rus jamiyatining axloqi va hayotiylikini oshirish uchun yechim izlashga olib keldi. Rivojlanishning burilish bosqichlarida jamiyat o'zining tarixiy ildizlari va madaniy an'analari masalalariga murojaat qiladi. 1917 yilgacha mahalliy ta'limga asoslangan diniy g'oyalar sovet davrida pedagogikaning rivojlanishi davrida sun'iy

ravishda ijtimoiy hayot va ta'lim doirasidan tashqariga chiqarildi. V. A. Belyaeva, T. I. Vlasova, A. N. Kudryashova, N. D. Nikandrov, V. I. Slobodchikov, I. A. Solovtsova va boshqa olimlar va amaliyotchilar uning kelib chiqishiga murojaat qilish, dunyoviy va diniy ta'lim o'rtasidagi muloqotga qaytish zarurligi to'g'risida xulosaga olib keladi.

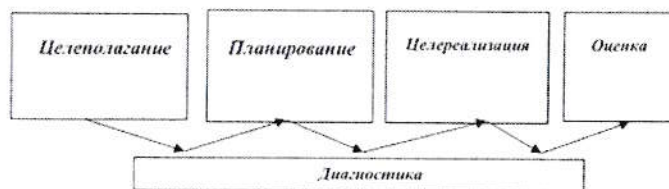

Dialektik qarash - jamiyatda tarbiyaning muhim ekanligini namoyon bo'lishiga, ijtimoiy tajribani avloddan avlodga o'tkazishning maqsadlari, mazmuni, usullari va shakllarining doimiy o'zgarishi sifatida taqdim etishga imkon beradi.

Ta'limning pedagogik jarayon sifatida nazariy asoslanishi odatda Y. A. Komenskiyning ilmiy va pedagogik faoliyatiga aloqador bo'ladi. Tarix bo'lajak avlodlar uchun uning unutilmas pedagogik asarlarini ("Rasmlardagi hissiy narsalar dunyosi", "Ona maktabi", "Ona Tili maktabi", "Buyuk didaktika" va boshqalar) saqlab qoldi. Ushbu asarlarda ilk bor ta'limni pedagogik jarayon va pedagogik tizim sifatida taqdim etilgan. Ularda, ta'lim - dialektika qonunlari bilan bog'liq bo'lib, hodisalar, ob'ektlar va ular o'rtasidagi

o'zaro munosabatlarning rivojlanish bosqichlari doimiy ravishda o'zgarishini nazarda tutadi.

Shu nuqtai nazardan, ta'lim - jarayon sifatida, shuningdek, tarbiyachilar tomonidan muvaffaqiyatli sotsializatsiya va o'quvchilarni dunyoga, jamiyatga moslashtirish kontekstiga mohirona yo'naltirilgan ta'lim sub'ektlari o'rtasidagi vaqt o'tishi bilan o'zaro munosabatlarning o'zgarishini anglatadi. Shuni ta'kidlash kerakki, tarbiyaviy o'zaro ta'sir deganda, ustoz va o'quvchining o'zaro aloqasi tushuniladi, buning natijasida ularning xatti-harakatlari, faoliyati va munosabatlarida o'zgarishlar yuz beradi. Ta'lim, har qanday ijtimoiy-pedagogik jarayon singari, maqsadga muvofiqlik, yaxlitlik, izchillik, determinizm, uzluksizlik, diskretlik, ochiqlik, boshqarish kabi qonunlar bilan tavsiflanadi.

2-Rasm. Tarbiyalash jarayoni bosqichlari

Shunday qilib, ta'lim pedagogik jarayon sifatida insonni va o'z-o'zini rivojlantirishga qaratilgan o'qituvchilar va o'quvchilarning ongli ravishda boshqariladigan va doimiy ravishda rivojlanib boradigan o'zaro pedagogik munosabatlari yig'indisini nazarda tutadi. Ta'lim jarayoni har qanday pedagogik jarayonga xos bo'lgan maqsadlarni belgilash, diagnostika qilish, rejalashtirish, maqsadlashtirish, tahlil qilish va ta'lim natijalarini baholash bosqichlariga xosdir. Ta'lim jarayonining tuzilishi 2-rasmda va biz o'rganayotgan qo'llanma bo'yicha nazariy materiallarda taqdim etilgan.

Ta'lim jarayonining mohiyatini keyingi tizimli-tarkibiy tahlil qilish ta'limni pedagogik tizim sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi. Ta'lim pedagogik tizim sifatida o'rganilayotgan ijtimoiy hodisaning birligi va yaxlitligini ta'minlaydigan tarkibiy qismlar to'plamidir. Ta'lim tizimining tarkibiy qismlari:

- maqsad;
- ta'lim sub'ektlari (o'qituvchi va o'quvchi);
- ular o'rtasidagi munosabatlar;
- faoliyat;
- asosiy sohalarining o'zaro aloqasi;
- tarbiyaviy ta'sirining mazmuni, usullari va shakllaridan iborat.

Islom dinining pedagogik salohiyatini tizimli-tarkibiy tahlil qilish, bolaning ma'naviy va jismoniy salomatligining muhim tarkibiy qismlarining shakllanishi, uning etukligi va iymoni mustahkamlanishi bilan keyingi rivojlanishi qanchalik yaxlit hamda uyg'un tarzda ta'minlanganligini ko'rsatadi. Islom ta'limi tizimida ma'naviy, aqliy va jismoniy salomatlik o'zaro bog'liqdir. Islom musulmonlarning turmush tarzi deb hisoblansa, bu aniq shakllangan sog'lom turmush tarzi bo'lib, undagi barcha holatlar insonning ma'naviy va jismoniy sog'lig'iga g'amxo'rlik qiladi. Ovqatlanish, gigiena, ibodatla, maxsus qat'iy tartibga solingan jismoniy mashqlar, ma'naviy va jismoniy jihatdan tozalanadigan ro'za tutish, mast qiluvchi mahsulotlardan foydalanishni taqiqlash, besh karra namoz o'qish – kabilarning barchasi yaxlit ta'lim tizimining elementlari sanaladi.

Islomiy qoidalarga ko'ra, farzantlarni tarbiyalashda quyidagi jihatlarni hisobga olish kerak:

1) diniy - tug'ilishdan boshlab bolani Islom e'tiqodiga tanishtirish, unga shariat asoslarini o'rgatish;

2) axloqiy - bolaga uning shaxsiyatida bo'lishi kerak bo'lgan tamoyillar majmuasini singdirish kerakligini anglatadi;

3) jismoniy - samarali mehnat qobiliyatiga, oila va jamiyatni himoya qila oladigan kuchli, sog'lom odamni shakllantirishga qaratilgan;

4) intellektual - fanlarni tushunish va atrofdagi olam tushunchasini, ishonch, xotirjamlik va baxtga erishishga yordam beradigan fanlar va din sohasidagi bilimlarni shakllantirish;

5) psixologik - sog'lom, barqaror psixikani tarbiyalash orqali namoyon bo'lishi bolada jasorat, mustaqillik, mukammallik, yaxshilik, muhabbatga intilishdir.

Ta'lim tizimi nafaqat o'rganilayotgan hodisa, ob'ekt yoki jarayonning tarkibiy qismlari to'plami, balki ta'lim jarayonining yaxlitligini aks ettiruvchi elementlarning qat'iy tartibliligi va o'zaro bog'liqligini ko'satuvchi tuzilishdir. Ta'lim tuzilishi tizim tarkibiy qismlarining eng barqaror takrorlanadigan sabab-oqibat munosabatlarini aks ettiradi, boshqacha qilib aytganda, bu ta'lim qonunlari deb ataladi va o'z navbatida, ta'lim tamoyillarida, ta'lim jarayonining asosiy qoidalari, talablari yoki qoidalarida ko'rsatiladi. Ta'lim jarayonining yetakchi qonunlari va printsiplariga:

- ta'limning maqsadlari, mazmuni va shakllari o'rtasidagi munosabatlar;

- rivojlanish va tarbiya o'rtasidagi tabiiy bog'liqlik;

- ta'lim va faoliyat o'rtasidagi munosabatlar;

- ta'lim va aloqa o'rtasidagi munosabatlar;

- bolaning tarbiyasi va tabiiy topshirig'i o'rtasidagi munosabatlar;

- bolani tarbiyalash va etnik guruh yoki mintaqaning madaniy rivojlanish darajasi va boshqalar o'rtasidagi munosabatlar kiradi.

Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, maqsad - har qanday tizimning tashkil etuvchi komponentidir, unda oxir-oqibat ideal model, shaxs obrazi ifodalanadi. Unga o'qituvchini kasbiy va pedagogik faoliyatning yetarli va maqsadga muvofiq vositalari, usullari orqali yaqinlashtirishga intiladi. Bunday maqsadlar shaxsning har tomonlama hamda o'zini o'zi rivojlantirish yoki oliyjanoblikka intilishi deb nomlangan.

Mahalliy fanlarda Islomning pedagogik tizimi bo'yicha yaxlit tadqiqotlar mavjud emas. Islom ta'limotining pedagogik jihatlarni

ilmiy nuqtai nazardan o'rganishga urinishlar XIX asr oxiri - XX asr boshlarida amalga oshirildi. Islomda ta'lim va tarbiya masalalari turli darajada mahalliy hamda dunyo Islom ma'rifatparvarlari - Gasprinskiy, Kishanlar, Kursavi, Marjoniy, Nosiriy, Utyz Imeni, Faxretdin, Abdulatipov, Abdurahmonov, Bartold, Bulatov, Gurtueva, Dobrodeev, Dongo, Ermakov, Jdanov, Qaymarazov, Krachkovskiy, Mets, Murtuzaliev, Prozorov, Ragimova, Ramazonov, Ramazonov, Sultonmagomedov, Xarisoova, Yuzeev, Yunusova, Yaminova, Yarliqapov, - Ali Gedik, Ahmad Xalil, Ahmad Farid Mustafo, Bennabi, Bukay, Gulen, Zarrinkube, Qutayba, Muhammad al-Buti, Muhammad Sauf, Mustafo Mahmud, Muhammad al-Ashkariy, Nauzat Yalchintosh, Rutven Melais, Rausenthal, Hojiya, Aisha Lemmu, Haydar Bash, Holdun al- Ahdab, Shihobuddin D., Yusuf Qaradaviy va boshqalar tomonidan ko'rib chiqilgan hamda o'rganish ishlarini olib borilgan.

Islomning pedagogik mazmuni buyuk Islom olimlari va ustozlari, islomdagi diniy-huquqiy maktablarning asoschilari-imomlar tomonidan o'z asarlarida ko'rib chiqilgan. Ushbu islomshunos olimlarga, Abu Hanifa (No'mon ibn Sabit), Ahmad (Abu Abdulloh Ahmad ibn Xanbal ash-Shayboniy), Malik (Malik ibn Anasa), Muhammad Ash-shafi'i (Muhammad ibn Idris); Islom olimlari: Abu Hamid Al-g'azali, Abdulloh Abdul G'aniy Al-Hayyat, Abdurahmon As-Sagdiy, Abdul Al Xoliaui, Abu Ahmad Al askari, Abu Ishoq ash-Shirazi, az-zahabi, Al-faxr Ar-Roziy, Al-xolidi, Asxat Assahmuroniy, Ibn Al-Qayim, Ibn anNafis, Al-Mizzi, Ibn Askir ad-Dimashki, ibn Jarir at-tabari, Imom Mansur Al-Bag'dodiy, Ibn Taymiya, Ibn Hajar, Shayx Rajab, Shayx Hasan Ayub va boshqalar kirishadi.

Yuqoridagilarni umumlashtirib, kelajakdagi o'qituvchilar tomonidan tizimli va tarkibiy tahlil asoslarini o'zlashtirish zarurligini ta'kidlash kerak, bu ta'lim tizimining tarkibiy qismlarini aniqlashni va uning yaxlitligini, o'ziga xosligini va turli xil tashqi va ichki o'zgarishlarda ta'limning asosiy xususiyatlarini saqlab qolishni ta'minlaydigan tarkibiy munosabatlarni aniqlashni o'z ichiga oladi.

Tizimli-tarkibiy tahlilga ega bo'lgan mutaxassis muammoni o'rganishda quyidagi:

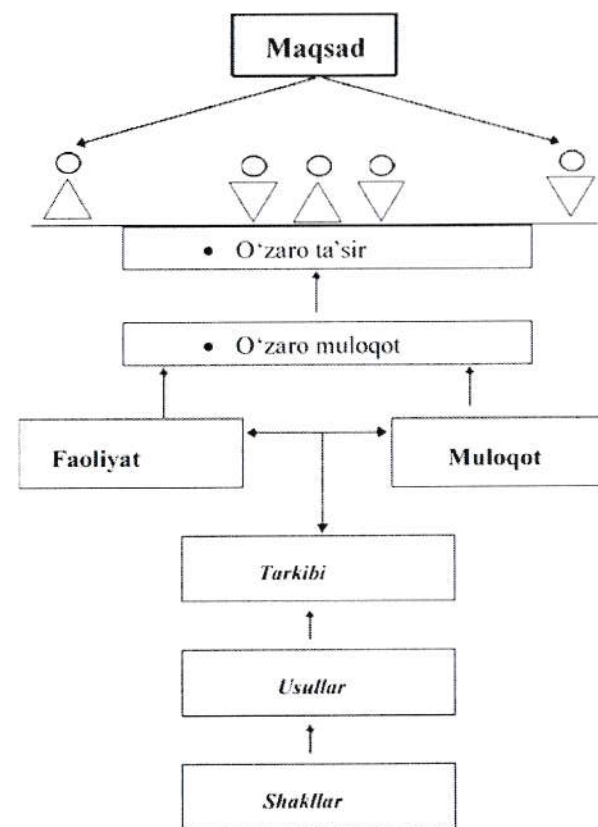
- O'rganilayotgan tizim (hodisa, jarayon yoki fakt) qanday tarkibiy qismlarni ifodalaydi?

- O'rganilayotgan tizimning aniqlangan tarkibiy qismlari qanday munosabatlarida?

- O'rganilayotgan tizim boshqalar bilan qanday aloqa qiladi?

- Tarixiy genezisda ko'rib chiqilayotgan tizimning o'zaro ta'siri va faoliyatining xususiyatlari qanday?

- O'rganilayotgan tizimning texnologik ta'minotini belgilaydigan nazariy asoslar, naqshlar, printsiplar, usullar va vositalar qanday? kabi tadqiqot savollariga javob beradi.

3- Rasm. Ta'limning tizimli va tarkibiy modeli.

Ushbu yondashuv, albatta, muammoning yaxlit va ko'p qirrali qarashlariga hissa qo'shadi, ko'plab pedagogik xatolardan ogohlantiradi, nafaqat ta'lim muassasalarida ta'lim muammolarini, balki jamiyatdagi har qanday hayotiy vaziyatlarni ham yetarli darajada hal qilishga imkon beradi.

Zamonaviy ta'lim tizimiga diniy ma'naviyat va axloqni olib kirishga qodir bo'lgan ta'lim va pedagogik modellar, bizning fikrimizcha, O'zbekiston Respublikasi xalqlarining ma'naviy va etnik-madaniy tiklanishi muammosini hal qilishga yordam beradi. Hozirgi vaqtda Islomning pedagogik salohiyati va Islom ta'limiga murojaat qilish xalqlarning etnik o'ziga xosligi darajasining oshishi, din eng muhim ijtimoiy-madaniy shakllantiruvchi bo'lgan to'laqonli milliy-madaniy ko'rinishga ega bo'lish istagi bilan bog'liq bo'lib, ayniqsa muhim va dolzarb bo'lib qolmoqda.

Ota-onalar, ijtimoiy muassasalar, ommaviy axborot vositalari va yoshlar va o'spirinlarning submadaniy birlashmalarini o'z ichiga olgan ijtimoiy faoliyatdan farqli o'laroq, kasbiy va pedagogik faoliyatning ushbu turiga maxsus tayyorlangan uyushgan ta'lim muassasalarida amalga oshiriladi. Kasbiy va pedagogik o'quv yurtlarning o'ziga xos xususiyatlari (universitetlar, O'rta maktablar, litseyalar) pedagogik jarayonlarni ikkita yetakchi turini, ya'ni, o'qitish va tarbiyaviy ishlarni eng samarali amalga oshirishga imkon beradi.

Eslatib o'tamiz, o'qitish asosan o'quv va kognitiv faoliyatni boshqarishga va kelajakdagi mutaxassisning kasbiy malakasini shakllantirishga qaratilgan o'quv dasturlarini amalga oshirishga qaratilgan pedagogik faoliyat turini nazarda tutadi.

Tarbiyaviy ish - deganda ta'lim muhitini tashkil etish va o'quvchilarning turli xil faoliyatini boshqarishga qaratilgan faoliyat tushuniladi. Kompetentsiyaga asoslangan yondashuv nuqtai nazaridan shuni qo'shimcha qilish mumkinki, birinchisi asosan kasbiy va maxsus kompetentsiyalarni shakllantirishga qaratilgan, ikkinchisi - kelajakdagi mutaxassisning ijtimoiy, shaxsiy va umumiy madaniy kompetentsiyalari.

Shuning uchun, o'quv yutuqlarini o'qitish samaradorligining mezonlari bilim va ko'nikmalarni yuqori darajada o'zlashtirish, bilim va amaliy vazifalar usullarini o'rganish, o'quv yutuqlari hisoblanadi. Tarbiyaviy ishlarning mezonlari o'quvchilar ongida

ijobiy o'zgarish sanalib, ular his-tuyg'ular, qadriyat yo'nalishlari, munosabatlar, xulq-atvor pozitsiyalari va faoliyatida namoyon bo'ladi.

Shu bilan birga, shuni unutmaylikki, o'qitish va tarbiyaviy ishlar har doim dialektik birlikda bo'lib, "tarbiyaviy ta'lim" (A. Disterveg) birlashtirilgan yaxlit pedagogik jarayonni ifodalaydi.

Ushbu ajralmas birlik har qanday mutaxassislik o'qituvchisi faoliyatida kuzatiladi, chunki talabani kelajakdagi kasbiy faoliyatining muvaffaqiyati uning butun pedagogik jarayonni va xususan o'quv jarayonini boshqarishga tayyorligi darajasiga bog'liq.

Shunday qilib, kasbiy faoliyat sifatida ta'lim-bu kelajakdagi mutaxassisning shaxsini rivojlantirish va o'z-o'zini rivojlantirish maqsadida ijobiy ta'lim muhitini tashkil etish va ijodiy faoliyatni boshqarishga qaratilgan o'quvchilar bilan o'zaro munosabatlar jarayonida o'qituvchining ijtimoiy-pedagogik faoliyatining alohida turi. Ta'limning muvaffaqiyati ko'p jihatdan o'qituvchilarning diagnostika, konstruktiv, tashkiliy, kommunikativ, motivatsion-rag'batlantiruvchi, baholash-aks ettirish va boshqalar kabi tarbiyaviy faoliyat turlarini o'zlashtirish darajasiga bog'liq.

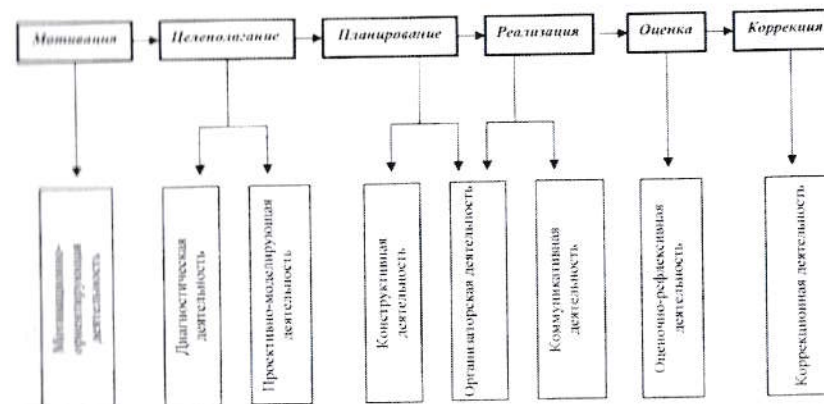
Ta'limning funktsional modeli va pedagogik faoliyat turlari 4-rasmda aks ettirilgan. Ko'rib turganingizdek, faoliyat turlarining ushbu tasnifi ta'lim jarayonining asosiy bosqichlarini (maqsadlarni belgilash, rejalashtirish, maqsadlashtirish, baholash, tuzatish) aks ettiruvchi ta'limning tizimli va tarkibiy tahliliga asoslangan.

O'qituvchining pedagogik ko'nikmalardagi faoliyatini konkretlashtirish variantlaridan biri talabani tarbiyaviy faoliyatga tayyorligi xaritasida ham keltirilgan.

Oxir oqibat, ta'lim faoliyati ta'lim mazmunini shakllantirish omili sifatida butun jamiyatning ijtimoiy talablari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda, o'qimishli o'quvchilar guruhi shaxsining ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan turli xil ish turlarining yig'indisidir. Ustozlik faoliyatining pedagogik ma'nosi uning o'quvchilarning:

- intellektual-aqliy,
- ma'naviy-axloqiy,
- loyiha - tadqiqot,
- ijtimoiy-mehnat,
- estetik,
- sport - sog'lomlashtiruv,
- kommunikativ,
- bo'sh vaqt hamda boshqa faoliyat va havaskorlik faoliyatini mohirona tashkil etishida yotadi.

4- Rasm. Pedagogik faoliyat sifatida ta'limning funktsional modeli

1.2. Ta'limning kontseptual apparati va uning ijtimoiy-pedagogik kategoriyalar tizimidagi o'rni

Asosiy so'zlar: sotsializatsiya, moslashish, integratsiya, individuallashtirish, og'ish, parchalanish, ta'lim, tarbiya, o'qitish, rivojlanish, ta'lim muhiti, ta'lim faoliyati, insoniy muloqot.

Har qanday intizom, birinchi navbatda, mavjud kontseptual apparat bilan tavsiflanadi va uning tushunchalari tili qanchalik qattiq va to'liq bo'lsa, pedagogik tadqiqotlar natijalari shunchalik aniq va samarali bo'ladi. Ijtimoiy-pedagogik tushunchalardan noto'g'ri foydalanishning oldini olish uchun biz ularning mohiyati va lerarxiasini aniqlash haqida ko'proq to'xtalishga imkon beramiz.

Ta'limning muhim xususiyatlarining ko'p qirrali namoyon bo'lishi uning turli xil ijtimoiy - pedagogik fanlar toifalari bilan yaqin aloqasini belgilaydi. Bu biologik mavjudotni ijtimoiy-psixologik sub'ektga aylantirish yo'li fanning ko'plab sohalari olimlarini tashvishga solayotgani bilan izohlanadi. Ular, asosan;

- insonning ijtimoiy shakllanishi;
- sotsializatsiya;
- moslashish;
- individualizatsiya;

- insonni jamiyatga integratsiyalashuvidan boshlab bir qator bosqichlardan o'tadi degan bir xil fikrda. Shu bilan birga, faylasuflar sotsializatsiyani insonning jamiyatdagi yuksalishi, moslashishi, integratsiyasi sifatida izohlaydilar. Psixologlar ta'kidlashicha, ijtimoiy munosabatlar tizimida insonning o'zini o'zi belgilashi, anglashii va tasdiqlash jarayonini nazarda tutishlari odatiy holdir.

Pedagogikada sotsializatsiya - inson shaxsiyatining;

- o'z-o'zini rivojlanishiga hissa qo'shadigan ijtimoiy tajriba;
- madaniy qadriyatlar;
- jamiyatning ijtimoiy rollarini o'zlashtirish va ko'paytirish jarayoni tushuniladi. Biz ushbu talqinni pedagogikaning ijtimoiy-kategorik apparati haqidagi tasavvurimiz uchun asos sifatida qabul qildik.

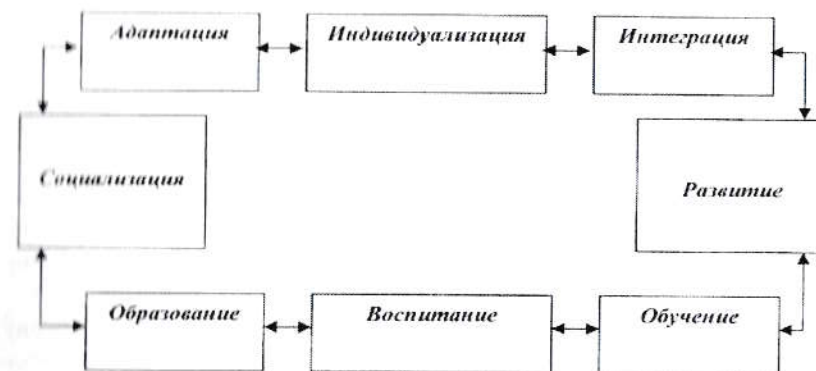
Adaptatsiya - insonni jamiyat me'yorlari va qadriyatlariga moslashtirish jarayoniga aytiladi. Bu insonning ijtimoiy tajribasi va jamiyatning madaniy qadriyatlarini rivojlantirish jarayonida o'z-o'zidan paydo bo'ladigan elementlarning ustunligi bilan tavsiflanadi.

Ijtimoiy pedagogikada insonning jamiyatdagi moslashuviga ob'ektiv ta'sir ko'rsatadigan to'rt guruh omillar ajralib turadi:

- mega muhit (Kosmos, Sayyora, dunyo);
- makro muhit (mamlakat, etnik guruh, jamiyat, davlat);
- mezo muhit (mintaqaning geografik va iqlim sharoiti, etnik-milliy xususiyatlar, til muhiti, ommaviy axborot vositalari, submadaniyat);
- mikro muhit (oilal, ta'lim muassasalari, talabalar yoki talabalar jamoasi, do'stlar, mahalla va boshqalar).

Integratsiya - insonning ijtimoiy shakllanishi jarayonida, shaxsning ijtimoiy muhitga, ijtimoiy qadriyatlar tizimiga kirishi va jamiyatning ijtimoiy munosabatlar tizimida o'z o'rnini topishida muhim rol o'ynaydi. Shaxsni umuminsoniy qadriyatlar tizimida mutlaq qiymat sifatida tan olish insonning jamiyatga integratsiyalashuvini o'z-o'zidan maqsad sifatida emas, balki insonni individuallashtirish sharti sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi, bu ijtimoiy muhitda maksimal darajada shaxsiylashtirishni, avtonomiya, mustaqillikka intilishni, o'z pozitsiyasini, qadriyatlar tizimini, noyob individuallikni shakllantirishni o'z ichiga oladi.

Quyidagi, 5-rasmda, ijtimoiy-pedagogik toifalarning tuzilishi keltirilgan.

5- Rasm. Ijtimoiy-pedagogik toifalar tuzilishi.

Jamiyatning sa'y-harakatlari, bir tomondan, insonning individual ehtiyojlarini amalga oshirishga hissa qo'shishga va boshqa tomondan, ijtimoiy ahamiyatga ega ehtiyojlarni shakllantirishga qaratilgan. Ijobiy ijtimoiy jarayonlarning ta'siri natijasi nafaqat shaxsning o'zi, balki butun jamiyatning rivojlanishi va o'zgarishi hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, inson shaxsini rivojlantirish maqsadida shaxs va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni insonparvarlashtirish va uyg'unlashtirish haqida gapirish o'rinlidir.

Ijtimoiy jarayonlarning buzilishi yoki ularni asotsial usullar bilan amalga oshirish insonning rivojlanishi va ijtimoiylashuvida og'ishlarga olib kelishi mumkin. Bunday holda, biz aniqlagan sotsializatsiya bosqichlari:

- moslashish;
- individuallashtirish;
- integratsiya;
- insonparvarlashtirish;
- inson va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni uyg'unlashtirish, mutlaqo qarama-qarshi o'zgarishga ega bo'lib, bu desotsializatsiya va inson shaxsiyatining to'liq degradatsiyasiga olib kelishi mumkin. Oddiy psixofizik parametrlarga ega bo'lgan inson rivojlanishining asotsial va uning jarayonlari, qoida tariqasida, ijtimoiy munosabatlar tizimida inson shaxsiyatining noto'g'ri ishlashi bilan boshlanadi. Shu nuqtai nazardan, insonning noto'g'ri ishlashi

deganda jamiyatning ijtimoiy me'yorlari va madaniy qadriyatlarini o'zlashtirish jarayonining buzilishi tushuniladi, bu salbiy ijtimoiy omillar va hayot sharoitlari ta'siri ostida yuzaga keladi. Ijtimoiy muhitga moslashish jarayonida buzilishlar yoki qiyinchiliklar to'plami muqarrar ravishda insonni ijtimoiylashtirishning keyingi bosqichiga olib keladi, ya'ni shaxsning qonun hujjatlarida belgilangan jamiyat normalari va qadriyatlari tizimidan chetga chiqishi. Antisosial xulq-atvorning ushbu bosqichida, odam pedagogik tuzatishga muhtoj bo'ladi va agar odamning salbiy xatti-harakatlarini zaiflashtirish va bartaraf etish bo'yicha o'z vaqtida chora-tadbirlar tizimi ta'minlanmasa, bu, **dezintegratsiyaga** olib keladi.

Dezintegratsiya shaxsning ijtimoiy muhitga organik ravishda kira olmasligi, jamiyatning gumanistik munosabatlari tizimida o'z o'rnini topa olmasligi bilan tavsiflanadi. Pedagogik tajriba shuni ko'rsatadiki, shaxsning rivojlanishini o'z vaqtida pedagogik tuzatish, kompensatsiya va rehabilitatsiya qilmasdan desotsializatsiya bosqichlari:

- dezadaptatsiya;
- devitatsiya;

- dezintegratsiya triadasi degradatsiya bilan ya'ni, ijobiy fazilatlarining kamayishi yoki yo'qolishi, shaxsning ijtimoiy ahamiyatga ega va shaxsiy xususiyatlarining degeneratsiyasi yakunlanishi mumkin. Axir, insonning tabiati shundayki, u har doim o'zining individual va ijtimoiy ahamiyatga ega ehtiyojlarini qondirishga intiladi. Shuning uchun, agar inson ijobiy ijtimoiy tajriba tizimini va gumanistik yo'naltirilgan faoliyat, aloqa va xulq-atvor usullarini o'z vaqtida o'zlashtirmasa, u muqarrar ravishda bu joyni antisosial tajriba va faoliyat va xulq-atvorning antisosial usullari bilan to'ldiradi.

Yuqorida aytilganlarning barchasini umimlashtirib, shuni ta'kidlash kerakki, insonning ijtimoiy shakllanishining muvaffaqiyati ko'p jihatdan sotsializatsiya omillarining inson shaxsini tarbiyalash sharoitlariga o'z vaqtida pedagogik o'zgarishiga bog'liq bo'lib, ular birinchi navbatda quyidagilarni:

- ta'lim muhitini yaratish;
- ta'lim faoliyati;

- insonparvarlik aloqalarini tashkil etish, ijobiy axborot muhitini shakllantirish kabilarni o'z ichiga oladi. Yuqoridagi shartlarni amalga oshirish inson shaxsini ijtimoiylashtirishning tartibga solinadigan jarayoni sifatida tarbiyaning asosiy ma'nosi hisoblanadi. Bularning barchasi insonning ta'limi, o'qishi va o'zini o'zi rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishning maqsadli jarayoni sifatida ijtimoiy-pedagogik toifalar tizimida yetakchi o'rinni egallashini ta'kidlashga imkon beradi.

Sotsializatsiya bosqichlari triadasini tahlil qilish (moslashish - individuallashtirish - integratsiya) ushbu jarayonning tezlatgichlarini - jamiyat va insonning individual va shaxsiy shakllanishi jarayonida maxsus tashkil etilgan va tartibga solinadigan ijtimoiy o'zaro ta'sirini hisobga olmasdan bir tomonlama bo'ladi.

Ta'lim - shaxsning ijtimoiy tajriba, madaniy qadriyatlar tizimi va jamiyatning ijtimoiy rollarini o'zlashtirishning maqsadli, ongli ravishda tartibga solinadigan jarayoniga aytiladi. Ta'lim turli muassasalar va ijtimoiy institutlar tizimi orqali amalga oshiriladigan boshqaruv va tashkiliy elementlarning ustunligi bilan tavsiflanadi.

Islomning pedagogik salohiyatining qadriyat, mazmun va metodik tarkibiy qismlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, Islomning asoslariga muvofiq ta'lim jarayoni insonning barqaror va uzluksiz takomillashtirishga qaratilgan tizimli, mustaqil, o'z-o'zini tarbiyalash (qat'iy tasdiqlangan va Islomning yagona asoslariga asoslangan) faoliyati sharoitida samarali bo'ladi. inson o'zini Islom ummati va jamiyatining ajralmas qismi sifatida tushunadi.

Shubhasiz, sotsializatsiya va ta'limning muvaffaqiyati o'zaro bog'liq ikkita jarayonga: ta'lim va o'qitishga bog'liq.

Aksariyat mualliflar ta'lim deganda inson shaxsiyatining muvaffaqiyatli sotsializatsiyasi, ta'limi, rivojlanishi va o'zini o'zi rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishning maqsadli jarayonini anglatadi. Ta'limning asosiy ma'nosi, yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, ijtimoiylashuvning tashqi omillarini;

- mega;
- makro;
- mezo;

- mikro muhitlar, inson shaxsiyatining rivojlanishi va o'zini o'zi rivojlantirish uchun ichki shart-sharoitlarga aylantirishdir. Islomning

pedagogik salohiyatining ijtimoiy-pedagogik qismi ushbu ta'limotning ijtimoiy doktrinasiga asoslanadi. Unda Islom jamiyatida odamlarning asosiy ijtimoiy rollari va munosabatlarini amalga oshirishning axloqiy qonunlari pedagogik talqin qilindi.

Quyida ta'lim oluvchining shaxsini tarbiyalash sharoitlariga aylantirilgan sotsializatsiya omillari keltirilgan (6-rasm).

6 - Rasm. Ijtimoiylashuv omillarini ta'lim sharoitlariga aylantirish.

Ushbu shartlarni inson shaxsiyatining:

- hissiy-axloqiy;
- amaliy-samarali;
- intellektual-kognitiv sohaslariga ta'siri doirasida ko'rib chiqing.

Insonning hissiy va axloqiy sohasini rivojlantirishning asosiy sharti oila, do'stona jamoa, jamoat tashkilotlari, ijodiy markazlar va ob'ektiv muhitning tarbiyaviy salohiyatidan foydalangan holda ijtimoiy ijobiy muhitni yaratishdir. Ta'limning bir xil darajada muhim sharti-bu inson rivojlanishining amaliy va samarali sohasini rivojlantirishga foydali ta'sir ko'rsatadigan o'yin, intellektual va kognitiv, mehnat,

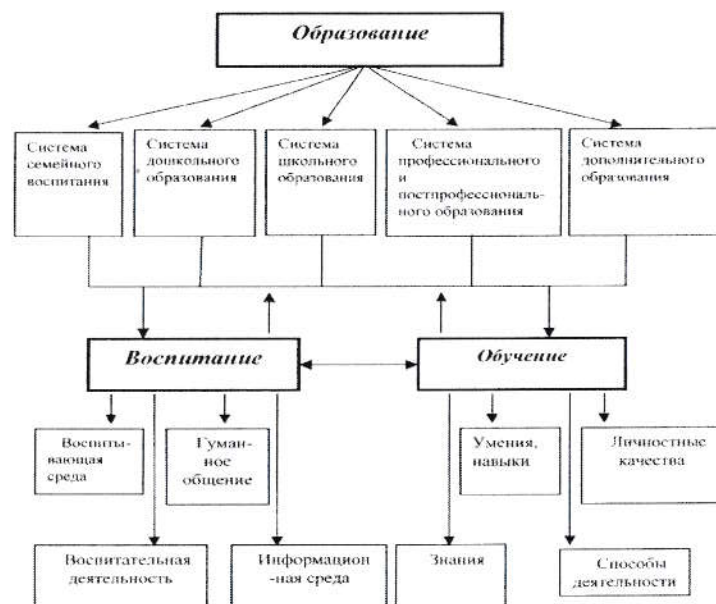
ijtimoiy, kommunikativ faoliyat turlarini o'z ichiga olgan ijodiy ta'lim faoliyatini tashkil etish. Ijodiy faoliyatni tashkil etish bilan bir qatorda, odamlar, kitob, musiqa, rasm, SMK bilan o'zaro munosabatlar jarayonida insoniy aloqani shakllantirish ham muhim ahamiyatga ega, va nihoyat, insonning intellektual va kognitiv sohasining rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan ijtimoiy-ijobiy axborot muhiti:

- kitoblar,
- tabiat,
- madaniyat,
- subkultura,
- multimedia,
- kino,
- televideniya sotsializatsiya va tarbiyada muhim rol o'ynaydi.

Tartibga solinadigan sotsializatsiya (ta'lim) ning kategorik apparatida o'qitish alohida o'rin tutadi. Shu nuqtai nazardan, u bolalar tomonidan ijtimoiy tajribani, faoliyat usullarini va ijtimoiy xulq-atvorni muvaffaqiyatli rivojlantirishni tashkil etishning maqsadli jarayoni sifatida talqin etiladi. Ta'lim ta'limning mazmuni, tashkiliy-texnikaviy, vaqtinchalik va boshqa jihatlarida yuqori darajada boshqarilishi, tashkil etilishi va tartibga solinishi bilan tavsiflanadi, buning natijasida u nafaqat shart, balki sotsializatsiya, ta'lim va tarbiyaning asosiy usuli hisoblanadi.

Oxir oqibat, ijtimoiylashuv, ta'lim, tarbiya va o'qitishning o'zaro bog'liq ijtimoiy-pedagogik jarayonlari muvaffaqiyatining strategik maqsadi va etakchi mezon rivojlanish bu ijtimoiy muhit va uning faoliyati ta'siri ostida insonning ichki va tashqi o'zgarishini nazarda tutadi.

Sotsializatsiyaning kategorik apparati tuzilishini tahlil qilish, birinchidan, jamiyatning barcha sa'y-harakatlari inson shaxsiyatini rivojlantirishga qaratilganligini, ikkinchidan, sotsializatsiya jarayonida asosiy o'rin ta'limga berilganligini ko'rishga imkon beradi. Bu o'quv jarayonining maqsadi, sharti, etakchi mezon va natijasi bo'lgan shaxsning tarbiyasi. Bu bizga ta'limga ijtimoiy-pedagogik yondashuvga alohida ahamiyat berish uchun asos beradi, bu insonning ta'lim makonini muassasalar va ijtimoiy institutlar doirasi bilan cheklamaydi, balki butun hayot davomida insonning jamiyat, tabiat, atrofdagi dunyo bilan o'zaro ta'sirining butun jarayonini qamrab oladi.

7- рasm. Педагогик тоифалар иерархияси

7-Rasmga e'tibor berilsa, aslida, ta'limni pedagogik jarayon sifatida inson shaxsini va o'z-o'zini rivojlantirishga qaratilgan shaxs va jamiyatning ongli ravishda boshqariladigan va doimiy ravishda rivojlanib boradigan ijtimoiy-pedagogik o'zaro ta'sirlari to'plami sifatida tasavvur qilish mumkin.

Aslida, ta'limni **pedagogik jarayon sifatida** inson shaxsini va o'z-o'zini rivojlantirishga qaratilgan shaxs va jamiyatning ongli ravishda boshqariladigan va doimiy ravishda rivojlanib boradigan ijtimoiy-pedagogik o'zaro ta'sirlari to'plami sifatida tasavvur qilish mumkin.

Muvaffaqiyatli tashkil etilgan ijtimoiy-pedagogik o'zaro ta'sirlarning natijasi shakllangan gumanistik munosabatlar va sotsializatsiya sub'ektlari o'rtasidagi munosabatlardir. **Munosabatlar** deganda shaxsning ijtimoiy voqelikning turli tomonlari bilan individual, tanlangan, ongli aloqalarining yaxlit tizimi tushuniladi. Munosabat inson uchun individual ijtimoiy ob'ektlar, hodisalar, jarayonlar mavjud bo'lgan aniq ma'noni

tavsiflaydi. Insonning ijtimoiy munosabatlarining ijobiy yoki salbiy tajribasi, oxir-oqibat, uning o'ziga bo'lgan shaxsiy munosabatini shakllantirishga ta'sir qiladi. Boshqacha qilib aytganda, tarbiyaning mohiyati insonning o'ziga, odamlarga, jamiyatga, mehnatga, tabiatga, moddiy va madaniy qadriyatlarga bo'lgan munosabatlar tizimini shakllantirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishdir.

1- Illova. 2-havola: "Ommaviy axborot vositalari haqida gaplashamiz".

1- Illova. 3-havola: "Mikrosotsium - yoshlarni ijtimoiylashtirish omili sifatida".

O'z-o'zini tekshirish uchun savollar:

1. Ta'limning ijtimoiy hodisa va maqsadli pedagogik jarayon sifatida mohiyati nimada?
2. Tushunchalarning integral aloqasini tavsiflang: sotsializatsiya, ta'lim, tarbiya, o'qitish va shaxsni rivojlantirish.
3. Ta'limning tuzilishi va funktsiyalarini aniqlang.
4. Ta'lim jarayonining mohiyatini tizimli va tarkibiy ta'lim sifatida ochib bering.
5. Ta'lim jarayonining bosqichlari qanday?
6. Ta'lim faoliyati turlarini aniqlang.

Fikrlashga taklif.

O'quv muassasasida ta'lim to'g'risida o'qituvchilarning turli xil fikrlari mavjud. Sizning qarashingiz qanday?

1. Ta'lim muassasasi tarbiya bilan shug'ullanmasligi kerak. Uning asosiy vazifasi o'rganishdir.
2. Ta'lim maskanida o'qitiladigan kishiga psixologik yordam bilan cheklanishi mumkin.
3. O'quv yurti ta'lim bilan shug'ullanmasligi kerak, bu ijodkorlik markazi, "Teen" klubi va boshqalar kabi muassasalarning ko'pligidir.

4. Ta'lim muassasasi tarbiya bilan shug'ullanmasligi kerak, bu oilaning burchidir.

5. O'qishlarda ta'lim-tarbiya mavzusi bo'yicha tarbiyaviy ishlarni tashkil etish bilan cheklanishi kerak.

1. Ta'lim muassasasida tarbiya dars doirasi bilan cheklanishi kerak.

2. Ta'lim oluvchilarning jamoaviy hamkorligini tashkil etish bilan cheklanishi kerak.

Test-vaqti (2-ilova, 1-test).

Turli va ziyatlarda o'zingizni sinab ko'ring! (3-ilova. 1-2-3-vaziyat).

Endi mashq qilamiz! (4-ilova. Mashq: "advokat", "vaziyatlarni tahlil qilish").

Bilimlarimizni chuqurlashtiramiz!
"Ta'lim nazariyasi va metodikasi" darsligidagi 1-bo'lim.

Tezaurus.

Adabiyotlar.

1. Bitinas B. P. ta'lim jarayonining tuzilishi. Kaunas, 1984 yil.

2. Karakovskiy V, Novikova L, Selivanova N. Tarbiya? Ta'lim...Tarbiya! Maktab ta'lim tizimlari nazariyasi va amaliyoti. Yangi maktab, 1996. 160s.

3. Sokolnikov yu. p. ta'limni tizimli tahlil qilish. M., 1986 yil.

4. Slastenin V. A., Podymova L. S. Pedagogika: innovatsion faoliyat. M., 1997 yil.

5. Maktabda tarbiyaviy ish metodikasi / Ed. - M.: Akademiya, 2008 Yil.

6. Maktabda tarbiyaviy ish metodikasi / Ed. - M.: Akademiya, 2005 Yil.

2-MAVZU. TA'LIMNING NAZARIY VA USLUBIY ASOSLARI

Ko'rsatmalar: Ushbu bobni o'rganayotganda ta'limning ilmiy va kategorik apparati, tadqiqot ishining mantig'i, vazifalari va metodologiyasini o'zlashtirish muhimdir. Ta'lim sohasidagi buyuk shaxslar;

A. Komenskiy, L. Tolstoy, S. Shatskiy, A. Makarenko, V. Suxomlinskiy, I. Ivanov, V. Karakovskiy va boshqalarning, innovatsion yo'lini o'rganiladi.

Ta'limga yetakchi nazariy yondashuvlarni taqdimot shaklida aniqlashga va aks ettirishga harakat qiling. Sizning taqdimotingiz E. G. Yudinning ta'lim metodologiyasining to'rt bosqichli xususiyatini aks ettirishi kerak. Ota-onalar bo'yicha o'z-o'zini yo'naltiruvchi tadqiqot uchun mavzuni tanlang. Tanlangan tadqiqot mavzusini nazariy asoslashda ob'ekt, mavzu, gipoteza, vazifalar, pedagogik tadqiqot usullarini aniqlashga alohida e'tibor bering. G. K. Selevkoning "ta'lim texnologiyalari" ikki jildli nashrida, Kraevskiyning "pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi", Islomova Z. I. ning "ta'lim nazariyasi va amaliyoti" xrestomatiyasida keltirilgan qo'shimcha materiallardan foydalaning va boshqalar. mavzu bo'yicha tegishli testda va ta'lim vaziyatlarining echimlarida o'zingizni sinab ko'ring.

Mavzuga kirish: Ushbu dars o'qituvchi-tadqiqotchi sifatidagi o'z pozitsiyangizni rivojlantirish muhimligini anglashda katta rol o'ynaydi, deb umid qilamiz.

Zero, har qanday o'qituvchi, eng avvalo, faylasuf va tadqiqotchidir. Pedagogik haqiqatni bilishda u to'plangan tajribani tahlil qilish, tizimlashtirish va tizimlashtirish, ta'limning etakchi tamoyillarini aniqlashdan ularni amalga oshirish shartlarini izlash va ishlab chiqishgacha bo'lgan yo'lni bosib o'tadi. Pedagog-tadqiqotchining yo'li mashaqqatli bo'lib, ilmiy-kategorik apparatlar, nazariy yondashuvlar va tadqiqot usullarini o'zlashtirishni talab qiladi, lekin u eng muhim ahamiyatga ega. Zero, tadqiqotchi, diagnostikachi, prognozchining mashaqqatli mehnati natijasi kutilgan natija bo'lib, bu yerda kutilmagan xato va kamchiliklarga o'rin bo'lmaydi. Bolalar, o'smirlar va yoshlar mahsuli bo'lgan tarbiyaviy ishlarning samaradorligi sizning metodik madaniyatingizga bog'liqligini unutmang.

NAZARIY MATERIAL

2.1. Ta'limni pedagogika fanining bir qismi sifatida shakllantirish

 Kalit so'zlar: xalq pedagogikasi (ta'lim), etnopedagogika, pedagogika fani, nazariya, kontsepsiya, texnologiya.

Rivojlanishning dastlabki bosqichlaridan boshlab, inson hayotning mazmuni va uni takomillashtirish imkoniyatlari haqida o'ylaydi. Har bir inson hayotidagi qadriyatlar va ularning xilma - xilligi bilan ajralib turadi va o'z genlarini avlod-ajdodlarida bo'lish istagi yuzaga keladi. O'ziga xos genetik ko'payish - bu paydo bo'lgan avlodni:

- hayotga tayyorlash;
- ularni tabiat;
- odamlar;
- kundalik hayot;
- madaniyat va boshqalar bilan tanishtirishga bo'lgan tabiiy ehtiyojdir.

Jamiyat rivojlanishi bilan insonning genetik reproduksiyasi ijtimoiy-genetik reproduksiyaga aylanadi, bu nafaqat shaxsning, balki butun mezo-(makro) jamiyatning uyushtirilgan moslashuvi va kelajak avlodni hayot va mehnatga maqsadli tayyorlashga bo'lgan ehtiyoji bilan belgilanadi. Ota-onalar, o'qituvchilar, jamoatchilik ushbu o'quv mashg'ulotlarining asosiy rag'batlantiruvchisi va tashkilotchisi bo'lib, o'z avlodlarining oldingi avloddan ko'ra;

- aqlli;
- baxtli;
- muvaffaqiyatli bo'lib yetishishiga intilmoqda. O'nlab asrlar davomida pedagogik va ilmiy jamoatchilik muammoni hal qilishga harakat qilmoqda, bu jarayonni qanday qilib foydaliroq va samaraliroq qilish mumkinligini o'rganilmoqda. Biroq, barcha fanlar bu savolga bir xil munosabatda emas. Masalan, psixologiya psixik va fiziologik jarayonlarning mohiyatini o'rganar ekan, ularning rivojlanishi va takomillashuvi uchun sharoit yaratishni o'zining asosiy vazifasi qilib qo'ymaydi. Demografiya aholining xususiyatlarini, uning ko'payishi, migratsiyasini o'rganar ekan,

ko'payishni yaxshilash, migratsiya jarayonlarini tartibga solish, milliy o'ziga xoslikni rivojlantirish va boshqalar uchun shart-sharoitlarni yaratmaydi. Falsafa tabiat, jamiyat va tafakkurning muhim xususiyatlarini hisobga olib, jamiyat va shaxs hayotini yaxshilash maqsadida o'rganadigan kategoriyalarning o'zaro aloqadorligi va o'zaro ta'sirining yo'llari va usullarini ishlab chiqishni maqsad qilgan emas.

Shu nuqtai nazardan, bu pedagogik fanning bir bo'limi sifatida maqsadga muvofiq va uyushgan ta'lim bo'lib, inson shakllanishining psixologik-pedagogik, dunyoqarash va axloqiy-odobiy jarayonlarini "qanday" va "qanaqa" rivojlantirish va takomillashtirish bo'yicha savollarga javob berishga mo'ljallangan. Axloq, tarbiya, mafkura va boshqalar kabi ijtimoiy hodisalar bilan bir qatorda, insoniyat rivojlanishining ma'lum bir bosqichida, yosh avlodning muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun uyushgan, maqsadli va boshqariladigan (maqsadli tashkilot) sharoitlarni yaratish zarurati tug'ilganda paydo bo'ldi.

Birinchidan, bu xalq pedagogikasi doirasida yuz beradi, asrlar davomida to'plangan xalq tabobati va ta'lim usullarini aks ettiradi, so'ngra mintaqa yoki etnik guruhning o'ziga xos xususiyatlari bilan tanishishga yordam beruvchi etnopedagogika doirasida rivojlanadi va konkretlashtiriladi. Nihoyat ilmiy pedagogika yoki pedagogika fani doirasida umumlashtirish va nazariy tushunishning yuqori darajasiga etadi.

Xalq pedagogikasi (tarbiyasi) - asrlar davomida to'plangan va o'rganilgan:

- an'analar;
- urf-odatlar;
- xalq og'zaki ijodi;
- matal-maqol va boshqalarda ifodalangan xalq ta'lim tajribasidir. "Takrorlash - ilm onasi", "yetti o'lchab, bir kes", - bularning barchasi yoshlarni noto'g'ri harakatlardan ogoh etuvchi me'yor va qoidalar majmuidir. Insonning hayotga muvaffaqiyatli moslashishiga hissa qo'shadi.

Etnopedagogika - muayyan mintaqa yoki etnik guruh doirasida shakllangan ta'lim qoidalari va me'yorlari yig'indisi (majmui). "Dunyoda o'lim adolatlidir", - degan maqol o'zbek xalqining qahramonligini ulug'lab, yosh avlodni vatanga murosasiz

xizmat qilishga chaqiradi.

O'zbekiston madaniy va tarixiy makonidagi o'zgarishlar ta'lim tizimi uchun yangi vazifalarni qo'yadi. Ulardan biri etnik madaniyatlarning xilma-xilligi, qadriyatlar tizimi, ijtimoiy me'yorlar, til, tarixiy xotira, din, ona yurt haqidagi g'oyalar, xalq va kasbiy san'at va boshqa ko'plab xususiyatlarni o'zida aks ettiruvchi yangi pedagogik konsepsiyani ishlab chiqish zarurati. Bundan tashqari, milliy ta'lim g'oyasini shakllantirish, ko'p millatli, ko'p madaniyatli mamlakatda axloqiy, bag'rikeng shaxsni shakllantirish modelini ochib berish zarurati mavjud.

Axloqiy shaxsni shakllantirishning asosi sifatida etnik o'z-o'zini anglashni o'rganish butun xalqlar madaniyatini va uning tarkibiy qismlarini o'rganishdan boshlanishi kerak. Hozirgi bosqichda psixikadagi millatlararo tafovutlarning asosiy elementi madaniyat ekanligiga hech kim shubha qilmaydi. Shuning uchun etnik madaniyatlarni o'rganish uchun milliy madaniyatning an'anaviy, tarixan shakllangan g'oyasini o'rganishning o'zi etarli emas, etnik guruhlarining hozirgi holatini, zamonaviy voqeligini hisobga olish muhimdir.

Bu yerda xalq ta'limi va etnopedagogika qanday rivojlanib borishi bilan asrlar davomida ishlab chiqilgan pedagogik tajribani ilmiy tahlil qilish va nazariy tushunish zarurati paydo bo'lishini tasvirlash o'rindir, bu oxir-oqibat xalq va ilmiy pedagogika asoslarini birlashtirishga olib keladi, bu esa shaxsning shaxsiyatini, jamiyatning muvaffaqiyatli rivojlanishiga hissa qo'shadi.

XVI asrning o'rtalarida A. Komenskiy Chexiya xalqini tarbiyalashning boy tajribasini chuqur angladi va bolani tarbiyalashning bir qator:

- ta'limda ko'rinishning oltin qoidasi;
- ta'lim va ta'limning uzluksizligi va o'zaro bog'liqligi printsipli;
- jamiyatda inson rivojlanishining tabiatga muvofiqligi va madaniy muvofiqligi printsiplini va nazariy qonuniyatlarini ishlab chiqdi.

Pedagogika tarixi Chexiya xalq pedagogikasi bag'rida tug'ilgan pedagogika o'z davrining kashfiyotchisi va innovatsion o'qituvchisining ta'lim amaliyotidan qiziquvchan dahosi tufayli qanday qilib mavhumlashganiga yorqin misol keltirmadi va pedagogik tajribani nazariy umumlashtirish darajasiga ko'tarildi,

A.Komenskiyning mashhur pedagogik "Buyuk didaktika" asarida aks ettirilgan, shunday qilib, "Buyuk didaktika" asosida pedagogik amaliyotni chuqur anglash, oxir-oqibat pedagogik amaliyotni boyitadigan fan tug'iladi. Ushbu aksioma mahalliy va xorijiy pedagogika tarixiga o'z nomlarini yozgan o'qituvchilar va olimlar:

- I.G. Pestalozzi;
- D. Lokk;
- J.-J. Russo;
- R. Shtayner;
- M. Montessori;
- J. Korchak;
- A.S. Makarenko;
- I.P. Ivanov;

- V.A. Suxomlinskiy va boshqalar tomonidan bir necha bor tasdiqlangan. Bu algoritmgaga o'tgan asr oxiridagi S.A.Amonashvili, S.N.Lisenkova, V.F.Shatalov, R.G.Xazankin, E.N.Ilyin kabi innovatorlar va hozirgi o'n yilliklarning zamonaviy innovatorlari amal qiladi.

Ularning pedagogik kashfiyotlari xilma-xildir, ammo ilmiy tadqiqotlar algoritmi tadqiqot bosqichlarining deyarli bir xil ketma-ketligiga ega: ta'limning amaliy tajribasini tushunish, asosiy nazariy qoidalarni umumlashtirish va aniqlash, tizimni aniqlash, kontsepsiya va unga mos keladigan texnologiyani ishlab chiqish. Sanab o'tilgan toifalar bilan o'ylamasdan jonglyorlikni oldini olish uchun biz ularga etarli ilmiy va pedagogik ta'rif beramiz.

Pedagogika fanida **nazariya** deganda, odatda, yosh avlodni ta'lim va tarbiyalash sohasidagi asosiy g'oyalar, qonuniyatlar va tamoyillar tizimi tushuniladi. **Kontsepsiya** muallifning o'rganilayotgan bilim sohasidagi (bu holda pedagogik) asosiy g'oyasini yoki etakchi g'oyalar majmuasini nazarda tutadi.

Tizim - o'rganilayotgan hodisaning birligi va yaxlitligini tashkil etuvchi komponentlar yig'indisi bo'lib, unda komponentlarning sabab-natijaviy (tarkibiy) munosabatlari, qoida tariqasida, kontsepsiyaning yetakchi g'oyalarini aks ettiradi.

Texnologiya har qanday rejani (kontsepsiyani) amalga oshirishga yoki boshqacha aytganda, kontsepsiyani operativ ravishda samarali amalga oshirishga qaratilgan pedagogik faoliyatni operativ ta'minlashni aks ettiradi.

Bizga ko'plab nazariyalar:

- faoliyat nazariyasi,
- shaxsni rivojlantirish nazariyasi,
- pedagogik aksiologiya,
- umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish nazariyasi,

- jamoaviy munosabatlarni rivojlantirish nazariyasi ma'lum va ularning yetakchi qoidalari muallifning ko'plab tushunchalarining paydo bo'lishi uchun asos bo'ldi. Shunday qilib, shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning nazariy tamoyillari sohasida xalq ta'limi elementlari va ta'limning innovatsion usullarini muvaffaqiyatli birlashtirgan ko'plab mualliflik g'oyalari o'sib chiqdi.

Yuqoridagilarni umumlashtirgan holda, ta'lim ikki jihatdan o'rganiladi, deb xulosa qilish kerak: pedagogikaning amaliy bo'limi (xalq ta'limi, etnik ta'lim, ijtimoiy tarbiya) va ilmiy bo'lim sifatida (muvaffaqiyatli ishlashning qonuniyatlari, tamoyillari, usullari, shakllari majmui. shaxsning shaxsini rivojlantirish va o'z-o'zini rivojlantirish). Ikkinchisi bizning yaqin ilmiy ko'rib chiqishimiz mavzusi bo'ladi.

2.2. Pedagogikaning ilmiy bo'limi sifatida ta'limning ilmiy va kategorik apparati

 Kalit so'zlar: ilmiy va kategorik apparat, ob'ekt, mavzu, gipoteza, tadqiqot vazifalari, ta'lim sohasidagi tadqiqotlarning nazariy va amaliy ahamiyati.

Pedagogika fani va o'quv amaliyoti eng ko'p o'z vaqtida nazariy tahlil va prognozlar bilan salbiy oqibatlarini oldini olish mumkin bo'lgan noto'g'ri o'ylangan tarbiyaviy ta'sirlardan zarar ko'radi. Ta'lim natijalari ko'p jihatdan bo'lajak mutaxassisning tadqiqot qobiliyatlarini rivojlantirish darajasiga bog'liq. Aynan o'qituvchining tadqiqotchilik qobiliyatlari o'quvchining nazariy modelini, uning shakllanishi jarayonining modelini o'z vaqtida qurishga, uning shaxsiyatining rivojlanish mantig'i va dinamikasini bashorat qilishga, birinchi navbatda uning rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlarni faraziy ravishda aniqlashga imkon beradi. shakllantirish va shundan keyingina eng kam xarajat bilan belgilangan shartlarni o'quv jarayoniga joriy etish.

Ta'lim sohasida, boshqa har qanday fan sohasida bo'lgani kabi, uning ilmiy va kategorik apparati ishlab chiqilgan. Tadqiqotchi uchun ma'lum bir qiyinchilik ob'ekt va mavzuning mohiyati va nisbatlarini o'zlashtirishdir. Biz ta'lim sohasidagi ilmiy va pedagogik tadqiqotlar **ob'ekti** ta'lim oluvchining shaxsiyati atrofidagi tarbiyaviy muhit bo'lishi mumkinligini ko'ramiz: makro muhit (tabiat, jamiyat, davlat), mezo muhit (mintaqaning geografik va iqlim sharoiti, etnik-milliy xususiyatlar, til muhiti, ommaviy axborot vositalari, etnosning hayoti va madaniyati va boshqalar); mikro muhit (maktab, oila, do'stlar) ta'lim sohasidagi ilmiy va pedagogik o'rganish **predmeti** inson o'zining rivojlanishi va o'zini rivojlantirish uchun turli xil qonuniyatlar va pedagogik shart-sharoitlardir. Izlanuvchan tadqiqotchi-o'qituvchining pedagogik sohasida har doim o'rganilmagan maydon, o'rganilmagan jihat, ilgari sinovdan o'tkazilmagan ko'rib chiqish burchagi mavjud bo'lib, uning prizmasi orqali ta'lim muammolarini hal qilishning yanada samarali va takomillashtirilgan variantini ko'rish mumkin.

Psixologlar va o'qituvchilar tomonidan insonni muvaffaqiyatli ko'p qirrali va samarali tarbiyalash uchun bir qator shartlar ishlab chiqilgan bo'lib, ular, albatta, insonning atrof-muhitini, u bajaradigan faoliyat turlarini, aloqa sohasini va shaxsning axborot makonini o'z ichiga oladi. Yosh avlodni tarbiyalash uchun ishlab chiqilgan pedagogik sharoitlarning ilmiy yangiligi, nazariy va amaliy ahamiyatini izlashda olimlar va amaliyotchilarning tinimsiz mehnati pedagogika fanini yangi bilimlar, tushunchalar va texnologiyalar bilan to'ldiradi. Faqat:

- ta'lim va tarbiya sohasidagi qonuniyatlarni ochib berish.
- ta'lim sohasidagi pedagogik tajribani o'rganish va

umumlashtirish.

- ta'limning yangi tushunchalari, usullari, vositalari, shakllari va texnologiyalarini ishlab chiqish.

- yaqin kelajak uchun ta'lim va tarbiya ishlarini prognoz qilish.

- ta'lim sohasidagi tadqiqot natijalarini amaliyotga tatbiq etish kabi holatda ta'lim sohasidagi muhim ilmiy vazifalarga muvaffaqiyat erishildi.

2.3. Ta'limga metodik yondashuvlar

Kalit so'zlar: metod – metodologiya – metodologiya, nazariya – tizim - texnologiya, metodologiya darajalari (falsafiy, umumiy ilmiy, maxsus ilmiy, texnologik), pedagogik tadqiqot usuli.

Ta'limning nazariy va uslubiy asoslanishining mohiyati.

Ta'lim sohasida, shuningdek tibbiyot yoki psixologiya sohasida xatolar va kamchiliklar qabul qilinishi mumkin emas. Har bir pedagogik g'oya, g'oya yoki g'oya ta'lim muassasasi amaliyotida amalga oshirilishidan oldin nazariy jihatdan asoslanishi, texnologik jihatdan ishlab chiqilishi va sinovdan o'tkazilishi kerak.

Nazariy va uslubiy asoslash muammolari, afsuski, ba'zi kasb-hunar ta'limi xodimlari uchun katta qiziqish uyg'otmaydi. Amaliyot ularni yanada dinamik, moslashuvchan va samarali deb biladi. Biroq, ta'lim amaliyotining hayotiyliigi, dinamikasi va samaradorligining kafolati, qoida tariqasida, har qanday pedagogik tashabbusni o'z vaqtida uslubiy asoslashdir. Bu sizga ma'nosiz sinov va xatolarga yo'l qo'ymaslik uchun kontseptsiya yoki texnologiyani uslubiy jihatdan tushunishga, eksperimental ravishda tekshirishga, sinab ko'rishga imkon beradi. Bir vaqtlar buyuk chexiyalik o'qituvchi A. Komenskiy va rus xalq o'qituvchisi K. D. Ushinskiy va zamonaviy pedagogika fanlari sohasidagi taniqli olim-o'qituvchilar bu haqda ishonchli yozishgan. Ular haqiqiy o'qituvchi yuqori darajadagi uslubiy madaniyatga ega tadqiqotchi bo'lishi kerak degan fikrda.

Shu munosabat bilan, umuman metodologiya va xususan, ta'lim metodologiyasi muammolari haqida batafsilroq to'xtalib o'tamiz.

Shunday qilib, lotin tilidan metodologiya fan va ilmiy faoliyatning tuzilishi haqida mulohaza yuritish, aks ettirish deb tushuniladi. Biz ses talqinini asos qilib olamiz, bu erda metodologiya ilmiy bilimlarning universal usuli haqidagi ta'limot sifatida belgilanadi. Bu haqiqatni bilish va o'zgartirish usullari, shakllari, vositalari va protseduralari tizimini nazarda tutadi.

Shunga asoslanib, pedagogik metodologiya pedagogik voqelikni bilish va o'zgartirish tamoyillari, usullari, shakllari va

texnologiyalari haqidagi ta'limot ekanligi haqida bahslashish mumkin. Bu pedagogik ko'rsatmalar, tavsiyalar, pedagogik faoliyat usullari va protseduralarining ishonchliligi va muvaffaqiyatining kafolati bo'lib xizmat qiladi.

Rus pedagogikasida dialektik materializmning asosiy tamoyillari eng keng tarqalgan bo'lib, ular materiyaning birlamchi, ongning ikkinchi darajali ekanligiga asoslanadi. Dialektika nuqtai nazaridan ong materiyaning (inson miyasi) rivojlanishi natijasida vujudga keladi va uning mahsuli hisoblanadi; ob'ektiv dunyo va ong hodisalari sababiy jihatdan aniqlanadi, chunki ular bir-biriga bog'liq va o'zaro bog'liqdir (determinizm printsiplari); hamma narsa va hodisalar doimiy harakat holatida, doimo rivojlanib, o'zgarib turadi (rivojlanish tamoyillari); rivojlanish miqdoriy o'zgarishlarning sifatga o'tish tamoyiliga muvofiq sodir bo'ladi, hodisa va narsalar esa qarama-qarshiliklarning birligi va kurashini boshdan kechiradi; va nihoyat, inkorni inkor etishning dialektik printsiplari (yangilik yo'li) hodisalarning innovatsion rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlarini tushuntiradi.

Islomning uslubiy pedagogik vositalari ota-onalar, o'qituvchilar, musulmon hamjamiyatining boshqa nufuzli vakillari tomonidan musulmon shaxsiga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish usullari va usullaridan, shuningdek, musulmon qanday qilib o'zini o'zi tarbiyalashi kerakligi haqidagi ko'rsatmalardan iborat. "Yurak va ruh kasalliklarini" engish orqali o'zini takomillashtirish maqsadida.

Shuni ta'kidlash kerakki, olimlar tobora ko'proq simbiozga, bir-biriga zid bo'lmagan va inson shaxsiyatining ijobiy rivojlanishiga hissa qo'shadigan turli xil yondashuvlarni birlashtirishga chaqirmoqdalar.

Masalan, XX asrning taniqli aloqa texnologisi Deyl Karnegi o'z asarlarida nizolarsiz muloqot qilishga va ijtimoiy vaziyatlarni hal qilishga chaqirdi. Kommunikativ pedagogika tarixi shuni ko'rsatadiki, aloqa sohasidagi menejerlarning butun avlodi uning texnologiyalari va uslublaridan muvaffaqiyatli o'qitilgan. Shu bilan birga, taniqli olim va kommunikativ aloqa sohasidagi amaliyotchi Shostromning asarlari ham mashhur bo'lib, u o'zi bilmagan holda dialektik materializm nuqtai nazaridan harakat qiladi. Shaxsni rivojlantirish nazariyasiga asoslanib, u qarama-qarshiliklar shaxsni shakllantirishning asosiy harakatlantiruvchi kuchi deb hisoblaydi,

shuning uchun o'qituvchiga ziddiyatli vaziyatlardan qochish emas, balki ularni muvaffaqiyatli hal qilishni o'rgatish kerak. Shunday qilib, ikki muallifning diametral qarama-qarshi qarashlariga qaramay, biz har qanday odam kontseptual yondashuvda qarama-qarshi bo'lgan ushbu aloqa usullarini teng ravishda o'zlashtirishi kerak, deb o'ylaymiz, chunki hayotda turli xil aloqa uslublari va holatlari mavjud.

Ta'lim nazariyasining uslubiy asoslanishida biz E.G.Yudin metodologiyasining to'rt bosqichli gradatsiyasidan kelib chiqamiz. U pedagogik metodologiya:

- falsafiy;
- umumiy ilmiy;
- aniq ilmiy
- texnologik darajalarini o'z ichiga oladi.

Ta'lim metodologiyasining falsafiy darajasi. Falsafa haqli ravishda ilmiy va pedagogik tadqiqotlarni metodologik asoslash manbai hisoblanadi, chunki bu falsafiy qoidalar, umumlashtirishning yuqori darajasi, qamrab olingan materialning kengligi va voqelikka universal munosabati bilan pedagogik jarayonlar va hodisalarning rivojlanishini yaxlit ko'rishga yordam beradi. Shu bilan birga, pedagogika kontseptual jihatdan falsafa tilida "qonuniyat", "printsip", "qarama-qarshilik", "mantiq" va boshqalar kabi umumiy nazariy toifalardan foydalangan holda "gaplashishini" ta'kidlash mumkin. "ta'lim jarayoni", "tizim", "tizim" kabi pedagogik tushunchalarning mohiyati, tuzilishi " va boshqalar, mazmunli ravishda faqat ularning asl falsafiy ahamiyatini hisobga olgan holda tavsiflanishi mumkin.

Biroq, falsafaning o'zi fanda tayyor javoblarni bermaydi, faqat yangi ilmiy bilimlarni olish usuli bilan qurollantiradi. Uning alohida ahamiyati shundaki, u umuman pedagogika faniga va xususan o'qituvchining tadqiqot faoliyatiga nisbatan ma'lum uslubiy funktsiyalarni bajaradi. Shuni ta'kidlash kerakki, metodologiya falsafiy darajasi ilmiy va pedagogik bilimlarni o'rganish va tashkil etish jarayoniga falsafa usullarini jalb qilish bilan bog'liq va ilmiy va pedagogik faoliyat nazariyasi va amaliyotida etakchi mavqe sifatida ishlaydigan uslubiy tamoyillar tizimi orqali amalga oshiriladi. Shunday qilib, ushbu darajadagi pedagogik tadqiqotning maqsadi

ilmiy bilish usullari, usullari, tamoyillarini aniqlash va o'rganilayotgan ob'ektni ma'lum bir falsafiy paradigma nuqtai nazaridan o'zgartirishdir. Aynan metodologik asoslashning falsafiy bosqichida tadqiqotchi savollarga javob berishga harakat qiladi:

- Qiziqish muammosi qanday tekshirilishi kerak?

- Ilmiy-pedagogik tadqiqotning asosiy yo'nalishlarini belgilaydigan bilimlarning falsafiy darajasining uslubiy tamoyillari qanday?

- Ushbu tadqiqotda qanday fan usullaridan foydalanish kerak?

- Ilmiy-tadqiqot ishlarida qanday ko'rsatmalar qo'llanma bo'lib xizmat qilishi kerak?

Muayyan yo'nalishning falsafiy g'oyalariga tayanish kelajakda o'rganilayotgan ob'ektni ilmiy tadqiq qilishning umumiy strategiyasini aniqlashga imkon beradi.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, falsafiy darajada ta'limga dialektik yondashuvning nazariy qoidalariga tayanish odatda qabul qilinadi, bu pedagogik voqelik hodisalari va jarayonlarini ob'ektiv bilish va o'zgartirishga yordam beradi. Shu bilan birga, bu zamonaviy maktab uchun begona degani emas, masalan, ekzistensialistik yondashuvning ba'zi nazariy qoidalari, insonning sub'ektiv dunyosining qadr-qimmatini, uning o'ziga xosligini, ichki tanlov erkinligining ustuvorligini va hayotdagi tanlovi uchun shaxsiy javobgarlikni rivojlantiradi.

Hozirgi vaqtda Islomning falsafiy qoidalari insonning axloqiy qadriyatlariga chuqur ishonish, uning ma'naviy o'zini takomillashtirishga intilishi asosida alohida ahamiyatga ega. Ushbu g'oyalar turli xil ta'lim muassasalarining o'zbek olimlari va o'qituvchilarining pedagogik muhitida tushuncha topadi. Ta'lim tizimi yoki kontseptsiyasining falsafiy poydevorini qurish orqali mualliflik jamoalari, qoida tariqasida, faylasuf olimlar, ilohiyotshunos olimlar, o'qituvchi olimlarning nazariy merosidan eng yaxshisini tanlaydilar.

Metodologik asoslashning umumiy ilmiy darajasi. Bilish va voqelikni o'zgartirishning umumiy falsafiy qonunlarini o'zlashtirish yosh tadqiqotchining ilmiy va kognitiv izlanishlarini keyinchalik tushunish, modellashtirish va qurishni ancha osonlashtiradi. Ilmiy izlanishlar muvaffaqiyatining zaruriy sharti umumiy ilmiy metodologiya asoslarini yuqori darajada o'zlashtirishdir. Aslida,

umumiy ilmiy metodologiya muayyan ilmiy - tadqiqot faoliyatiga nisbatan quyidagi muhim funktsiyalarni bajaradi:

- analitik (voqelikni anglash, uni tahlil qilish, baholash);
- orientatsiya (Real hayotda, amaliyotda, insoniy munosabatlarda, siyosatda va dinda xabardorlik, ulardan eng maqbulini tanlash);
- bashoratli (tabiat va jamiyatdagi, inson va bilimdagi o'zgarishlarni oldindan bilish);
- axborot (mamlakatlar, jamoat tizimlari, ishlab chiqarish tarmoqlari, fan, madaniyat va boshqalar o'rtasidagi aloqa va o'zaro tushunishni ta'minlash);
- innovatsion (ilm-fan, jamoat amaliyoti, madaniyat, sog'liqni saqlash va ta'limga kashfiyotlarning kirib borishi);
- modellash (o'tmish, hozirgi va kelajakdagi jarayonlar va hodisalarning ideal sxemalarini, modellarini yaratish);
- tizimni shakllantirish (tarqoq ma'lumotlardan, bilim tizimining faktlaridan, inson va insoniyatning ongi va o'z-o'zini anglashini belgilaydigan tushunchalar va nazariyalar ko'rinishidagi g'oyalardan hosil bo'lish);
- optimallashtirish (inson va jamiyat oldida yuzaga keladigan muammolarni maqbul hal qilishni ta'minlash).

Metodologik asoslashning umumiy ilmiy darajasining mazmuni ko'plab fanlarga xos bo'lgan va tadqiqotchini qiziqtirgan bilim sohasida qo'llaniladigan aniq metodologik bilimlar to'plamidir. Bunday bilimlarga quyidagilar kiradi: pedagogik voqelik va uning pedagogika fanida aks etishi o'rtasidagi bog'liqlik, fan va amaliyotning birligi, ilmiy va pedagogik jarayonning yaxlit tabiati, pedagogik tadqiqotning tizimli va tarkibiy tabiati, pedagogikaning boshqa fanlar bilan o'zaro bog'liqligi (bizning holatlarimizda-psixologiya va pedagogika o'rtasidagi munosabatlar, bu erda psixologiya amaliyotni ilmiy asoslashning eng muhim manbai sifatida talqin etiladi ta'lim va tarbiya) va boshqalar.

Umumiy ilmiy daraja ob'ektiv voqelik hodisalarining mohiyatini ochib berishga yondashuvlarning xilma-xil palitrasini o'z ichiga oladi. Buni hatto bitiruvchining tibbiyot kasbini tanlashining oddiy misolida ham ko'rish hamda uni bir nechta nazariy yondashuvlar nuqtai nazaridan asoslash mumkin.

Psixodinamik yondashuv nuqtai nazaridan Zigmund Freyd bu

tanlovni bolalikdagi katta bo'lishga bo'lgan qiziqishning natijasi sifatida tushuntiradi.

Individualistik yondashuv nuqtai nazaridan Alfred Adler bu tanlovni bolalikdagi kompleksni qoplashga urinish bilan izohlaydi.

Berres Skinner xulq-atvor yondashuvi nuqtai nazaridan ushbu tanlovda ota-onalar-shifokorlarni o'qitish natijasini ko'radi.

Nihoyat, gumanistik yondashuv nuqtai nazaridan, Avraam Maslou bu tanlovni bitiruvchining o'zini o'zi amalga oshirish ehtiyojlari, o'zi xohlagan odam bo'lish zarurati, eng yaxshi natijaga erishishi uchun asoslaydi. Bunday asoslash ta'limga gumanistik yondashuv haqidagi g'oyalarimizga eng mos keladi. Uni ta'lim nazariyasining asosi sifatida qabul qilib, biz u bilan birga bolaning mohiyatini gumanistik tushunishga hissa qo'shadigan:

- tizimli;
- antropologik;
- madaniy;
- aksiologik va boshqa yondashuvlarning ahamiyatini ta'kidlaymiz.

Metodologiyaning aniq ilmiy-pedagogik darajasi. Ta'limni keyingi nazariy va uslubiy asoslash mantig'i tabiiy ravishda uni ta'lim metodologiyasining uchinchi aniq ilmiy darajasi doirasida ko'rib chiqishga olib keladi. Aniq ilmiy metodologiya-bu ma'lum bir fan doirasida tadqiqotda qo'llaniladigan yondashuvlar, nazariyalar, tushunchalar va printsiplar to'plami. Pedagogika nuqtai nazaridan ular tadqiqot faoliyatiga gumanistik, shaxsga yo'naltirilgan, faoliyat, boshqaruv, ijtimoiy-pedagogik yondashuvlarni o'z ichiga oladi.

Ta'lim sohasidagi ko'plab ilmiy ishlar. Bu pedagogikada shaxsga yo'naltirilgan tushunchalarning yetakchi pozitsiyalariga asoslanadi.

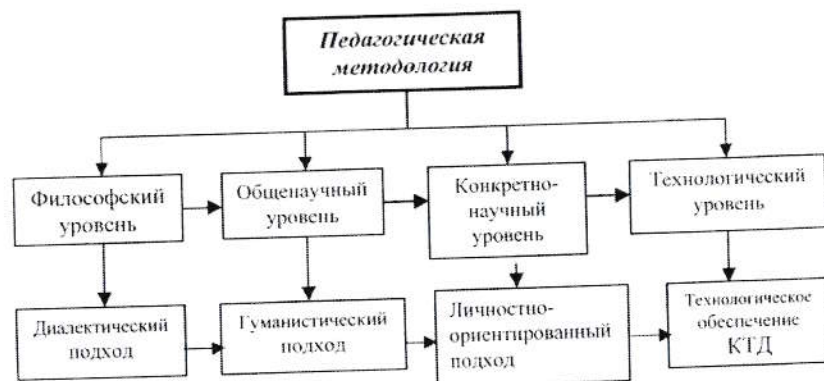
Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv nuqtai nazaridan ta'limni tashkil qilishda etakchi nazariy qoidalardan kelib chiqish kerak:

- shaxsiyat har qanday tashqi maqsadlarga erishish vositasi emas, balki ta'lim tizimining maqsadi;
- shaxs ta'lim jarayonida ob'ekt emas, balki sub'ekollektiv IJODIY faoliyatir;

Ta'lim metodologiyasining texnologik darajasi. Ma'lumki, har qanday pedagogik nazariyaning ishonchliligi amaliyot bilan

tasdiqlanadi. Boshqacha qilib aytganda, pedagogik g'oyalar va nazariy yondashuvlarning samaradorligi ularning texnologik rivojlanishi va ta'lim muassasasida amaliy amalga oshirish darajasi bilan belgilanadi. Shunday qilib, har qanday ta'lim kontseptsiyasini operatsion va texnologik qo'llab - quvvatlash metodologiyaning to'rtinchi texnologik darajasi doirasida amalga oshiriladi.

Quyida o'quv jarayonini uslubiy asoslash darajalari va ta'limga yetakchi yondashuvlarning ta'riflari sxemasi keltirilgan (8-Rasm).

Rasm. 8. Ta'lim metodikasi.

Pedagogik texnologiyaning mohiyati va uning tasniflarining xilma-xilligi haqida qisqacha to'xtalamiz. Ta'lim muammolarini hal qilishda texnologik yondashuvning dolzarbligi jamiyat, madaniyat, dinning rivojlanish darajasi bilan belgilanadi, bu maktab bitiruvchisi (bo'lajak mutaxassis) modelini, shu jumladan zamonaviy insonning barcha asosiy vakolatlarini amalga oshirish uchun ta'lim tizimini isloh qilish zarurligini belgilaydi.

Ta'lim tizimini isloh qilishning vazifalaridan biri yangi pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etishga qaratilgan o'quv jarayonini texnologiyalashtirishdir. Pedagogik texnologiya deganda ta'limning yagona kontseptual asoslari, maqsadlari va vazifalari bilan birlashtirilgan o'quv jarayonini tashkil etishning o'zaro bog'liq usullari, shakllari va usullari tizimi tushuniladi. Binobarin, pedagogik texnologiyaning tuzilishi, qoida tariqasida, kontseptual, mazmunli va protsessual tarkibiy qismlardan iborat.

Texnologiyalarni tasniflashda turli xil yondashuvlar mavjud: ta'lim jarayonida texnologiyalardan foydalanish darajasi, shaxsning shaxsini ijtimoiylashtirish va tarbiyalash omillari, ta'lim sub'ektlarining o'zaro ta'siri usullari, o'quv jarayoni bosqichlari va boshqalar.

Masalan, sotsializatsiya va shaxsni tarbiyalash omillari bo'yicha texnologiyalarni tasniflash quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin: individual va guruh faoliyati texnologiyasi, insoniy aloqa texnologiyasi, jamoatchilik, maktab va oilaning o'zaro ta'siri texnologiyasi, jamoani shakllantirish texnologiyasi, umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish texnologiyasi va boshqalar.

Texnologiyalarni ta'lim jarayonining bosqichlari bo'yicha tasniflash quyidagi guruhlariga bo'linadi: shaxsni shakllantirish ehtiyojlari va motivlarini shakllantirish texnologiyasi, maqsadlarni belgilash texnologiyasi, rejalashtirish texnologiyasi, rivojlanish faoliyatini tashkil etish texnologiyasi, bolaning shaxsiyatining rivojlanishini baholash, nazorat qilish va tuzatish texnologiyasi, diagnostika texnologiyasi. ta'lim jarayoni va undagi bolaning rivojlanishi.

Hozirgi vaqtda ta'limga gumanistik, shaxsga yo'naltirilgan va faoliyatga asoslangan yondashuvlarning etakchi pozitsiyalariga asoslangan texnologiyalar alohida dolzarblik va ahamiyat kasb etmoqda.

O'quv jarayonini texnologik qo'llab-quvvatlash o'qituvchi-tadqiqotchining uslubiy madaniyati asoslarini shakllantirish darajasini aks ettiradi.

Ushbu mavzuni yakunlash uchun shuni ta'kidlash kerakki, sizning e'tiboringizga taqdim etilgan ta'limning uslubiy asoslanishining bosqichma-bosqich gradatsiyasi, hech bo'lmaganda, bir darajadan ikkinchisiga o'tishning qat'iy "qadami" o'z ichiga oladi. Aslida, ta'lim muammosining uslubiy asoslanishi intuitiv ravishda paydo bo'lgan g'oyadan boshlanishi va o'qituvchini keyingi falsafiy, umumiy ilmiy va aniq ilmiy tushunishga olib kelishi mumkin. Ta'lim amaliyotida yosh o'qituvchining ilmiy izlanishlari shunday tashkil etilganki, ta'lim muammolarini falsafiy, umumiy ilmiy va aniq ilmiy tushunish bir vaqtning o'zida sodir bo'ladi. Qidiruv bir vaqtning o'zida to'rt:

1. Muammoni tarixiy va genetik tushunish;

2. Ma'lumotlarni tizimlashtirish;
3. Yaqinlashib kelayotgan ta'lim natijalarini modellashtirish;
4. O'qituvchining texnologik qadamlarini qisman sinovdan o'tkazish, ta'lim g'oyalari va qoidalarining ishonchligini doimiy ravishda izlash va tekshirish kabi yo'nalishda davom etishi mumkin.

2.4. Ta'limga zamonaviy pedagogik yondashuvlar

Kalit so'zlar: ta'limga gumanistik, ekzistensialistik, aksiologik, shaxsga yo'naltirilgan, faoliyatga asoslangan yondashuvlar.

Hozirgi vaqtda gumanistik pedagogika (gumanistik yondashuv), shaxsga yo'naltirilgan ta'lim nazariyasi (shaxsga yo'naltirilgan yondashuv), ta'limdagi faoliyat nazariyasi (faoliyatga asoslangan yondashuv), madaniy, aksiologik, tabiatga o'xshash (antropologik) kabi pedagogik nazariyalar eng dolzarb bo'lib qolmoqda.ta'limga yondashuvlar.

Gumanistik pedagogika - gumanistik falsafa va psixologiya g'oyalarini amalga oshiradigan ta'lim yo'nalishi: shaxsning potentsial qobiliyatlari, ehtiyojlari va qiziqishlarini har tomonlama erkin rivojlanishi (shaxsning o'zini o'zi anglashi); turli xil hayotiy vaziyatlarda shaxs uchun muhim bo'lgan bilim, odat, xulq-atvor, xatti-harakatlarni ongli va mas'uliyatli tanlash qobiliyatini shakllantirish. Ta'limga gumanistik yondashuv-bu insonni eng yuqori qadriyat deb tan olish va uning tabiiy maqsadi, o'ziga xosligi va shaxsiy o'zini o'zi amalga oshirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishdan kelib chiqadigan qoidalar to'plami.

Ta'limga gumanistik yondashuv quyidagi g'oyalarni birlashtiradi:

- bolaning shaxsini ta'limning eng yuqori qiymati, maqsadi, mezoni va natijasi sifatida qabul qilish;
- o'z taqdirini o'zi belgilash, o'zini o'zi anglash, o'zini o'zi tasdiqlash, shaxsning shaxsini o'zini o'zi anglash, uning qiziqishlari va ehtiyojlarining gullab-yashnashi uchun sharoit yaratishga qaratilgan ta'lim tizimlarini rivojlantirishga asoslangan ta'limni insonparvarlashtirish.

Gumanizatsiya, o'z navbatida, quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- o'quv jarayoni sub'ektlari o'rtasidagi munosabatlarni

uyg'unlashtirish (tarbiyaviy faoliyatni tashkil etish, insonparvarlik bilan aloqa qilish, bolaning shaxsiga burilish, bolalarga haqiqiy g'amxo'rlik, hamkorlikka yo'naltirish, muvaffaqiyat vaziyatlarini yaratish, sevimli mashg'ulot, sheriklik);

- gumanitar fanlar va fanlarning ustuvorligiga qaratilgan ta'limni gumanitarlashtirish;

- har bir o'quvchiga faollik, tashabbuskorlik va ijodkorlikni rivojlantirish uchun imkoniyatlar mavjudligini kafolatlaydigan ta'limni demokratlashtirish.

Ta'limni demokratlashtirish quyidagilarni tasdiqlaydi:

- o'qituvchilar va o'quvchilarni huquqlarda tenglashtirish,
- bolaning erkin tanlash huquqi,
- xato qilish huquqi,
- inson huquqlari to'g'risidagi Konventsiyaga rioya qilish, o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi munosabatlarning demokratik uslubi;

-shaxsning intellektual, hissiy - ixtiyoriy va amaliy-samarali sohalaridagi farqlarni, har bir o'quvchining jismoniy va aqliy rivojlanish xususiyatlarini hisobga olishga yo'naltirilgan individual yondashuvning yangi talqini;

- har bir o'quvchining qobiliyatlarini har tomonlama rag'batlantirishni, har bir shaxsning manfaatlarini, motivlarini, qadriyatlarini hisobga olgan holda rivojlanishini talab qiladigan farqlash;

- bolaning tabiati dastlab yaxshi ekanligi haqidagi gumanistik tushunchadan kelib chiqadigan tarbiyaning tabiatga muvofiqligi;

- ijobiy o'z-o'zini kontseptsiyasini shakllantirish.

Ushbu qoidalar bilan bir qatorda gumanistik pedagogika ta'limga madaniy va aksiologik yondashuvlarning etakchi g'oyalarini o'z ichiga oladi.

Madaniy yondashuv - bu ta'limni madaniy shakllantiruvchi ta'lim muhiti sifatida tushunishdan kelib chiqadigan nazariy g'oyalar to'plami, shu jumladan insoniyatning eng yaxshi fazilatlarini, faoliyat usullari, madaniyatning moddiy va ma'naviy qadriyatlari, unda umuminsoniy madaniyatni saqlab qolish va qayta tiklashga qodir bo'lgan bolaning shaxsiyati namoyon bo'ladi.

Aksiologik yondashuv - bu ijtimoiy-pedagogik qadriyatlar tizimiga yo'naltirilgan nazariy g'oyalar to'plami, uning yadrosi inson

hayoti, erkin ijodiy faoliyat va insoniy aloqa qiymatini tushunish va tasdiqlashdir.

Gumanistik pedagogika g'oyalari ekzistensialistik yondashuvning ba'zi qoidalarini uyg'un ravishda to'ldiradi.

Ekzistensialistik yondashuv - bu insonning sub'ektiv dunyosini eng yuqori qadriyat deb tan olishdan kelib chiqadigan va bolaning o'ziga xos o'ziga xosligi va ichki erkinligini rivojlantiradigan nazariy qoidalar to'plami. Gumanistik pedagogika tomonidan qabul qilingan ekzistensializm qoidalariga quyidagilar kiradi:

- shaxsning o'ziga xosligi va uning o'ziga xosligi;
- insonning sub'ektiv dunyosining ob'ektiv sharoitlardan ustunligi;
- erkinlik insonni tarbiyalash va o'z-o'zini tarbiyalashning maqsadi va vositasi sifatida;
- inson hayotida tanlash erkinligi va insonning o'zini takomillashtirish sharti sifatida uning hayotiy tanlovi uchun javobgarlik;
- vijdonning (tarbiyaning ichki mezon) insonning burchidan (tarbiyaning tashqi mezonidan) ustunligi.

Ta'limga gumanistik yondashuv shaxsga yo'naltirilgan pedagogik tushunchalarning ko'pchiligining nazariy asosidir.

Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv - bu shaxsning qadriyatini tan olish va uning o'zini o'zi belgilash, o'zini o'zi anglash, o'zini o'zi tasdiqlash va o'zini takomillashtirish imkoniyatlarini aniqlash uchun sharoit yaratish zaruriyatidan kelib chiqadigan qoidalar to'plami. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv quyidagi nazariy qoidalariga asoslanadi:

- shaxs ta'lim jarayonida ob'ekt emas, balki sub'ekollektiv ijodiy faoliyatir;
- shaxsiyat har qanday tashqi maqsadlarga erishish vositasi emas, balki ta'lim tizimining maqsadi;
- shaxsning ustuvor fazilatlar yuqori axloqiy qadriyatlardir;
- bolaning shaxsiyatini ijtimoiylashtirish va tarbiyalashning asosiy omillari uning tabiiy maqsadi, ijtimoiy tajribasi, ijobiy ijtimoiy muhit, rivojlanayotgan faoliyat turlari, insoniy aloqa muhiti, ijobiy axborot muhiti;
- bolaning shaxsiyatini rivojlantirishning etakchi sharti-bu

tabiatga muvofiqligi, madaniyatga muvofiqligi, bolaning rivojlanishidagi muvaffaqiyat va ijodkorlik tamoyillariga asoslangan maqsadli ta'lim jarayoni.

Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv pedagogikada faoliyat nazariyasining asosidir.

Ta'limga faol yondashuv - bu faoliyatni ta'limning etakchi omili sifatida tan olishdan kelib chiqadigan va bolaning shaxsiyatining muvaffaqiyatli rivojlanishiga hissa qo'shadigan faoliyat turlarini to'g'ri tanlash va maqbul tashkil etish uchun sharoit yaratadigan nazariy qoidalar to'plami.

Faoliyat yondashuvi quyidagi xususiyatlarni:

- bola nafaqat uyushgan va boshqariladigan faoliyat ob'ekti, balki ijodiy havaskorlik faoliyati sub'ekti bo'lgan faoliyatning subyektiv tabiati;

- faoliyatning rivojlanish tabiati;
- faoliyatning tobora murakkablashib borayotgan tabiati;
- faoliyatning pertseptiv va kommunikativ tabiati;
- faoliyatning ijodiy va ijodiy tabiati;
- faoliyatning individual-jamoaviy tabiati;
- faoliyatning ijtimoiy ahamiyatga ega tabiatini aks ettiradi.

Har dan ko'rib chiqildi yondashuvlar ehtiyojlari V muallifning tushunish Va ijodiy moslashish g'oyalar Kimga xos sharoitlar zamonaviy maktablar.

Gumanistik yondashuv kabi bir qator tushunchalarda aks etishi mumkin Qanaqasiga tushuncha shaxsan yo'naltirilgan ta'lim E.V. Bondarevskaya, shaxsiy erkinlik va pedagogik pedagogika tushunchasi qo'llab-quvvatlash O.S. Gazman, tushuncha shakllanishi universal qiymatlar V.A. Karakovskiy va boshqalar.

Shunday qilib, biz nazariyani pedagogika sohasidagi asosiy nazariy g'oyalar to'plami sifatida tushunishdan kelib chiqamiz, so'ngra ta'lim tizimini ta'lim jarayonining tarkibiy qismlari to'plami sifatida aniqlaymiz, shu jumladan ta'lim sub'ektlarining maqsadlari, o'zaro munosabatlar va munosabatlarning tabiati, ta'lim mazmuni va usullarining xususiyatlari, ularni muallifning kontseptual qarashlari va texnologik g'oyalarni asoslash nuqtai nazaridan moslashtiramiz.

Shubhasiz, biz ko'rib chiqqan yondashuvlar doimo o'zgarib turadigan olamni yaratish va bilish mohiyatini tushunishda mutlaq

emas. Endi fraktallar nazariyasi, erkin ta'lim nazariyasi va tarbiyaning sinergetik asoslari o'z muxlislarini topmoqda. Jamiyatning axborot rivojlanishi sharoitida ko'plab olimlar ta'limning axborot asoslarini ishlab chiqishdan hayratda. Jamiyat tarkibidagi ijtimoiy o'zgarishlar ta'lim va ta'limning andragogik asoslarini mustahkamlash zaruratini tug'diradi. O'zbekiston ta'limining Boloniya kelishuviga yo'naltirilganligi ta'lim va tarbiya muammolarini kompetentsiyaga asoslangan yondashuv nuqtai nazaridan talqin qilishni talab qiladi.

O'z-o'zini tekshirish uchun savollar:

1. Ta'limning ijtimoiy hodisa va maqsadli pedagogik jarayon sifatida mohiyati nimada?
2. Tushunchalarning integral aloqasini tavsiflang: sotsializatsiya, ta'lim, tarbiya, o'qitish va shaxsni rivojlantirish.
3. Ta'limning tuzilishi va funktsiyalarini aniqlang.
4. Tizimli ta'lim sifatida ta'lim jarayonining mohiyatini ochib bering.
5. Ta'lim jarayonining bosqichlari qanday?
6. Ta'lim faoliyati turlarini aniqlang.
7. Ta'limga etakchi nazariy yondashuvlarni ajratib ko'rsatish.
8. Ta'lim nazariyasini uslubiy asoslang.

Fikrlashga taklif.

O'quv muassasasida ta'lim to'g'risida o'qituvchilarning turli xil fikrlari mavjud. Sizning qarashingiz qanday?

1. Ta'lim muassasasi tarbiya bilan shug'ullanmasligi kerak. Uning asosiy vazifasi o'rganishdir.
2. Ta'lim maskanida o'qitiladigan kishiga psixologik yordam bilan cheklanishi mumkin.
3. O'quv yurti ta'lim bilan shug'ullanmasligi kerak, bu ijodkorlik markazi, "Teen" klubi va boshqalar kabi muassasalarning ko'pligidir.
4. Ta'lim muassasasi tarbiya bilan shug'ullanmasligi kerak, bu oilaning burchidir.
5. O'qishlarda ta'lim-tarbiya mavzusi bo'yicha tarbiyaviy

ishlarni tashkil etish bilan cheklanishi kerak.

3. Ta'lim muassasasida tarbiya dars doirasi bilan cheklanishi kerak.

4. Ta'lim oluvchilarning jamoaviy hamkorligini tashkil etish bilan cheklanishi kerak.

Test-vaqti (2-ilova, 2-test).

Turli vaziyatlarda o'zingizni sinab ko'ring! (3-ilova. 3-4- vaziyatlar).

Endi mashq qilamiz! (4-ilova. Mashq: "hayotiy vaziyat").

Bilimlarimizni chuqurlashtiramiz!

"Ta'lim nazariyasi va metodikasi"darsligidagi 1-bo'lim.

Tezaurus.

Adabiyotlar.

1. Asadullin P. M., Vasilev L. I., Ivanov V. G. kasbiy ta'limni rivojlantirishning yangi yo'nalishlari: monografiya Ufa: 2008. 132s.

2. Bordovskaya N. V., Rean A. A. Pedagogika. Universitetlar uchun darslik. -- Qarang:: Piter, 2000 yil.

3. Karakovskiy V. A., Novikova L. I., Selivanova, N. L. Ta'lim? Ta'lim ... Tarbiya! Nazariya va maktab ta'lim tizimlari amaliyoti. M.: yangi maktab, 1996. 160 s.

4. Legenskiy G. I. pedagogik jarayon yaxlit pedagogik tizim sifatida. Xarkov, 1979 yil.

5. Sokolnikov yu. p. ta'limni tizimli tahlil qilish. M., 1986 yil.

6. Yakupov Valiulla. Musulmon ta'limi. Qozon: Nashr. Iman, 2002 yil. 4-sahifa.

7. Malashenko A. V. zamonaviy Rossiyada Islomiy tiklanish. Moskva shahri Karnegi markazi. M., 1998 yil. - S.

80.

8. Stepanov E. ya., Luzina L. M. o'qituvchiga ta'limning zamonaviy yondashuvlari va tushunchalari to'g'risida. - M., 2002.

9. Jarlikapov A. A. Shimoliy Kavkazda Islom ta'limi o'tmishda va hozirgi kunda / / Vestnik

Evroosiyo. 2003. № 2. 11-sahifa.

10. <http://ar.islamedu.ru/>

11. http://www.edu.ru/db/mo/Data/d_07/a1476.html

12. <http://www.muslim.ru/1/cont/23/1195.htm>

13. <http://islaminkbr.com/>

14. http://www.islam.com.ua/islamua/islamua/islam_u_a/todae/curriculum.shtml 15. <http://www.e-riu.ru/knldg/pbl/>

16. alam@ksu.ru

II BO'LIM. TA'LIM JARAYONIDA MAQSADLARNI BELGILASH VA REJALASHTIRISH

3-MAVZU. SHAXS TARBIYANING MAQSADI VA SUB'EKTI SIFATIDA, UNING YOSH RIVOJLANISHINING XUSUSIYATLARI

Ko'rsatmalar: ushbu mavzu doirasida o'quvchining shaxs va tarbiya sub'ekti sifatida mohiyatini ko'rib chiqish muhimdir.

Shaxsning tuzilishini o'rganayotganda, uning rivojlanishi va o'zini rivojlantirishning yetakchi omili sifatida shaxsni shakllantiradigan ehtiyojlarga alohida e'tibor berib, turli yoshdagi shaxsning rivojlanish xususiyatlari bilan tanishib chiqib, xarakteristikaning sxemasini aniqlang va unga muvofiq zamonaviy talaba shaxsining ijtimoiy-psixologik portretini taqdim etish kerak bo'ladi.

Mavzuga kirish: ushbu mavzu doirasida o'quvchining ta'lim sub'ekti sifatida mohiyatini, shaxsning tuzilishini va uning rivojlanish qonuniyatlarini, o'quvchining rivojlanish muvaffaqiyati uchun yosh xususiyatlari va shartlarini ko'rib chiqish muhimdir. Asosiy material umumiy, maxsus va individual nisbati asosida ko'rib chiqiladi.

Ma'ruza har bir o'quvchining shaxsiyatiga qarash, uning o'ziga xosligi va o'ziga xosligini ko'rish, uning moyilligi, imkoniyatlari va qobiliyatlarini rivojlantirish shartlarini o'rganish istagini uyg'otishga qaratilgan.

NAZARIY MATERIAL

Kalit so'zlar: individ, shaxs, individuallik, mavzu, ob'ekt, shaxsni rivojlantirishning biologik va sotsiologik omillari, shaxsni shakllantirish ehtiyojlari, shaxsni rivojlantirish qonuniyatlari (determinizm, moslashuvchanlik, faollik, sezgirlik, notekislik), o'z taqdirini o'zi belgilash, o'zini o'zi tasdiqlash, o'z-o'zini anglash, o'z-o'zini bilish, men tushunchaman.

Insonning muhim xususiyatlari. Oldingi boblarda biz ta'limning pedagogik ma'nosini aniqladik, bu insonning o'ziga, odamlarga, jamiyatga, mehnatga, tabiatga, moddiy va madaniy qadriyatlarga bo'lgan munosabatlar tizimini shakllantirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishdan iborat.

Bunday sahnalashtirish Muammolar qo'yadi oldin zaruriyat ko'rib chiqing psixologik-pedagogik mexanizmi o'zaro ta'sir jamiyat va inson. Rivojlanish arayonida inson, qoida tariqasida, o'zini namoyon qiladi V bir nechta gipostazlar: Qanaqasiga individual (biologik mavjudot mehribon "homo sapiens" Bilan xos odam genetik dastur), individuallik (aniq Inson ichida hamma originallik ularning psixofiziologik, ruhiy Va ijtimoiy xususiyatlari), shaxsiyat (ishtirokchi ommaviy rivojlanish Va tashuvchi jamiyatning ijtimoiy rollari va axloqiy normalari), mavzu (faol konvertor o'zim, uning ruh, jamiyat Va tabiat). Ushbu jihatlarning uyg'un kombinatsiyasi muvaffaqiyatning mezonini hisoblanadi rivojlanish odam Va muvaffaqiyatli ga integratsiya jamiyat.

Inson rivojlanishining omillari. Ro'yxatda keltirilgan muhim tomonlardan birining ustuvorligini tan olish, qoida tariqasida, inson shaxsini rivojlantirishning tegishli nazariyalarining asosiga aylanadi. Pedagogikada inson rivojlanishining etakchi omiliga asoslanib, quyidagi falsafiy va pedagogik oqimlar rivojlandi:

- biologizatsiya (biogen),
- sotsiologizatsiya (sotsiogen),
- psixologizatsiya (psixogen),
- idealistik (diniy).

Biologik tarafdin tug'ma moyillik, irsiy qobiliyatlar, qoida tariqasida, inson rivojlanishining asosi ekanligini ta'kidlaydilar. Bolalarning kelajagi ularning genlarida dasturlashtirilgan, otalarning irsiyati bilan oldindan belgilanadi, tashqi ko'rinishdan boshlab va insonning qobiliyatlari, fazilatlari, fe'l-atvori, fikrlash turi bilan yakunlanadi. Bir vaqtlar Aristotel bolalar tana tuzilishining irsiy turi, insonning taqdiri oldindan belgilab qo'yilgan holat bilan tug'ilishini ta'kidlagan. Kelajakdagi patritsiylar, uning nuqtai nazari bo'yicha, o'ziga xos tik yurish, to'g'ri va mag'rur holat, Atletik jismoniy holat bilan ajralib turadi, qullar va oddiy odamlar esa go'daklik davridan beri ilqlik va pastlik bilan ajralib turadi.

Nemis olimlari tomonidan ishlab chiqilgan irsiy moyillik nazariyasi alohida qiziqish uyg'otadi. Ularning kontseptsiyasiga ko'ra, har bir inson miya tuzilishining o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda ma'lum bir fikrlash turi bilan tug'iladi. Aynan ular fikrlash turlaridan birining rivojlanishini oldindan belgilaydilar: nazariy, davlat xizmati odamlariga xos; nazariy va amaliy, intellektual va amaliy mehnat mutaxassislariga xos va nihoyat, xizmat ko'rsatuvchi xodimlarga xos bo'lgan amaliy.

Ushbu tendentsiya tarafdorlari atrof-muhit va tarbiyaning inson rivojlanishiga ta'sirini aniq baholamaydilar. Shu bilan birga, biogenetika sohasidagi tadqiqotlar juda muhimdir, chunki ular inson rivojlanishidagi muhim rolini ilmiy jihatdan isbotlaydilar. Ko'pincha insonning fiziologik tuzilishi u yoki bu qobiliyatning namoyon bo'lishining peshqadamiga aylanadi, masalan, qo'lning irsiy tuzilishi skripkachiga eng murakkab akkordlarni osongina olishga imkon beradi, girtlak xususiyatlari qo'shiqchining iste'dodining xabarchisi bo'lishi mumkin, g'ayrioddiy tug'ma xotira matematikning dahosi uchun shartdir. Va bolaning tug'ma qobiliyatlari (qobiliyatlari) qanchalik tez aniqlansa, uning rivojlanishi shunchalik muvaffaqiyatli bo'ladi.

Shunday qilib, irsiyatning rolini aniq qayta baholashga rozi bo'lmay, biz, shubhasiz, inson rivojlanishida muhim rol o'ynaydi, deb o'ylaymiz, ammo faqat atrof-muhit va maqsadli ta'lim uning foydali namoyon bo'lishi uchun shartdir.

Sotsiologik oqim tarafdorlari, aksincha, jamiyatning bolaning rivojlanishiga ta'sirini ortiqcha baholaydilar. Jon Lokk bolani o'qituvchi, maktab, jamiyat uchun hamma narsani yozishingiz mumkin bo'lgan toza taxta bilan taqqosladi. Bunday holda, sotsiologlar nuqtai nazaridan, irsiyat bolaning rivojlanishida muhim rol o'ynamaydi. Shubhasiz, ijobiy muhit psixo-jismoniy nuqsonlarsiz tug'ilgan bolalar rivojlanishining kuchli omilidir. Do'stona oila bolaning xavfsizligi va ishonchi aurasini yaratadi, qiziqarli va sodiq do'stlar muloqotga bo'lgan ehtiyojni qondiradi, sog'lom talabalar jamoasi o'zini o'zi tasdiqlash va o'zini o'zi anglash zarurligini anglaydi. Ammo og'ir irsiyat, tug'ma patologiya holatlarida, hatto gumanistik yo'naltirilgan muhit ham yordamsiz bo'lib chiqadi. Ilm - fan allaqachon tug'ma kleptomaniya (o'g'irlikka moyillik) faktini isbotlagan, irsiy tajovuzkorlik genini kashf etgan, bu erda faqat

o'qituvchilar va o'quvchilarning pedagogik jihatdan maqsadga muvofiq o'zaro ta'siri va ko'pincha tibbiy va psixologik ta'sir insonning muvaffaqiyatli rivojlanishi va sotsializatsiyasi omillariga aylanishi mumkin.

Yuqorida aytilganlarning barchasini umumlashtirib shuni ta'kidlash kerakki, atrof-muhit, genetik moyillik, psixo-fiziologik xususiyatlar kabi inson rivojlanish omillarining so'zsiz ahamiyatiga qaramay, inson rivojlanishining etakchi omili bu tarbiya o'quvchilar va o'qituvchilarning insonning tug'ma moyilligi va qobiliyatlarini aniqlash, barkamol rivojlanish uchun sharoit yaratish va shaxsning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvi uchun uyushgan maqsadli o'zaro ta'siri sifatida tarbiyalashdir.. o'zini va atrofdagi dunyoni o'zgartiruvchining sub'ektiv pozitsiyasini shakllantirish.

Bu yerda Islom ta'limotining pedagogik mazmunining tarbiyaviy salohiyatining alohida ahamiyatini ta'kidlash o'rinlidir. "Potentsial" so'zining ma'nolaridan biri (lotincha potentia – kuch, kuch) har qanday sohada mavjud vositalar, imkoniyatlar to'plami sifatida tushuniladi. Bizning holatlarimizda biz Islomning pedagogik vositalari va imkoniyatlari haqida gapiramiz.

Shunday qilib, Islomning pedagogik salohiyati insonga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishga imkon beradigan qiymat, mazmun va uslubiy vositalar to'plamidir. Islomning bir qator asosiy qadriyatlari tsivilizatsiyani rivojlantirish va insoniyat jamiyatini oldinga siljitish, baxt, axloqiy va moddiy farovonlikni targ'ib qilishdir. "Islom" so'zining ma'nolari orasida kamtarlikdan tashqari, "tinchlik" so'zi ham bor, bu musulmonni Yaratuvchining qonunlariga bo'ysungan, u bilan va uning asarlari bilan tinchlik izlayotgan odam sifatida tavsiflaydi. Islom axloqi bo'yicha taniqli mutaxassis Marvan Ibrohim Al-kaysi Islom haqida uyushgan tizim sifatida gapiradi, uning maqsadi Allohga sadoqatni sinab ko'rishdan tashqari, shaxsni shaxsiy, oilaviy va ijtimoiy darajalarda ishonchli to'g'ri va mukammal yo'lda targ'ib qilishdir. Bu Islom ta'limotining ijtimoiy yo'nalishi. Islomning dunyoviy ta'limga bo'lgan alohida qiziqishi dunyoviy va diniy manfaatlar maqbul darajada muvozanatlangan ta'lim tizimini rivojlantirish uchun asos yaratishga imkon berdi. Islom tarbiyasi imon va yaxshi ishlar tamoyillariga asoslanadi va shariat va Sunnat tomonidan boshqariladi. Shariat, birinchi navbatda, Qur'on tomonidan mustahkamlangan, musulmonlarning

e'tiqodlarini belgilaydigan va axloqiy qadriyatlari va diniy vijdonini shakllantiradigan retseptlar majmuasidir. Islom turli millatlarni turli etnik va axloqiy xususiyatlar bilan bir butunga bog'lab, insonning xatti-harakatlarini, birinchi navbatda, uning individual axloqiy javobgarligini birinchi o'ringa qo'ydi.

O'quvchi shaxsiyatining tuzilishi. Psixologik va pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish shaxsiyat tuzilishining quyidagi muhim tarkibiy qismlarini ajratib ko'rsatishga imkon beradi. Ehtiyojlar va motivlar tizimi, "faoliyat" tizimi, ijtimoiy tajriba (bilim, ko'nikma va xulq-atvor odatlari), insonning psixologik va fiziologik xususiyatlari (V. V. Ananyev, A. N. Leontyev, V. A. Krutetskiy).

Ta'lim psixologiyasi nuqtai nazaridan bir qator olimlar shaxsning ijtimoiy rollarini, qadriyatlar va munosabatlar tizimini, faoliyat va muloqotning ustuvor turlarini (V. A. Karakovskiy, S. D. Polyakov, N. E. Shchurkova) o'z ichiga olgan shaxsning yuqoridagi tuzilishini aniqlaydilar.

Insonning barcha namoyon bo'lishining batafsil tavsifi haqida to'xtamasdan, biz insonning jamiyat bilan o'zaro munosabatlaridagi eng muhim shaxsiy tarkibiy qismini alohida ta'kidlashga imkon beramiz, chunki bu uning ijtimoiy mohiyatini aks ettiradi. Psixolog Leontiev A. N., shaxsni inson faoliyati tizimi sifatida belgilab, uning quyidagi tarkibiy qismlarini ajratib turadi: ehtiyojlar va motivlar to'plami, tajriba (bilim, ko'nikma va xulq-atvor odatlari), psixologik va pedagogik xususiyatlar, ustuvor faoliyat va aloqa.

Polyakov S. D., ta'lim psixologiyasi nuqtai nazaridan, shaxsning yuqoridagi tuzilishini aniqlaydi, unga quyidagilar kiradi: ehtiyojlar va motivlar tizimi, "men" obrazi yoki shaxsning ijtimoiy rollari, qadriyatlar va munosabatlar, faoliyat va aloqa.

Biz shaxsiyat tuzilishining etakchi tarkibiy qismi va uning o'zini rivojlantirishning harakatlantiruvchi kuchi uning shaxsiy **ehtiyojlarini shakllantiradi** deb hisoblaymiz. Doimiy ravishda o'sib, ular shaxsiy shakllanish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadilar.

Inson shaxsiyatining tuzilishini aniqlashda ba'zi bir tafovutlarga qaramay, psixologlar va o'qituvchilar uning rivojlanishining etakchi tarkibiy qismi doimiy ravishda murakkablashib borayotgan ehtiyojlar ekanligiga qo'shiladilar. Shaxsiy ehtiyojlar ehtiyojlar tizimida alohida o'rin tutadi: doimiy

ravishda murakkablashib borayotgan faoliyatda (o'yin, o'qitish, aloqa, mehnat); ijodkorlikda (doimiy yangilikka chanqoqlik; o'ziga xoslik, nostandart); xavfsizlikda (oilaning farovonligi va farovonligi, yaqin sinf yoki talabalar jamoasi, do'stona mehnat jamoasi va boshqalar); muayyan maqomga erishishda (aloqa qo'mondoni, sinf rahbari, talabalar, ishlab chiqarish rahbari va boshqalar); hayotning ma'nosini izlashda (moddiy va ma'naviy qadriyatlar, ko'rsatmalar va ideallar); shaxs bo'lish ehtiyojida; o'z-o'zini anglashda; zavq, zavq va quvonchda (faoliyat jarayoni, faoliyat mahsuloti yoki faoliyatni baholashdan). Bu erda A. S. Makarenkoning inson hayoti hech bo'lmaganda kichik quvonch yoki bu quvonchni kutish bilan to'ldirilishi kerakligi haqidagi so'zlarini eslash o'rinlidir.

Yosh yoshda baholash, maqtash, minnatdorchilik zarurati ustunlik qiladi (birinchi, eng yaxshi, eng tezkor va boshqalar); o'rta yosh faoliyat mahsulotiga qiziqish bilan tavsiflanadi (qiziqarli echim, qiziqarli model, original sxema, majoziy kompozitsiya va boshqalar); katta yoshdagi o'spirinlar to'g'ridan-to'g'ri faoliyat jarayoniga jalb qilinadi.

O'qituvchining vazifasi, bir tomondan, insonning individual ehtiyojlarini amalga oshirishga hissa qo'shish va boshqa tomondan ijtimoiy ahamiyatga ega ehtiyojlarni shakllantirishdir. Shaxsning o'zini shakllantiruvchi ehtiyojlarini doimiy ravishda murakkablashtirish uning rivojlanishining muvaffaqiyati uchun shartdir.

Shaxsiy rivojlanish shakllari. Shaxsiyat rivojlanishining determinizmi:

a) shaxsning rivojlanishining zaruriy sharti sifatida jinsning, ota-onalarning genetik dasturining irsiy shartliligi;

b) rivojlanishning potentsial manbai sifatida atrof-muhitning ijtimoiy moslashuvi;

d) bolaning butun hayotini boshqarish sifatida ta'lim va ta'limning shakllanishi.

1.O'z-o'zini rivojlantiradigan va o'zini o'zi tashkil etadigan shaxsning voqelikni o'zlashtirish va qarama-qarshiliklarni engishdagi faoliyati.

2.Moslashuvchanlik (shaxsning jamiyat sharoitlariga moslashishi, ijtimoiy muhit sharoitida muvaffaqiyatli o'zaro ta'sir). Ijtimoiy qiyinchiliklarga etarlicha moslashmaslik deviant (deviant)

xatti-harakatlarga, depressiyaga, o'z joniga qasd qilishga olib keladi.

3.Insonning psixofizik rivojlanishidagi kechikishlarda (infantilizm, tezlashuv va boshqalar) namoyon bo'ladigan yoshga bog'liq rivojlanishning notekisligi.

4. Yoshga bog'liq jismoniy rivojlanishning sezgirligi (yoshga mos faoliyat turini o'zlashtirish uchun eng qulay davrlarning mavjudligi). Masalan, agar sakkiz oylik bolada bilimga bo'lgan ehtiyoj qondirilmasa, atrofdagi dunyoni o'rganish refleksi ishlab chiqilmasa, kelajakda aqliy rivojlanishning kechikishi mumkin. Agar yosh o'spirinlik davrida bolaning ijtimoiy yo'nalishdagi tanlangan faoliyat turlariga (klub, sport, qidiruv, ilmiy-tadqiqot faoliyati) bo'lgan ehtiyoj qondirilmasa, u o'zini tasdiqlashning asotsial shakllarini (beparvolik, o'g'irlik, bezorilik va boshqalar) qidiradi.

5. Shaxsning rivojlanishidagi o'zgaruvchanlik va barqarorlikning birligi, ijtimoiy rollarning xilma-xilligi va inson xarakterining barqarorligida namoyon bo'ladi. Ijtimoiy rol-muayyan sharoitlarda jamiyat tomonidan ishlab chiqilgan harakatlar dasturi. Ta'lim muassasasi turli xil ijtimoiy rollarni taklif qilishi kerak, ularning assimiylatsiyasi xarakter, ijtimoiy - shaxsiy va kasbiy kompetentsiyalarni shakllantirishga olib keladi. Insonning ijtimoiy ahamiyatga ega rollari (homiylilik sinfining maslahatchisi, fan bo'yicha o'qituvchi yordamchisi, o'quv xonasining laboratoriya yordamchisi va boshqalar) inson gumanistining zarur fazilatlarini shakllantirishga olib keladi. Rus nasrida ijtimoiy rollar va umidlar ko'pincha insonning ichki dunyosi va haqiqatiga aylanadi degan fikrni tasdiqlovchi etarli misollar mavjud.

6. Ontogenezdagi shaxs filogenez yo'lidan o'tadi.

Bolalar va yoshlarning rivojlanishi va tarbiyasining yosh xususiyatlari. Inson shaxsiyatining tuzilishiga asoslanib, biz uning asosiy yosh bosqichlarini tanlangan parametrlarga muvofiq tavsiflaymiz: etakchi ehtiyoj, etakchi ijtimoiy rollar (turmush tarzi), faoliyatning etakchi turi.

Boshlang'ich maktab yoshidagi o'quvchi bo'lishning asosiy ehtiyoji bilan tavsiflanadi. Bu yoshda o'qituvchilar, ota-onalar va atrofdagi odamlar tomonidan ushbu "maktab" ni tashqi tan olish muhimdir. Ijtimoiy rollarni ikki turga bo'lish mumkin: ijtimoiy toifalarga bo'lingan mustaqil, akademik, mahoratli o'quvchining

ijtimoiy roli va bu yoshga xos bo'lgan boy xayolot dunyosi tufayli ular ertak qahramonlari hayotida yashaydilar. Bu rollarning barchasi o'zlarining tasavvurlari va haqiqatlari dunyosida osongina va uyg'un tarzda birlashadi.

Faoliyatning etakchi turi - o'quv va kognitiv. Hatto aloqa ham kommunikativ yoki idrokdan ko'ra ko'proq tarbiyaviy xususiyatga ega.

O'qituvchidan umidlar vasiy, sudya, himoyachining pedagogik pozitsiyasida aks etadi.

Maktabning vazifalari: kognitiv faoliyatni shakllantirish, o'rganish va muloqotda muvaffaqiyat hissini kuchaytirish.

O'smirlik davri kattaroq bo'lish zarurati bilan tavsiflanadi, lekin maktab o'quvchisi emas.

Men obrazi - ijtimoiy rollar va pozitsiyalar to'plami o'zini keksa avlodni baholashdan mustaqil ravishda o'zini o'zi qadrlash sifatida qabul qilish bilan bog'liq. Yosh o'spirinning harakatlarining yagona mezonini tengdoshlarining fikri bo'lishi mumkin. Voyaga etganlarning o'spirinlarning ichki dunyosiga bostirib kirishi, ularning qadr-qimmatiga tajovuz qilish tajovuzkorlik va noroziliklarni keltirib chiqaradi. Ko'pincha o'spirinlar qahramonlik, romantik rollarni o'ynaydilar. Taqlid ob'ektlari Amir Temur, Zahiriddin Muhammad Bobur, Rokki, Chak Norris qahramonlari, Van dam va boshqa davlat arboblari va romantik ideallar kabi tarixiy, adabiy qahramonlar yoki kino qahramonlaridir.

Faoliyatning yetakchi turlari mustaqillik va mustaqillikka bo'lgan ehtiyoj bilan belgilanadi. Muhim faoliyat turlarini izlash o'spirinlarni ham ijtimoiy (tadqiqot, klub, sport, dizayn ishlarida qatnashish), ham ijtimoiy bo'lmagan faoliyatga (sarson-sargardonlik, o'g'irlik, bezorilik) olib kelishi mumkin. Ushbu tanlovning mezonini, qoida tariqasida, tanlangan faoliyat turidagi muvaffaqiyat, o'z-o'zini tasdiqlash imkoniyati, tengdoshlarning roziligi va qo'llab-quvvatlashidir. Aytgancha, statistika shuni ko'rsatadiki, bu yoshda, oilaning farovonligidan qat'i nazar, o'spirinlar ko'pincha romantik sarguzashtlarni izlash uchun uydan qochib ketishadi, ularning ba'zilar yosh jinoyatchilar, turli mazhablararo guruhlar, submultural anti-ijtimoiy birlashmalar uchun koloniyalar hayotini romantizatsiya qilishadi.

Muloqot faoliyat turi sifatida vaziyatli, voqea xarakteriga ega.

Muloqotning asosiy motivatsiyasi har qanday qiyinchiliklarni engish uchun birga bo'lish istagi, o'zini etakchi sifatida ko'rsatish, o'zini mustaqil shaxs sifatida tasdiqlash, mustaqillik va "voyaga etganlik"ni isbotlash qobiliyati bilan belgilanadi.

O'qituvchidan umidlar. Bu yoshda bolalar qiziqarli sevimli mashg'ulotlariga ega bo'lgan asl, nostandart o'qituvchilarni afzal ko'rishadi (turizm, alpinizm, bodibilding, jang san'ati, gitara chalish, bardlarga yoki yoshlar subkulturasining boshqa butlariga qiziqish). Bolalar o'qituvchida adolat tuyg'usi, ajablantirish, qiziqitirish, hayot romantikasiga jalb qilish qobiliyatidan hayratda. O'qituvchilar qisman tashkilotchi, maslahatchi sifatida harakat qilishlari kerak.

Maktabning vazifalari: o'zini o'zi tasdiqlash, mustaqillik va tashabbusni namoyon etish imkoniyatini beradigan turli xil ijtimoiy ahamiyatga ega faoliyat turlarini ta'minlash. Bolalar hayoti sotsializmni rivojlantirish bo'yicha treninglar bilan to'ldirilishi kerak (o'rtoqlik aloqalari bo'yicha treninglar, qo'shma tadbirlar bo'yicha treninglar, o'zaro yordam va o'zaro yordam bo'yicha treninglar va boshqalar).

Katta yoshdagi o'spirinlik kattalar bo'lish zarurati bilan tavsiflanadi, ammo ular uchun kattalar katta aka - uka, opa-singil, o'rta maktab o'quvchisi. Bu yoshda balog'at yoshi tugaydi, bu kattalar dunyosini rad etishga, ota-onalarga qarshi turishga, jamiyatning umumiy qabul qilingan me'yorlariga aniq norozilik bildirishga, yoshlar guruhlarida namoyishkorona ishtirok etishga olib keladi.

Ijtimoiy rollar bolalar va kattalar "men" ning nomuvofiqligi va beqarorligi, tashqi ko'rinishiga, fe'l-atvoriga, qobiliyatlariga og'riqli munosabat bilan belgilanadi. Rollar va pozitsiyalar doimiy ravishda o'zgarib turadi. Romantik ideallar o'rniga haqiqiy ayollik yoki erkaklik ideallari keladi.

O'z-o'zini tasdiqlash va o'zini o'zi anglash imkoniyatini beradigan saylov faoliyati ham etakchi faoliyat turlari bo'lib qolmoqda. Qarama-qarshiliklari bilan "uzoq balog'at" ni jalb qiladigan qo'shma faoliyatning ustuvorligi mavjud (roker guruhlar, rap partiyalari). Omon qolish maktablariga xos bo'lgan ekspressiv faoliyat turlariga, "Xotira" tipidagi guruhlar, "tungi tomosha" kabi norasmiy harakatga ustunlik beriladi. Umumiy manfaatlar (slayderlar, kompyuter xakerlari, metallurglar, Norasmiylar va

boshqalar) bilan birlashtirilgan aralash do'stlar guruhlari yaratiladi.

O'qituvchidan umidlar faqat maslahatchining vazifalari bilan cheklangan. Haqiqiy ayollik, chinakam erkaklik qadrlanadi, bu birinchi navbatda kattalarning, shu jumladan o'qituvchilarning aniq harakatlarida namoyon bo'ladi. Tashkilotchi, vasiy, maslahatchi va boshqalarning o'qituvchilik lavozimlari mutlaqo qabul qilinishi mumkin emas.

Maktabning vazifalari: o'zini shaxs va shaxs sifatida namoyon etishga undash, individual va guruhli o'zini namoyon qilish, o'zini tasdiqlash, o'zini o'zi anglash uchun imkoniyatlar yaratish. Shaxsiy va guruhli muloqotning kattalar shakllarini rivojlantirishga ko'maklashish.

Yoshlik aloqa, izolyatsiya, o'z taqdirini o'zi belgilash, dunyoga, o'ziga, hozirgi va kelajakka nisbatan individual pozitsiyani rivojlantirish zarurati bilan tavsiflanadi.

"Men" obrazi kattalar erkak va etuk ayolning ijtimoiy rollarini o'ynash istagida namoyon bo'ladi. Kattalar xulq-atvorining faol sinovi, kattalar tajribasi dunyosi mavjud.

Faoliyatning etakchi turi o'zini o'zi bilish, o'z taqdirini o'zi belgilash, o'zini o'zi anglash ehtiyojlari bilan belgilanadi. Shuning uchun kelgusi kasb bilan bog'liq istiqbolli faoliyat turlari tanlanadi. Islom insonni butun hayoti davomida bilim va o'rganishga undagan bo'lsa-da, u bilim va ta'lim ma'nosida yosh odam etuk odamga qaraganda yaxshiroq mavqega ega ekanligini ta'kidlaydi, chunki kattalar ko'pincha tirikchilik va bolalarni tarbiyalash bilan shug'ullanadi. Shu munosabat bilan Islomda qayd etilishicha, yoshligida ilm-fanni o'rgangan kishi "toshdagi yozuvlar" ga o'xshaydi va yoshida ilm-fanni o'rganishni boshlagan kishi "suv yuzasida yozish"ga o'xshaydi.

Ko'pincha, o'z-o'zini bilish va o'z taqdirini o'zi belgilashga urinishlar yoshlar standartiga (bodibildingchilar, top-modellar) yaqinlashishda shaxsiy harakatlarni talab qiladigan ekstremal faoliyatga olib keladi.

Yoshlar subkulturasida o'z taqdirini o'zi belgilashga qaratilgan aralash do'stona aloqa yoshlik yoshiga xosdir.

O'qituvchidan umidlar-ularning muammolarini tushunish, professional tanlovda maslahat berish, shaxsiy shakllanishda maslahat va tavsiyalar.

Maktab yoki kasb-hunar muassasasining vazifalari: individual va guruh o'z taqdirini o'zi belgilashni rag'batlantirish, muammoli muloqot bilan tanishtirish, ijtimoiy-ekstremal faoliyatni (operatsiyalar, patrullar) tashkil etish, tanlov uchun zarur shart-sharoitlar va vaziyatlarni yaratish hisoblanadi.

O'z-o'zini tekshirish uchun savollar:

1. Shaxsning shaxs, sub'ekt, individuallik va shaxs sifatida muhim namoyon bo'lishiga ta'rif bering.

2. Ta'limning global maqsadi sifatida shaxsning mohiyatini aniqlang.

3. O'quvchining shaxsini tarbiyalashning etakchi omilini nomlang va asoslang.

4. Shaxsning tuzilishini aniqlang va uning tarkibiy qismlari o'rtasidagi tabiiy aloqalarni tavsiflang.

5. O'quvchining shaxsiy shakllantiruvchi ehtiyojlarini ayting.

6. Uning rivojlanishining turli bosqichlarida shaxsning yosh xususiyatlarini tavsiflang.

Fikrlashga taklif. "Agar men taqvodor shaxsni tarbiyalashni istasam, bo'lar edim..."

Test-vaqti (2-ilova, 3-test).

Turli vaziyatlarda o'zingizni sinab ko'ring! (4-ilova. 6-7-vaziyatlar).

Endi mashq qilamiz! (4-ilova. Mashq: "Qiziqishlar doirasi", "Mening idealim").

bo'lim.

Bilimlarimizni chuqurlashtiramiz!

"Ta'lim nazariyasi va metodikasi" darsligidagi 2-

Tezaurus.

Adabiyotlar.

1. Ananiev V. V. inson bilim predmeti sifatida. L.: LDU, 1969 yil.
2. Bojovich L. I. bolalik davrida shaxsiyat va uning shakllanishi. M., 1968 yil.
3. Gerbet, O. I. shaxsning o'zini o'zi qadrlashining pedagogik qiymati, 2003. 224 s.bibliogr.: 197-sahifa. 800 nusxa ISBN 5-7904-0300 X.S. 193-197.
4. Kovalev A. G. shaxsiyat psixologiyasi. L., 1970 yil.
5. Kostyuk G. S. tanlangan psixologik asarlar / / falsafiy va psixologik jihatlardagi shaxsiyat muammosi. 76-85-sahifa. M., 1988 yil.
6. Krutetskiy V. A. psixologiya / / shaxsiyat va faoliyat. M., 1986 yil.
7. Leontyev A. N. shaxsiyat nimadan boshlanadi? M., 1979 yil.
8. Malenkova L. I. zamonaviy maktabda ta'lim-M., 1999.
9. Polyakov S. D. ta'lim psixologiyasi. M., 1986 yil.
10. Rean A. A., Bordovskaya N. V., Rosum S. I. Psixologiya va pedagogika: Sankt-Piterburg, 2000 yil. 432s.

4-MAVZU. TA'LIM JARAYONIDA MAQSAD VA UNI BELGILASH

Ko'rsatmalar: nazariy materialni batafsil o'rganib chiqib, "maqsad" va "maqsadni belgilash" tushunchalarining mohiyatini, ideal (global) va strategik maqsadlarni, taktik vazifalarni o'zlashtirish muhimdir. Keyinchalik, maqsadlar taksonomiyasi, maqsadlarni belgilash va rejalashtirish texnologiyasi haqida o'rganish va tasavvurga ega bo'lish kerak. Nafaqat rejalarning turlari va tuzilmalarini bilish, balki rejalar tuzish, rejalashtirishning mezon asoslarini o'zlashtirish ham muhimdir. O'rganilgan materialni birlashtirish uchun siz taqdim etilgan barcha mashqlarni bajarishingiz, mavzu bo'yicha test o'tkazishingiz, taqdim etilgan taqdimotlarni ko'rishingiz va mavzu bo'yicha qo'shimcha materiallarni o'rganishingiz kerak.

Mavzuga kirish: ushbu darsda tarbiyaning maqsadi o'quvchining barkamol, ma'naviy jihatdan boy shaxsiyati ekanligini tushunish muhimdir. Ta'limning pedagogik jihatdan mazmunli imidjiga ko'tarilish maqsad va vazifalarni belgilash – maqsadlarni belgilashning to'g'ri qurilgan jarayoni orqali ta'minlanadi. Maqsadlar taksonomiyasi, ta'limdagi maqsad funksiyalari:

- safarbarlik,
- yo'naltirish,
- dasturlash,
- modellashtirish,
- bashoratli,
- tashkiliy o'quv ishlarini rejalashtirish texnologiyasi bilan tanishish kelajakdagi o'qituvchining dizayn vakolatlarini shakllantirishga yordam beradi.

NAZARIY MATERIAL

Kalit so'zlar: maqsad, maqsadni belgilash, ta'limning ideal maqsadi, ta'limning global maqsadi, strategik maqsad, taktik maqsad, ta'lim maqsadlari taksonomiyasi, ta'lim maqsadlari funksiyalari, rejalashtirish, maqsadlarni belgilash va

rejalashtirish texnologiyasi; rejalashtirish, o'quv ishlari rejasi, maqsadlarni belgilash mezonlari, reja tuzilishi, o'quv ishlarini rejalashtirishga qo'yiladigan talablar.

Maqsadning mohiyati, xususiyatlari va funktsiyalari.

Ta'limdagi maqsad pedagogik kategoriya, ta'lim tizimining tizimni tashkil etuvchi tarkibiy qismi, o'quv jarayonining etakchi bosqichi (maqsadini belgilash) va asosiy muntazamligi (maqsadga muvofiqligi) sifatida qaraladi.

Kategorik jihatdan, faylasuflar maqsadni "yaqinlashib kelayotgan natijani kutish" degan ma'noni anglatadi, psixologlar maqsadni "taxmin qilingan natijaning modeli" deb ta'riflashga moyildirlar, o'qituvchilar esa "ta'lim" so'zining etimologiyasiga tayanib, maqsadni kelajakdagi natijaning ongli tasviri sifatida izohlaydilar, unga erishish uchun ta'lim yo'naltirilgan. Ta'limning asosiy ma'nosini hisobga olgan holda:

- tarbiyalash;
- oziqlantirish;

- maxsus shart-sharoitlarni yaratish, zamonaviy maktabning maqsadi insonga munosib hayotni erkin va ijodiy qurishga qodir bo'lgan bola shaxsiyatining har tomonlama va uyg'un rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish sifatida belgilanadi.

Ta'limning maqsadi, shuningdek "ta'lim" toifasining o'zi ham:

- ijtimoiy;
- tarixiy;
- aniq tarixiy;

- individual-shaxsiy xususiyatlarga ega. Binobarin, ta'lim maqsadining ikki darajasini ajratish mumkin: ijtimoiy ahamiyatga ega va shaxsan muhimdir. Madaniyatli jamiyatda bu ikki daraja bir-biri bilan chambarchas bog'liq va bir-birini boyitadi. Ta'lim tizimining mazmuni, usullari va shakllari kabi tarkibiy qismlari bilan uyg'unlashgan holda, maqsad unda hal qiluvchi rol o'ynaydi va o'quv jarayonining turli:

- safarbarlik,
- yo'naltirish,
- dasturlash,
- modellashtirish,
- bashoratli,
- tashkiliy kabi funktsiyalarini bajaradi.

Ta'lim maqsadlari taksonomiyasi. Taksonomiya-bu o'zaro bog'liq, izchil murakkablashib borayotgan ta'lim maqsadlari va vazifalari tizimi. Ta'lim quyidagi maqsadlar ierarxiyasini ishlab chiqdi: ideal (jamiyat va inson rivojlanishida doimiy ravishda takomillashib borishi sababli amalda erishib bo'lmaydigan ma'lum bir ideal), global (umumiy maqsadlar-ta'lim standartlari), strategik (ta'limning asosiy yo'nalishlari), taktik (bolaning yoki jamoaning shaxsini shakllantirish bo'yicha tarbiyaviy vazifalar) va tashkiliy va amaliy vazifalar. ta'lim natijasiga erishishning aniq usullari va vositalarini aniqlash bilan.

Ideal maqsadlarga haqli ravishda shaxsning har tomonlama rivojlanishi kiradi. Shaxsning har tomonlama rivojlanishi haqidagi qadimgi yunoncha tushunchani tahlil qilish Kollektiv ijodiy faoliyatoya - "Kalos Kay agatos", faqat jismoniy, aqliy va axloqiy mukammallik bilan cheklangan; bundan tashqari, uyg'onish davrida xuddi shu maqsadni talqin qilish, insonning ma'naviy, axloqiy va mehnat mukammalligi bilan boyitilgan; va nihoyat, ideal maqsadga deyarli erishib bo'lmaydi, degan xulosaga kelish uchun inson shaxsiyatining har tomonlama rivojlanishini marksistik talqin qilish, inson tarbiyasining mafkuraviy, axloqiy va texnologik parametrlari bilan to'ldirilib, jamiyat va inson rivojlanishi va takomillashishi bilan "ufq" kabi doimiy ravishda murakkablashadi va rivojlanadi.

Global maqsadlarga bola shaxsiyatining har tomonlama va uyg'un rivojlanishi kiradi. Zamonaviy pedagogika inson shaxsiyatining maqsadli rivojlanishi kerak bo'lgan uchta:

- intellektual-aqliy,
- ma'naviy-axloqiy,
- amaliy-samarali sohasini ajratib turadi. Turli xil:
- intellektual-kognitiv;
- qiymat-indikativ;
- mehnat;
- ijtimoiy foydali;
- badiiy;
- jismoniy tarbiya va sport;
- o'yin;
- kommunikativ va boshqa faoliyat turlari ularning

rivojlanishiga qaratilgan.

Bolaning shaxsiyatining uyg'un rivojlanishi insonning shaxsiy shakllanishida ong, his-tuyg'ular va xulq-atvor odatlarining uyg'un rivojlanishini, sog'lom turmush tarzini shakllantirish jarayonida "ruh, ong va tana" ning uchligini, shaxsning o'zi va jamiyat bilan uyg'unligini ("o'zini o'zi" va "jamiyat"), bolaning shaxsiyatiga barcha tarbiyaviy ta'sirlarning uyg'unligini anglatadi. umuminsoniy, milliy va shaxsiy qadriyatlarning pedagogik faoliyati.

Ta'lim jarayonida maqsadlarni belgilash. Bolalarni ijtimoiylashtirish va tarbiyalashning muvaffaqiyati ko'p jihatdan to'g'ri maqsadlarga bog'liq.

Tarbiyaviy ishning strategik maqsadlari va taktik vazifalarini belgilash jarayoni odatda *maqsadlarni belgilash* deb ataladi.

Pedagogik voqelik maktabda ta'limning strategik va taktik vazifalarining yo'nalishi bilan belgilanadigan turli xil maqsadlar bilan tavsiflanadi. Ostida strategik vazifalar maktabda bolalarni rivojlantirish va tarbiyalashning asosiy yo'nalishlari bilan bog'liq vazifalarni tushunish odatiy holdir. Ularga qarab, maqsadlar turli xil xarakterga ega: bilim markazchi (bolalarning rivojlanishining boshqa sohalariga zarar etkazadigan intellektual va kognitiv faoliyatning bilimlari, ko'nikmalari va ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan), sotsiotsentrik (bolalarning jamoasi va jamoaviy munosabatlarini shakllantirishga qaratilgan, bolaning individual va shaxsiy qiymatini pasaytiradigan), egosentrik (individual ahamiyatga ega bo'lgan bilimlarni rivojlantirishga qaratilgan). bolaning xususiyatlari uning ijtimoiy zarariga-zamonaviy pedagogikaning dolzarb strategiyalaridan biri bu bolaning o'zini o'zi tasdiqlash, o'z taqdirini o'zi belgilash va o'zini takomillashtirish jarayonida erkin, o'zini o'zi anglaydigan shaxsiyatini rivojlantirishga qaratilgan.

Maqsadlarni belgilash texnologiyasi. Muammoni to'g'ri belgilash - ishni yarim hal qilish. Tarbiyaviy ishlarining muvaffaqiyati ko'p jihatdan maqsadlarni belgilashning ilmiy ishlab chiqilgan texnologiyasiga, shu jumladan quyidagi o'zaro bog'liq bosqichlarga bog'liq:

- ta'lim to'g'risidagi dasturiy, direktiv va o'quv hujjatlarida aks ettirilgan jamiyatning global maqsadini o'rganish va qabul qilish;
- maktabning strategik (istiqbolli) vazifalarini ilgari surishda

ishtirok etish;

- sinf, guruh o'quvchilarining yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda umumiy maqsadlarni konkretlashtirish;

- o'quvchilarning individual-jamoaviy xususiyatlarini va o'quv jarayoni sodir bo'ladigan sharoitlarni hisobga olgan holda ta'lim mazmuni yo'nalishlari (axloqiy, aqliy, mehnat, estetik, jismoniy) bo'yicha o'quv vazifalarini oldindan belgilash. Muayyan tarbiyaviy vazifalarni ilgari surish, masalan, kognitiv qiziqishlarni shakllantirish, mustaqillik, tashkilotchilik, odamlarga insoniy munosabatni tarbiyalash va boshqalar.;

- savollarga javob beradigan aniq tashkiliy va amaliy vazifalarni belgilash, nimani ta'minlash kerak, qanday foydalanish kerak, qacda tashkil qilish kerak, qanday rag'batlantirish kerak va hokazo.;

- pedagogik vazifalarni o'quvchilarning amaliy faoliyati va ularni o'z-o'zini tarbiyalash vazifalariga aylantirish usullari va usullari haqida o'ylash;

- o'quvchilar bilan birgalikda amaliy faoliyat va o'z-o'zini tarbiyalash vazifalarini ilgari surish.

Strategik vazifalarni yanada konkretlashtirish ta'limning taktik va tashkiliy - amaliy vazifalarini tanlash va ishlab chiqish zaruriyatini tug'diradi.

O'quv ishlari rejasini tuzish uchun rejalashtirish va texnologiya. Ta'lim strategiyasi va taktikasini batafsil ishlab chiqish rejalashtirish deb ataladi. U fazoviy - vaqtinchalik shakllarda (joy va vaqt), miqdoriy doirada (ishtirokchilar, guruhlar, jamoalar soni), normativ-huquqiy normalarda (o'yin qoidalari, tanlov shartlari) konkretlashtirishni o'z ichiga oladi.

Maqsadlarni belgilash va rejalashtirishda o'quv ishlari rejasining to'g'ri dizayni muhim ahamiyatga ega. Tarbiyaviy ish rejasini deganda biz umumiy strategik vazifalarning eng kichik tafsilotlarda aniq ko'rinishini tushunamiz.

Sinf jamoasi bilan tarbiyaviy ish rejasini tuzish texnologiyasi maktab rejasini o'rganish va sinf qatnashishi kerak bo'lgan holatlar va tadbirlarni tanlashdan boshlanadi.

Reja tuzilishi quyidagi fikrlarni o'z ichiga oladi:

1. Ta'lim ishining holatini qisqacha tavsiflash va tahlil qilish.

2. Ta'lim vazifalari.

3. Sinf o'qituvchisi faoliyatining asosiy yo'nalishlari va shakllari.

4. Sinfda ishlaydigan o'qituvchilarning o'quv faoliyatini muvofiqlashtirish.

5. Ota-onalar va jamoatchilik bilan ishlash.

Tarbiyaviy ish rejasining tuzilishi tarbiyaviy ish mazmunini tanlashga yondashuvga qarab farq qilishi mumkin.

Ta'lim mazmunini tanlashga kompleks yondashuv quyidagi bo'limlarni o'z ichiga olishi mumkin bo'lgan tarbiyaviy ish rejasining tuzilishini aniqlashga imkon beradi:

- ta'limning asosiy yo'nalishlari (vazifalari);
- ta'lim yo'nalishlari bo'yicha tarbiyaviy ishlarning mazmuni;
- shakllari;
- usullari;
- muddatlari;
- ijrochilari va bajarilishi to'g'risida belgi.

Ta'lim mazmunini tanlashga faol yondashuv o'quv ishlari rejasining tashkil etilgan faoliyat turlari bo'yicha:

- ijtimoiy,
- kognitiv,
- mehnat,
- badiiy,
- sport,
- qiymatga yo'naltirilgan,
- kommunikativ kabi bo'limlarini belgilaydi.

Ta'limga qiymat yondashuvi etakchi shaxsiy munosabatlar tizimiga:

- jamiyatga,
- tabiatga,
- odamlarga,
- jamiyatga va o'ziga qarab rejalashtirish bo'limlarini belgilaydi.

Tarbiyaviy ishlarni rejalashtirishning jamoaviy va ijodiy tabiati rejaning quyidagi bo'limlarida aks etadi: biz kim uchun, nima qilamiz, kim bilan, kim bilan, qachon va qaerda o'tkazamiz (I. P. Ivanov). Rejalashtirishning bunday shakli, albatta, bolalar jamoasi tomonidan tarbiyaviy ishlarni rejalashtirishning mustaqil xususiyatini ta'kidlaydi.

Rejalashtirish shakllarining xilma-xilligini hisobga olgan holda, ularni birlashtirishga hojat yo'qligini ta'kidlash kerak. O'quv ishlari rejasining tuzilishi umumiy ta'lim muassasalarining o'ziga xos xususiyatlariga, bolalarning ijtimoiylashuvi va rivojlanish omillariga, ta'limning kontseptual asoslariga, o'qituvchining kasbiy va shaxsiy imkoniyatlariga va boshqalarga bog'liq.

Maqsadlarni belgilash mezonlarini ta'kidlash juda muhimdir. Bularga quyidagilar:

- aniqlik,
- haqiqat,
- erishish,
- diagnostika kiradi.

Maqsadlarni belgilashning etakchi mezonlaridan biri diagnostika hisoblanadi. Diagnostik maqsadni belgilash haqida, agar:

- kutilgan natijaning aniq tavsifi berilsa (masalan, shakllangan shaxsiyat sifati);
- uni ob'ektiv aniqlash usullari aniqlansa;
- nazorat ma'lumotlari asosida tashxis qo'yilgan natijaning intensivligini o'lchasa;
- taxmin qilingan natijani baholash shkalasi aniqlanasa (masalan, hosil bo'lgan sifat), gapirish mumkin.

Sinf o'qituvchisining o'quv ishlari rejalarini tuzishga qo'yiladigan talablar. Tarbiyaviy ish rejalariga bir qator muhim talablar qo'yiladi: maqsadga muvofiqlik, haqiqat, erishish, dolzarblik, aniqlik, qisqalik, xilma-xillik, uzluksizlik, sistematiklik, izchillik, bolalarning pedagogik rahbariyati va faoliyatining birligi, yosh va individual xususiyatlarni hisobga olgan holda, moslashuvchanlik, o'zgaruvchanlik (9-rasm).

Рasm: 9. Ta'lim jarayonida maqsadlarni belgilash.

Yuqoridagilarni umumlashtirib, ta'lim maqsadi shaxsga yo'naltirilgan bo'lishi kerakligini yana bir bor ta'kidlaymiz. Faqat bu holda, maqsad, aslida ta'lim tizimining tizimni tashkil etuvchi elementi bo'lib, maktabdagi ta'limning gumanistik mazmunini belgilaydi.

O'z-o'zini tekshirish uchun savollar:

1. Ta'limda maqsad va maqsadni belgilashning mohiyatini aniqlang.
2. Ta'lim maqsadining vazifalari qanday?
3. Diagrammada maqsadlar taksonomiyasini aks ettiring.
4. Ta'lim sohasidagi maqsadlarni belgilashning asosiy bosqichlari qanday?
5. Ta'lim ishining "rejasi" va "rejalashtirish" tushunchalarining mohiyatini, rejaning tuzilishini, reja turlarini, o'quv ishlarini rejalashtirishga qo'yiladigan talablarni aniqlang.

Fikrlashga taklif. K. D. Ushinskiyning hayot kundaligidagi qoidalar bilan tanishing:

1. Tinchlik mukammal, hech bo'lmaganda tashqi tomondan.
2. So'zlar va harakatlarda to'g'ridan-to'g'ri.
3. Harakat haqida o'ylash.
4. Qat'iylik.
5. O'zingiz haqingizda bironta so'z kerak bo'lmasdan gapirmang.
6. Ongsiz ravishda vaqt o'tkazmaslik; nima bo'lishini emas, balki xohlagan narsani qilish.
7. Faqat kerakli yoki yoqimli xarajatlar, ishtiyoq bilan emas.
8. Har oqshom o'z xatti-harakatlarida hisobot berish vijdonan amalga oshiriladi.
9. Hech qachon nima bo'lganini, nima borligini va nima bo'lishini maqtamang.
10. Ushbu jurnalni (kundalikni) hech kimga ko'rsatmang. O'zingiz uchun o'nta hayotiy tamoyilni yaratishga harakat qiling, bu sizning hayotiy maqsadlaringizga erishishingizga yordam beradi.

Test-vaqti (2-ilova, 4-test).

Turli vaziyatlarda o'zingizni sinab ko'ring! (5-ilova. 8-12-vaziyatlar).

Endi mashq qilamiz! (4-ilova. Mashq: "Xushmuomalalik", "Sokratik dialog").

bo'lim.

**Bilimlarimizni chuqurlashtiramiz!
"Ta'lim nazariyasi va metodikasi"darsligidagi 2-**

Tezaurus.

Adabiyotlar.

1. Amonashvili Sh. a. maqsad birligi. M., 1987 yil.
2. Gazman O. S. sinf o'qituvchisi faoliyati mazmunining kontseptual asoslari // ta'lim Byulleteni. M., 1991 yil. 24-41-betlar.
3. Sinf o'qituvchisi/Ed. M., 1999 yil.
4. Legenkiy G. I. ta'limning maqsadi va usullari. M., 68 1990 yil.
5. Sergeeva V. P. zamonaviy maktabda sinf o'qituvchisi. M., 1999 yil.
6. Kukushin V. S. ta'lim ishining nazariyasi va metodikasi. Rostov, 2004 yil.
7. Kuratorning ish stoli kitobi. Ilmiy va uslubiy qo'llanma. Ufa: BGPU nashriyoti, 2006. 54s.
8. Bspuda talabalar bilan o'quv-tarbiyaviy va darsdan tashqari ishlar tizimi// komp. R. X. Xayretdinova, L. M. Vyripayeva. Ufa: BGPU nashriyoti, 2004. 176S.
9. Rejalashtirish texnologiyasi // Pedagogika: pedagogik o'quv yurtlari talabalari uchun darslik / Slstenin V. A., Isayev I. F., Mishchenko A. I. – M.: Shkolapress, 1998.
10. Titova E. V. agar siz qanday harakat qilishni bilsangiz. 4-bob, 1993 yil.

5-MAVZU. TA'LIM JARAYONINING DIAGNOSTIKASI VA PROGNOZI

Ko'rsatmalar: nazariy materialni o'rganish jarayonida diagnostika va prognozlashning mohiyatini o'quv ishlarining muvaffaqiyati uchun shart sifatida o'rganish kerak.

Shaxsni, jamoani, umuman, ta'lim jarayonini o'rganish uchun diagnostika usullarini o'rganish va ishlab chiqish, o'zingizning diagnostika metodik bankingizni yaratishingiz kerak. Sizning muassasangizning ta'lim muhiti sizga shaxslar va mikro guruhlarini tashxislash uchun keng imkoniyatlarni taqdim etadi. Diagnostika va tahlilchi nuqtai nazaridan siz boshqa talabalarning ijtimoiy portretini yaratishingiz, pedagogik qobiliyatlarning shakllanish darajasini aniqlashingiz, ularni takomillashtirish bo'yicha uslubiy tavsiyalar ishlab chiqishingiz kerak. O'rganilgan materialni birlashtirish uchun tavsiya etilgan mashqlarni bajarish, o'z-o'zini sinovdan o'tkazish va mavzu bo'yicha qo'shimcha materiallarni o'rganish kerak.

Mavzuga kirish: o'qituvchi uchun diagnostika kompetentsiyalarining roli tibbiyot kashidan kam emas. Shu munosabat bilan diagnostika funktsiyalari, uning tuzilishi va navlarini bilish alohida ahamiyatga ega. Diagnostikaning pozitsiyasi shaxsni, jamoani, pedagogik jarayonni va boshqalarni tarbiyalash darajasini o'rganish uchun keng ko'lamli usullarni o'zlashtirish zarurligini keltirib chiqaradi, faqat tasdiqlangan diagnostika ma'lumotlari natijasida shaxs va jamoaning rivojlanishini etarli darajada prognoz qilish mumkin. Tizimli diagnostika va o'z vaqtida prognozlash o'quv ishlarini muvaffaqiyatli belgilash va rejalashtirishning kafolati hisoblanadi.

NAZARIY MATERIAL

Kalit so'zlar: diagnostika, psixodiagnostika, pedagogik diagnostika, diagnostika funksiyalari, diagnostika usullari, pedagogik tadqiqot usullari, pedagogik tadqiqot usullari, o'quv ishlarida prognozlash.

Diagnostikaning mohiyati va tuzilishi. Diagnostika (yunon. "tan olish") falsafiy ma'noda umumiyga nisbatan birlikning mohiyatini bilishning o'ziga xos turidir.

Pedagogik diagnostika biz tomonidan o'rganilayotgan ob'ektning rivojlanish xususiyatlarini aniqlash, kelajakni bashorat qilish va ularning rivojlanishi yoki tuzatish yo'llarini aniqlashga imkon beradigan pedagogik faoliyatning maxsus turi sifatida tushuniladi.

Pedagogik diagnostika turli funksiyalarni bajaradi: tarbiyaviy-rag'batlantiruvchi, kommunikativ, konstruktiv, informatsion, bashoratli funksiyalar, geribildirim funksiyasi, pedagogik faoliyat samaradorligini baholash funksiyasi.

Shunday qilib, diagnostika jarayonida o'qituvchi ob'ekt yoki hodisaning rivojlanishini o'rganib, o'tmishga nazar tashlaydi, sabab-

oqibat munosabatlari asosida kelajakni bashorat qiladi, hozirgi kunni aniqlaydi (tashxislaydi) va nihoyat hozirgi kunni rivojlantirish yoki mumkin bo'lgan tuzatish yo'llarini belgilaydi.

Pedagogik diagnostika bosqichlari. Pedagogik diagnostika quyidagi bosqichlarning mavjudligini o'z ichiga oladi:

- tahlil-o'rganilayotgan pedagogik hodisa, ob'ekt, jarayon tuzilishining tarkibiy qismlarini ko'rib chiqish va ularning alohida tarkibiy qismlari o'rtasida aloqalarni o'rnatish;
- diagnostika-o'rganilayotgan pedagogik hodisa, ob'ekt, jarayon yoki ularning tarkibiy qismlarining ma'lum bir faoliyatidagi umumiy holatini baholash;
- prognostika - o'rganilayotgan YAOP haqida oldindan ma'lumot olish jarayoni;
- tuzatish-rivojlanishidagi og'ishlarni tuzatish;
- modellashtirish-o'rganilayotgan yaratish yoki yanada rivojlantirish maqsadini (umumiy g'oyani) va unga erishishning asosiy usullarini ishlab chiqish (aqliy munosabat ustunlik qiladi);
- dizayn - yaratilgan modelni yanada rivojlantirish (batafsil) va uni amaliy foydalanishga etkazish (Konverter qurilmasi ustunlik qiladi);
- dizayn-yaratilgan loyihaning keyingi tafsilotlari, uni muayyan sharoitlarga va o'quv hamkorligining haqiqiy ishtirokchilariga yaqinlashtiradi;
- rejalashtirish-konstruktsiyaning umumiy strategik yo'nalishlari va eng kichik tafsilotlarida o'ziga xos namoyishi.

Diagnostika tipologiyasi. Pedagogik diagnostika tipologiyasini tahlil qilish uchta etakchi turni ajratib ko'rsatishga imkon beradi: bolaning shaxsini diagnostika qilish (uning intellektual-kognitiv, hissiy - axloqiy, amaliy-samarali sohalar); jamoa va jamoaviy munosabatlarni diagnostika qilish; ta'lim jarayonini diagnostika qilish (ta'limning maqsadlari va mazmuni, ta'limning maqsadlari va mazmunini amalga oshirish usullari, pedagogik o'zaro ta'sir, o'quv jarayonining samaradorligi).

Ushbu turlarning har biri tegishli diagnostika usullarini o'z ichiga oladi, masalan, jamoa va jamoaviy munosabatlarni

tashxislashning o'ziga xos usuli sotsiometriya, shaxsni diagnostika qilish – axloqiy qadriyatlarni shakllantirish darajasini sinash bo'lishi mumkin.

Umuman olganda, ta'limni tashxislashning eng keng tarqalgan usullariga tavsiflanmagan tezis, sferogramma, tavsiflanmagan dialog, test-rasm, hayoliy tanlov, grafik testlar, reyting, ko'ngillilar harakati, tavsiflanmagan hikoya, sotsiometriya, axloqiy imtiyozlar testi va boshqalar kiradi.

Pedagogik diagnostika talablari. Pedagogik diagnostika ma'lum talablar bilan tavsiflanadi:

- tashxis qo'yish maqsadining siri (maxfiyligi) ;
- respondentlarga bosim yo'q;
- tabiiy sharoitlar;
- diagnostika natijalarining anonimligi;
- diagnostika usullarining xilma-xilligi va bir-birini to'ldirishi;
- diagnostika ma'lumotlarining vakili;
- yagona statistik ma'lumotlarni qayta ishlash;
- tashxisni oldindan rejalashtirish.

Pedagogik prognozlash diagnostikaning asosiy bosqichi sifatida. Diagnostika faoliyatining muvaffaqiyati ko'p jihatdan o'rganilayotgan pedagogik hodisa, ob'ekt yoki jarayonning rivojlanish prognozi qanchalik ob'ektiv taqdim etilishiga bog'liq.

Pedagogikada prognozlashning quyidagi turlari ajratiladi: qidiruv va me'yoriy. Bashorat qilish usullariga modellashtirish, faraz qilish, fikrlash tajribasi, ekstrapolyatsiya va boshqalar kiradi.

O'qituvchi-o'qituvchining pedagogik prognozi yaxshi shakllangan dizayn va konstruktiv ko'nikmalar tufayli pedagogik faoliyat natijalarini kutishga imkon beradi. Aslida, prognozlash-loyihalash – loyihalash diagnostika faoliyatining asosiy bo'g'inlari bo'lib, uning maqsadi hali amalga oshirilmagan faoliyatning simulyatsiya qilingan natijasi bo'lib, ongda o'quv jarayonidagi haqiqiy o'zgarishlar loyihasi sifatida taqdim etiladi.

Ta'lim jarayoni-bu aniq ta'lim vaziyatlarida o'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasidagi o'zaro ta'sirlar to'plami degan fikrga

asoslanib, har qanday pedagogik jihatdan mazmunli, qurilgan, boshqariladigan tarbiyaviy vaziyatni (o'zaro ta'sirni) tarbiyaviy vazifa deb atash qonuniy degan xulosaga kelishimiz mumkin. Binobarin, ta'lim jarayoni bolaning shaxsiyatini rivojlantirish va o'z-o'zini rivojlantirishga qaratilgan ko'plab ta'lim muammolarini (vaziyatlarini) hal qilishning o'zaro bog'liq ketma-ketligi sifatida ifodalanishi mumkin.

Oxir oqibat, o'quv jarayonining muvaffaqiyati ko'p jihatdan o'qituvchining dizayn faoliyatiga bog'liqligini qonuniy ravishda ta'kidlash mumkin. Tarbiyaviy vazifa o'qituvchining dizayn faoliyati natijasida amaliy natijani kutadi. Bunday holda, o'qituvchi tarbiyaviy vazifani avval o'zi uchun shakllantiradi va shundan keyingina o'quvchilarni "hayratda qoldiradi" va ularni o'z echimiga kiritadi.

Binobarin, umuman ta'lim faoliyatining muvaffaqiyati individual ta'lim muammolarini hal qilish samaradorligiga, ularni hal qilishning o'rganilgan algoritmgaga bog'liq. Shu munosabat bilan ta'lim muammosini tahlil qilish algoritmini o'zlashtirish biz uchun muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Ta'lim muammosini hal qilishdan oldin o'qituvchi tomonidan talqin qilingan yoki ishlab chiqilgan ta'lim holatini analiz qilish kerak.

Ta'lim vaziyatlarini *analiz* qilish algoritmi quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

- ko'rib chiqilayotgan davrda (vaqt oralig'ida) pedagogik tizim holatining xususiyatlari;
- o'quv jarayoni (vaziyat) ob'ektlari va sub'ektlarining holatini aniqlash;
- ta'lim sub'ektlari o'rtasidagi munosabatlarning xususiyatlari;
- ta'lim jarayonining (vaziyatning) umumiy holatini tashxislash;
- pedagogik muammoni aniqlash va shakllantirish;
- o'quv vazifalarini loyihalash.

Ta'lim muammosini ta'limiy vaziyatning konstruksiyasi sifatida hal qilish algoritmi quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

- gipotezani ilgari surish;
- o'qituvchining harakatlari uchun maqbul variantni tanlash;

- tafsilotlar (rejalashtirish): o'qituvchi harakatlarining operatsion tuzilishi haqida o'ylash;

- kutilayotgan natijalarni tahlil qilish: ta'lim muammosini hal qilish tufayli ta'lim tizimida yuz berishi kerak bo'lgan o'zgarishlarning xususiyatlari.

Pedagogikada, tasniflash tamoyillariga qarab, tarbiyaviy vaziyatlar va vazifalarning turli xil tasniflari mavjud: bolaning shaxsiyatini ijtimoiylashtirish va tarbiyalash omillari bo'yicha (ta'lim faoliyatini tashkil etishdagi vaziyat va vazifalar, insoniy aloqa va ijtimoiy muhit); pedagogik o'zaro ta'sirning etakchi sohalari bo'yicha (ta'lim sub'ektlarining birgalikdagi faoliyati va shaxslararo muloqotini tashkil etishdagi vaziyatlar va vazifalar). Maqsadga muvofiq ravishda ishlab chiqilgan va ishlab chiqilgan o'quv vazifalari (vaziyatlar) tizimi prognostik va shuning uchun diagnostika faoliyati muvaffaqiyatining ko'rsatkichidir. Quyida o'quv jarayonini diagnostika qilishning butun tizimini aks ettiruvchi koordinata diagrammasi keltirilgan (10-Rasm).

10-Rasm. Ta'lim diagnostikasi.

Diagnostika, ko'p funktsionalligi tufayli, o'quv jarayonining har bir bosqichidan oldin, maqsadlarni belgilash va rejalashtirishdan boshlab, uni amalga oshirish va baholash bilan yakunlanadi. Shuning uchun pedagogik diagnostika haqli ravishda o'quv jarayonining o'zaro bog'liq bosqichlari - maqsadlarni belgilash va rejalashtirishning asosi yoki kashshofi deb hisoblanishi mumkin, bu ma'ruzalarning keyingi mavzusiga bag'ishlangan.

Zamonaviy pedagogikada ta'lim tizimida hozirgi bosqichda ta'lim (tarbiya) bo'yicha kompyuter monitoringi haqida gapirish o'rinli bo'ladi.

O'z-o'zini tekshirish uchun savollar:

1. Diagnostika mohiyatini ta'lim faoliyatining ajralmas qismi sifatida ochib bering.
2. Diagnostika funktsiyalari qanday?
3. Pedagogik diagnostika usullarining tasnifini taqdim eting.
4. Bolaning (jamoaning) shaxsini tarbiyalash darajasini diagnostika qilish usullarini tavsiflang.
5. Diagnostika va prognozlash o'quv jarayonini rejalashtirishning asosini tashkil etishini isbotlang.

Fikrlashga taklif. O'nta inglizcha pedagogik so'zlar bilan tanishib chiqing va o'z xulosalaringizni chiqaring:

- agar bola doimo tanqid qilinsa, u nafratlanishni o'rganadi;
- agar bola doimo adovatda yashasa, u tajovuzkorlikni o'rganadi;
- agar bola doimo masxara qilinsa, u o'zini tutib oladi;
- agar bola doimiy ravishda tanbeh bilan yashasa, u aybdorlik bilan yashashni o'rganadi;
- agar bola doimo qo'llab - quvvatlansa, u o'ziga ishonishni o'rganadi;
- agar bola doimo maqtovga sazovor bo'lsa, u minnatdor bo'lishni o'rganadi;
- agar bola doimo halollikda o'ssa, u adolatli bo'lishni o'rganadi;
- agar bola doimo xavfsiz yashasa, u odamlarga ishonishni o'rganadi;

o'rganadi;

- agar bola doimo qo'llab - quvvatlansa, u o'zini qadrlashni o'rganadi;

- agar bola doimo tushunish va do'stona munosabatda yashasa, u bu dunyoda sevgi topishni o'rganadi.

Test-vaqti (2-ilova, 5-test).

Turli vaziyatlarda o'zingizni sinab ko'ring! (6-ilova, 13-14-15-vaziyatlar).

Endi mashq qilamiz! (6-ilova. Mashq: "Doimiylik", "Men sizga ovoz beraman", "rekordlar kitobiga nima loyiq?").

Bilimlarimizni chuqurlashtiramiz!

"Ta'lim nazariyasi va metodikasi" darsligidagi 2-bo'lim.

Tezaurus.

Adabiyotlar.

1. Golubev N. K., B. P. Bitinas. Ta'lim diagnostikasiga kirish; 1989 yil.

2. Grishin V. V. o'quv jarayonida psixodiagnostika usullari. M., 1990 yil.

3. Pedagogika / Slastenin V. A. va boshqalar. 347 354-sahifa. M., 1998 yil.

4. Pedagogik diagnostika / Ed.7-11 betlar.

5. Pedagogik amaliyot jarayonida talabalarining diagnostika ko'nikmalarini shakllantirish: uslubiy tavsiyalar. Ufa, 1995 yil. 27 s.

6. Shchurkova N. E. ta'lim diagnostikasi: pedagogik usullar. M., 1992 yil.

7. Konarjevskiy yu. A. o'quv jarayonini pedagogik tahlil qilish texnologiyasi: ta'lim. markaz. "Ped. qidiruv", 1997 yil.

III BO'LIM. TA'LIM JARAYONINING MAZMUNI, USULLARI VA SHAKLLARI

6-MAVZU. TA'LIM MAZMUNI

Ko'rsatmalar: birinchisida siz nazariy materialni batafsil o'rganishingiz kerak. Nazariy materialga asoslanib, pedagogikada ta'lim mazmunini tavsiflashning turli xil yondashuvlari bilan tanishish kerak; ta'lim mazmunini shakllantirish omillarini aniqlash; ijtimoiy tajriba tuzilishini ko'rib chiqing va ta'lim mazmunining asosiy yo'nalishlarini pedagogik tavsiflang. Keyinchalik, o'qimishli shaxsning qadriyat munosabatlarning turlarini (yo'nalishlarini) aniqlang va ularni ta'lim mazmunini aniqlashda hisobga olish imkoniyatlarini ko'rib chiqing. O'rganilgan materialni birlashtirish uchun siz taqdim etilgan barcha mashqlarni bajarishingiz, mavzu bo'yicha test o'tkazishingiz, taqdim etilgan taqdimotlarni ko'rishingiz va mavzu bo'yicha qo'shimcha materiallarni o'rganishingiz kerak.

Mavzuga kirish: ushbu darsda biz pedagogikada ta'lim mazmunini ochib berishga yondashuvlarning umumiy xususiyatlarini ko'rib chiqamiz. Biz "ta'lim mazmuni", "omillar va manbalar" tushunchalarining mohiyatini tahlil qilamiz.

Biz ta'lim mazmunini shakllantirish omillarini (ijtimoiy muhit,

ijtimoiy tajriba, faoliyat) ta'lim mazmunini shakllantirish manbalari, jamiyatning shaxs va tarbiya mazmuniga bo'lgan talablarini o'rganamiz.

Keling, ijtimoiy tajribani ta'lim mazmuni manbai sifatida tahlil qilaylik. Madaniyat ijtimoiy tajribani ifoda etish shakli sifatida. Biz ijtimoiy tajribaning tarkibini o'rganamiz: tabiat, jamiyat, dunyo, fan va texnika, madaniyat va san'at haqidagi bilimlar; hissiy va qiymat munosabatlari tajribasi; hayot usullarini amalga oshirish tajribasi; ijodiy faoliyat tajribasi. O'quvchining atrofdagi voqelikka bo'lgan qiymat munosabatlarini qanday rivojlantirish va konkretlashtirishni ko'rib chiqing. Keling, shaxsning munosabat turlarini tahlil qilaylik: o'ziga, boshqa odamlarga, jamiyatga, tabiatga, moddiy va ma'naviy qadriyatlarga. Ta'lim mazmunining asosiy yo'nalishlarini ko'rib chiqing: jismoniy, ma'naviy-axloqiy, intellektual-aqliy, mehnat, estetik va boshqalar.

NAZARIY MATERIAL

Kalit so'zlar: ta'lim mazmuni, ijtimoiy tajriba, madaniyat, ijtimoiy tajriba tarkibi, shaxsning qadriyat munosabatlari, ta'lim mazmunining asosiy yo'nalishlari.

Ta'lim mazmunining mohiyati. *Ta'limning mazmuni* - bu ta'lim oluvchining shaxsiyatining kognitiv, hissiy, axloqiy va amaliy-samarali sohalarini rivojlantirishga qaratilgan maqsadlar, qadriyatlar, munosabatlar, etakchi faoliyat turlari (aqliy, ma'naviy-axloqiy, mehnat, sport va sog'lomlashtirish, estetik, bo'sh vaqt va boshqalar) to'plamidir.

Ta'lim mazmunini shakllantirish omillari. *Ta'lim mazmunini shakllantirish omillari odatda* bola shaxsining jismoniy, intellektual, kognitiv va ma'naviy tomonlariga ta'sir qiluvchi doimiy sharoitlar deb ataladi. Bularga ijtimoiy tajriba, ijodiy ijtimoiy muhit va ta'lim faoliyati (insoniy aloqa) kiradi.

Maktabdagi ta'limning mazmuni, birinchi navbatda, tarixiy rivojlanishning hozirgi bosqichida jamiyat tomonidan to'plangan *ijtimoiy tajriba* bilan belgilanadi. U bilimlar, ko'nikmalar, faoliyat usullari, fikrlash va muloqot, xulq-atvor stereotiplari, qiymat

yo'nalishlari va ijtimoiy munosabat, jamiyatning hissiy va qiymat munosabatlari tajribasini o'z ichiga oladi.

Maktabda ta'lim mazmunini shakllantirishning navbatdagi sharti-bu *ijodiy ijtimoiy muhit*-bolaning shaxsiy rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadigan va uning zamonaviy madaniyatga kirishiga hissa qo'shadigan atrofdagi ijtimoiy-iqtisodiy, mintaqaviy-etnik, ijtimoiy-maishiy, ijtimoiy-madaniy omillar va holatlar to'plami.

Yuqoridagi omillar va sharoitlarning ahamiyatini kamaytirmasdan, biz bolaning shaxsiyatini shakllantirishda madaniyatning rolini alohida ta'kidlaymiz.

Madaniyat moddiy va ma'naviy qadriyatlarda ifodalangan jamiyat rivojlanishining tarixiy belgilangan darajasi, insonning ijodiy kuchlari va qobiliyatlari sifatida talqin etiladi. U nafaqat insonning shakllanishi jarayonida har safar qayta tiklanadigan insoniyat fazilatlarini, balki inson tomonidan ixtiro qilingan va avloddan-avlodga o'tib kelayotgan faoliyat usullarini, moddiy va ma'naviy madaniyatning turli xil ob'ektlarini ham o'z ichiga oladi. Moddiy va ma'naviy madaniyat tarixiy jihatdan o'zgaruvchan bo'lib, rivojlanishning har bir yangi bosqichida avvalgi madaniyat tomonidan yaratilgan eng qimmatli narsalarni meros qilib oladi. Bundan tashqari, translyatsiya nafaqat avloddan avlodga, balki umuminsoniy madaniyatni insonning shaxsiy madaniyatiga aylantiradi. O'qituvchilar madaniyatni bolaning ikkinchi tug'ilishi deb ta'riflashlari bejiz emas. U uni yaratadi, tarbiyalaydi, uning ongi va xulq-atvoriga, ruhi va tanasiga singdiradi, shu tufayli u avval madaniyatning tashuvchisi bo'lib chiqadi, so'ngra uni boyitib, madaniyatning yaratuvchisiga aylanadi.

Madaniyatni qayta tiklash jarayoni ko'p qirrali va ko'p darajali. Biz madaniyat sub'ektining individual (shaxs), guruh (ijtimoiy-etnik guruh) va umumiy (umuman insoniyat) sifatida darajadagi bo'linishiga to'xtalishimizga imkon beramiz. Ushbu gradatsiya madaniyatni insoniyat madaniyatiga (umuminsoniy madaniyat), ijtimoiy-etnik guruh madaniyatiga (etno-milliy madaniyat) va shaxs madaniyatiga (individual-shaxsiy madaniyat) ajratadi. Madaniy yondashuvga muvofiq, inson, birinchi navbatda, uning rivojlanishining aniq tarixiy davrida tur va etnik guruh qadriyatlarining barcha o'ziga xosligini, so'ngra millat yoki mintaqaning qiymat dunyosining barcha boyliklarini va nihoyat,

butun insoniyatning qadriyatlar tizimini o'zlashtirishi kerak.

Binobarin, umuman atrof-muhit va ijtimoiy-madaniy muhit, xususan, bola shaxsining "tarbiyaviy makoniga" aylanishi uchun, birinchidan, tushuntirish, tushuntirish, misol, ishontirish, baholash, amaliy va samarali to'plash kabi usullardan foydalangan holda ijtimoiy va ijtimoiy-madaniy hodisalarni o'z vaqtida pedagogik talqin qilish zarur, bilim, g'oyalar va e'tiqodlardan foydalanish tajribasi, ikkinchidan, bola omon qolish, o'zini o'zi tasdiqlashning ijobiy ijtimoiy tajribasini muvaffaqiyatli o'zlashtirgan holda, tarbiyaviy vaziyatlarni mohirona qurish, insoniyat madaniyati kontekstida o'zini o'zi anglash, o'zini takomillashtirish zarur hisoblanadi.

Tarbiyaviy faoliyat - ta'lim mazmunini shakllantirishning muhim omili va sharti. Ta'lim faoliyati deganda biz butun jamiyatning ijtimoiy talablari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda bola yoki talaba jamoasining shaxsiy ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan turli xil ish turlarining umumiylikni tushunamiz. Maktabdagi ta'limning mazmuni turli xil faoliyat turlari bilan to'ldiriladi (intellektual-aqliy, ma'naviy-axloqiy, mehnat, estetik, sport va sog'lomlashtirish, o'yin, kommunikativ, bo'sh vaqt va boshqalar).

Faoliyatning ushbu xilma-xilligida bola o'zini eng ko'p namoyon qilishi va tengdoshlari tomonidan munosib baholanishi mumkin bo'lgan "o'zi yoqtirgan va qila oladigan" narsani erkin mustaqil tanlash imkoniyatiga ega bo'lishi muhimdir. Bolalarning havaskorlik faoliyati va ijodining keng doirasini ta'minlash uchun maktab haddan tashqari tartibga solish, uyushqoqlik va e'lon qilingan faoliyatni majburlashdan qochishi kerak.

Amaliyot shuni ko'rsatdiki, ta'lim mazmunini turli xil, hatto samarali faoliyat turlari bilan to'ldirish hali ijodiy, faol va havaskor shaxsni shakllantirish kafolati emas. Shu nuqtai nazardan, bolalarning o'zlari faoliyatni tashkil etish mantig'i va usullarini, havaskorlik texnologiyasini o'zlashtirishlari juda muhimdir. Bu, faoliyat yondashuvi nuqtai nazaridan bolalar nima qilishni mustaqil ravishda tanlash imkoniyatiga ega bo'lishdi (motivatsiya va maqsadni belgilash bosqichi), bo'lajak ishni tayyorlash usullari va vositalarini mustaqil ravishda tanlash (rejalashtirish bosqichi),

ishtiyok va ijodkorlik bilan jamoaviy ish yoki tadbirni tashkil etish (maqsadga erishish bosqichi) va olib borilayotgan ishlarni ob'ektiv baholashni anglatadi (nazorat va baholash bosqichi). Tanlov erkinligi, mustaqillik, o'zini o'zi tashkil etish va tashabbuskorlik darajasi faoliyatning tarbiyaviy xususiyatini belgilaydi.

Ta'lim mazmunining asosiy yo'nalishlari. Bolaning shaxsiyatini rivojlantirish yo'nalishlari bo'yicha ta'lim mazmunini shakllantirish maktabda eng keng tarqalgan. Shu nuqtai nazardan, maktabda ta'lim jarayoni ta'limning muhim jihatlari:

- axloqiy;
- jismoniy;
- mehnat ta'limi va boshqalar tomonidan etarli faoliyat turlari bilan ifodalanadi, ularning har biri o'z mazmuniga ega.

Qadim zamonlardan beri ta'lim mazmunining asosi axloqiy qadriyatlardir. Demak, ko'pchilik mualliflar, Y. A. Komenskiydan boshlab, axloqiy tarbiyani ta'lim mazmunining etakchi yo'nalishi deb bilishadi. *Axloqiy tarbiya* axloqiy ongini, axloqiy his-tuyg'ularni va munosabatlarni shakllantirishning maqsadli jarayoni, axloqiy xulq-atvor va turmush tarzi odatlarini shakllantirish, munosib inson gumanisti sifatida talqin etiladi. Axloqiy tarbiyaning yakuniy maqsadi-o'ziga zarur bo'lgan axloqiy xarakter xususiyatlarini rivojlantirish uchun o'ziga maqsadli ta'sir ko'rsatadigan odamni *axloqiy o'z-o'zini tarbiyalash*. Dastlab, inson shaxsning ma'naviy dunyosini chuqurlashtirishga, uning turmush tarzini yuksaltirishga qaratilgan doimiy axloqiy o'zini o'zi takomillashtirish bilan ajralib turadi. Insonning *axloqiy tarbiyasining ko'rsatkichi* insonning shaxsiy xarakteristikasi sifatida, uning individual xatti-harakatlarini tartibga soluvchi ichki qabul qilingan ijtimoiy axloq - yuqori axloq hisoblanadi.

Ta'lim mazmunining eng muhim yo'nalishlaridan biri bu insonning aqliy tarbiyasidir. Aqliy tarbiya-bu bolaning aqliy kuchlari (aqli, aqli) va tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan tarbiyachi va tarbiyalanuvchi o'rtasidagi o'zaro ta'sir jarayoni. *Aqliy kuchlar* - deganda ongning ma'lum darajada rivojlanishi, aqlning shakllanishi, bolaning bilimlarni to'plash qobiliyati, aqliy operatsiyalarni bajarish, intellektual ko'nikmalarni egallash qobiliyati tushuniladi. Shuni ta'kidlash kerakki, inson hayoti davomida o'zi, odamlar, jamiyat, tabiat, fan va texnika, jamiyatning moddiy va ma'naviy qadriyatlari

haqidagi bilimlarni o'zlashtirishi kerak. Shu munosabat bilan maktab bolaning aqliy kuchlarini shakllantirishning ijtimoiy-madaniy va axborot muhiti sifatida *aqliy operatsiyalarni*:

- tahlil qilish;
- sintez qilish;
- taqqoslash;
- tasniflash;
- tizimlashtirish kabilarni muvaffaqiyatli o'zlashtirish va intellektual ko'nikmalarni o'z vaqtida:

- o'qish,
- yozish,
- tinglash,
- taqdim etish,
- chizish,
- musiqa tinglash,
- chizish,
- loyihalash,
- modellashtirish,

- o'zlashtirish uchun maksimal sharoit yaratadi. Aqliy kuchlarning rivojlanishi bolaning yuqori darajadagi tafakkurini shakllantirishga yordam beradi. Ob'ektiv voqelikni bilish jarayonida bola uchun zarur bo'lgan:

- mantiqiy,
- mavhum,
- induktiv,
- deduktiv,
- algoritmik,

- *reproduktiv* kabi fikrlash turlarining butun palitrasining ahamiyatini kamaytirmasdan, shunga qaramay, biz o'zimizni va atrofimizdagi dunyoni o'zgartirishda ijodkorlikning namoyon bo'lishiga hissa qo'shadigan ijodiy fikrlash turining alohida ahamiyatini ta'kidlaymiz. Shunday qilib, bolaning aqliy va shaxsiy qobiliyatlari va fazilatlari to'plami sifatida fikrlash ijodkorligi uning aqliy tarbiyasining etakchi ko'rsatkichidir.

Estetik tarbiya - ta'limning keyingi yo'nalishi. Bu bolaning san'at va voqelikdagi go'zallikni to'liq idrok etish va to'g'ri tushunish qobiliyatini rivojlantirishning maqsadli jarayoni. Estetik tarbiya tizimiga quyidagilar kiradi: badiiy ta'lim va badiiy ta'lim. *Badiiy*

tarbiya pedagogikada bolaning san'atni idrok etish, his qilish, boshdan kechirish, baholash, undan zavqlanish va badiiy qadriyatlarni yaratish qobiliyatini shakllantirishning maqsadli jarayoni sifatida talqin etiladi. *Badiiy ta'lim* deganda biz bolaning san'atshunoslik bilimlari, ko'nikmalari, ko'nikmalarini rivojlantirish, san'at va badiiy ijodga dunyoqarash munosabatlarini shakllantirish jarayonini tushunamiz. Oxir oqibat, estetik tarbiyaning asosiy ko'rsatkichi - bu san'atning turli sohalarida uning qobiliyatlari va iste'dodlarini shakllantirishning maqsadli jarayoni natijasida bolaning *badiiy va ijodiy rivojlanishining yuqori* darajasi hisoblanadi.

Maktabda ta'lim mazmunining bir xil darajada muhim yo'nalishi bolalarni jismoniy tarbiyalashdir. *Jismoniy tarbiya* maktabdagi jismoniy tarbiya va sport faoliyatini boshqarishning maqsadli jarayoni sifatida talqin etiladi, bu bolaning:

- aql-zakovati,
 - his-tuyg'ulari,
 - irodasi,
 - axloqi bilan uyg'un rivojlanishiga hissa qo'shadi.
- Jismoniy tarbiya jarayonida *jismoniy tarbiya* bolaning:
- jismoniy,
 - aqliy,

- ma'naviy kuchlarini rivojlantirishga qaratilgan maxsus mashqlar va sport faoliyati tizimi sifatida alohida o'rin tutadi.

Maktabda ta'lim mazmunining barcha yo'nalishlarini yanada tavsiflashni o'rganmasdan, biz maktabda ta'limning ozmi-ko'pmi muhim yo'nalishlari yo'q degan xulosaga kelishimizga imkon beramiz. Ularning barchasi bolaning rivojlanishida bir xil darajada asosiy rol o'ynaydi. Bolaning rivojlanishining har qanday tomonining ahamiyatini qayta baholash yoki kamaytirish muqarrar ravishda uning rivojlanishining nomuvofiqligiga olib keladi. Ta'limga yaxlit yondashuv maktabdagi tarbiyaviy ishlarning mazmunini ta'minlaydi, bu bolaning shaxsiyatining barcha tomonlarini (sohalarini) rivojlanishini, bolaning shaxsiy shakllanishida ong, his-tuyg'ular va xatti-harakatlarning uyg'un kombinatsiyasini, uning "ruhi, ongi va tanasi"ning uyg'un rivojlanishini ta'minlaydi.

Ta'lim mazmuniga turli xil yondashuvlar. Ta'lim mazmuniga yuqorida muhokama qilingan an'anaviy yondashuv (bolaning

shaxsiyatini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari bo'yicha), agar u ijtimoiy tajribani (bilim, ko'nikma, ko'nikma va xulq-atvor odatlari) o'zlashtirish bilan cheklanib qolmasa, juda samarali bo'lishi mumkin, ammo *faoliyat yondashuvi* nuqtai nazaridan faoliyat usullarini o'zlashtirishga qaratilgan.

Maktabni bolani madaniyatni yaratuvchisi sifatida rivojlantirishga, uning gumanitar madaniyati, estetik madaniyati, jismoniy madaniyati va boshqalar asoslarini shakllantirishga yo'naltiradigan madaniy yondashuv ta'lim mazmunini shakllantirishni sezilarli darajada kuchaytiradi.

Umumiy madaniy qadriyatlarga burilish ta'lim mazmuniga qiymat yondashuvini o'z ichiga oladi. Ushbu pozitsiyalardan boshlab umumta'lim maktabida ta'limning mazmuni sakkizta umuminsoniy qadriyatlar (er, Vatan, oila, mehnat, bilim, Madaniyat, dunyo, inson) va ularni shakllantirishning noyob metodologiyasidan iborat (V. A. Karakovskiy).

"*Shaxsning dunyoga va o'ziga bo'lgan xilma-xil munosabati*" ga asoslangan ta'lim mazmuniga "munosabat" yondashuvi qiziqarli ko'rinadi. Shu nuqtai nazardan, tarbiyaning asosiy ma'nosi bolaning munosabatlari:

- o'ziga,
- odamlarga,
- tabiatga,
- jamiyatga,
- oilaga,
- davlatga,
- mehnatga,
- moddiy,
- ma'naviy qadriyatlar tizimini shakllantiradi (I. S. Maryenko, A. V. Zosimovskiy).

Biz uchun eng muhimi, ta'lim mazmuniga *shaxsga yo'naltirilgan yondashuv bo'lib*, u maktab bolaga bilim, aks ettirish, tanqidiy munosabat, aks ettirish, motivatsiya, transformatsion faoliyat, aloqa, tajriba, engib o'tish, yutuq (E. V. Bondarevskaya) *ob'ektlari* sifatida taklif qilishi bilan belgilanadi.

Umuman olganda, tarkib o'z-o'zini rivojlantiradigan shaxsning, uning hayoti, madaniyati, ijodi, fuqarolik xulq-atvori, haqiqiy

javobgarlik, erkin tanlov, axloqiy harakatlar va boshqalarning gumanistik qadriyatlariga yo'naltirilishi kerak.

Ta'lim dasturi ta'lim muassasasidagi tarbiyaviy ishlarning mazmunini aks ettirish sifatida. Ta'limning barcha sub'ektlarining individual yosh xususiyatlariga qarab vazifalari, faoliyati, o'zaro ta'sir o'tkazish va muloqot qilish usullarini aks ettiradigan maxsus pedagogik hujjatni ishlab chiqish zarurati har doim o'qituvchi-olimlarning ongini egallab kelgan.

Maktabda o'qitish yillari bo'yicha ta'lim dasturlaridan biri (maktab o'quvchilari tarbiyasining taxminiy mazmuni, 1976) I. S. Maryenko tahririyati ostida tuzilgan. Dasturiy hujjatning to'rtta qismida quyidagi ma'lumotlar mavjud edi:

- zamonaviy o'quvchining xarakteristikasi va maktabdagi tarbiyaviy faoliyatning umumiy vazifalari;
- maktab o'quvchilarining yosh guruhlariga muvofiq o'quv faoliyatining vazifalari;
- maktab jamoasining taxminiy faoliyati va mashg'ulotlari;
- o'quvchilarni tarbiyalashda maktab, oila, ishlab chiqarish jamoalari va jamoatchilikning birgalikdagi faoliyatining asosiy turlari va shakllari.

"Maktab o'quvchilarini tarbiyalashning taxminiy mazmuni" dasturiy hujjat sifatida ko'p yillar davomida maktabda tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda qo'llanma bo'lib kelgan.

Hozirgi vaqtda N. E. tomonidan ishlab chiqilgan "maktab o'quvchisini tarbiyalash dasturi" (1998) ma'lum qiziqish uyg'otmoqda.

Bizning nuqtai nazarimizga ko'ra, u maktab rivojlanishining hozirgi tendentsiyalarini va jamiyatdagi ijtimoiy-psixologik vaziyatni aks ettiradi.

"Maktab o'quvchilarini tarbiyalash dasturi" quyidagi nazariy qoidalariga asoslanadi:

- ta'lim jarayonining mazmunini munosib insonning munosib hayoti qadriyatlariga bo'lgan munosabatlar tizimi sifatida, bilim va ko'nikmalarni-insonning dunyoga va dunyoga bo'lgan qiymat munosabatlarining vositasi sifatida aniqlash;

- ta'lim g'oyasi hayot yo'li va turmush tarzini mustaqil tanlash va erkin tanlov uchun javobgarlik bilan tanishish va o'rgatish sifatida;

- ta'lim jarayonining tarkibiy qismlarini bola tomonidan dunyoni o'zlashtirish, o'zlashtirish va o'zlashtirish sifatida tasavvur qilish.

O'zlashtirish - bola uchun dunyoni o'ziga xos, tushunarli qilish; o'zlashtirish-foydalanish imkoniyatiga ega bo'lish mahorat darajasida "o'zlashtirilgan dunyo"; tayinlash-yoqish uning hayotiy faoliyati tarkibida "o'zlashtirildi". Dunyo bilan erkin muloqot faqat tanish, bolaning o'z hayotining sub'ekti sifatida g'oyasi, o'zlashtirilgan dunyoda bo'lishi mumkin.

Ota-onalar dasturining umumiy modeli oltita bo'limni o'z ichiga oladi:

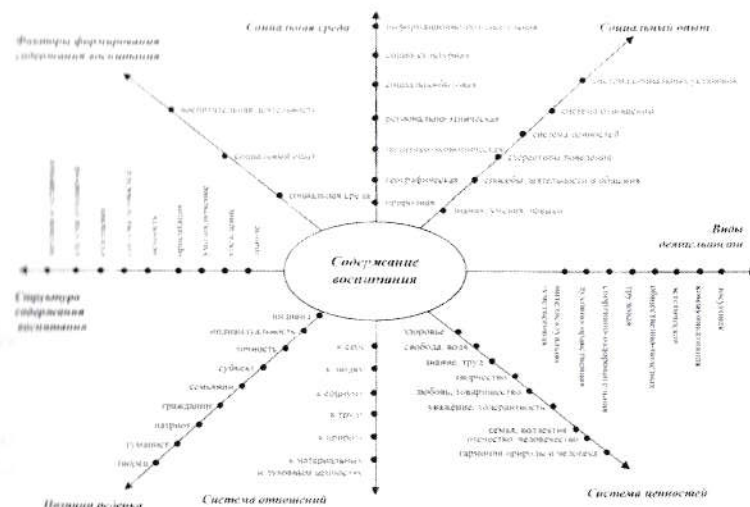
- insoniyatning umumiy uyi sifatida tabiatga qiymat munosabatini shakllantirish;
- madaniy hayot normalariga qiymat munosabatlarini shakllantirish;
- insonning hayot sub'ekti va er yuzidagi eng yuqori qadriyat haqidagi g'oyalarini shakllantirish;
- inson hayotining ijtimoiy tuzilishiga qiymat munosabatini shakllantirish;
- insonga munosib turmush tarzini shakllantirish;
- hayotiy pozitsiyani shakllantirish. Hayot yo'lini individual tanlash qobiliyatini rivojlantirish.

Dasturda bolalarning xulq-atvori, ularning qiziqishlari, dunyoqarash munosabatlari, jamoaviy tarbiyaning o'ziga xos xususiyatlari, hayot muammolari va quyidagi yosh guruhlar bo'yicha hozirgi hayot masalalari aks ettirilgan: "birinchi sinf o'quvchisi", "O'rta maktab o'quvchisi", "kichik o'spirin",

"Katta o'spirin", "O'rta maktab o'quvchisi" va "bitiruvchi".

Bolalarning hayotini yoshga qarab to'ldirishi mumkin bo'lgan tarbiyaviy ishlarining turli shakllari rang-barang ishlar to'plamida, bolalar bilan guruh ishlarining yangi shakllari to'plamida va N. E. Shchurkovaning boshqa uslubiy ishlanmalarida keltirilgan.

Quyida koordinata sxemasida aks ettirilgan ma'ruza ma'lumotlarining "konsentrati" keltirilgan (11-rasm).

11-Rasm. Ta'lim mazmuni.

O'z-o'zini tekshirish uchun savollar:

1. Pedagogikada ta'lim mazmunini aniqlashga yondashuvlarni tavsiflang.
2. Ta'lim mazmunini shakllantirish omillari qanday?
3. Ijtimoiy tajribani ta'lim mazmuni va uning tuzilishi manbai sifatida oching.
4. Maktabda ta'lim mazmunining asosiy yo'nalishlarini aytib bering.
5. Talaba shaxsining qiymat munosabatlarini aniqlang va ularga qisqacha tavsif bering.

Fikrlashga taklif. Sevgisiz hamma narsa hech narsa emasligiga rozi bo'lasizmi: sevgisiz majburiyat insonni bezovta qiladi.

- Sevgisiz mas'uliyat insonni marosimsiz qiladi.
- Sevgisiz adolat odamni shafqatsiz qiladi.
- Sevgisiz haqiqat odamni "tanqidchi" qiladi.
- Sevgisiz tarbiyalash odamni ikki yuzli qiladi.
- Sevgisiz aql odamni ayyor qiladi.
- Sevgisiz do'stona munosabatda bo'lish odamni

ikkiyuzlamachilik qiladi.

- Sevgisiz kompetentsiya odamni chidamsiz qiladi.
- Sevgisiz kuch odamni zo'rovchiga aylantiradi.
- Sevgisiz sharaf insonni takabbur qiladi.
- Sevgisiz boylik odamni ochko'z qiladi.
- Sevgisiz imon odamni aqidaparast qiladi.

Test-vaqti (2-ilova, 6-test).

Turli vaziyatlarda o'zingizni sinab ko'ring! (6-ilova, 16-17-18-vaziyatlar).

Endi mashq qilamiz! (4-ilova. Mashqlar: "Inson huquqlari", "Milliy madaniyat", "tabiatga yordam berish", "ko'z uchun ko'z, tish uchun tish").

**Bilimlarimizni chuqurlashtiramiz!
"Ta'lim nazariyasi va metodikasi" darsligidagi 3-bo'lim.**

Tezaurus.

Adabiyotlar.

1. Ta'lim jarayoni: samaradorlikni o'rganish. Uslubiy tavsiyalar / Ed. M.: "sfera" savdo markazi, 2001. 128 s.
2. Gazman O. S., Ivanov A. V. ozod qilingan sinf rahbarining faoliyati va ish tajribasi mazmuni. M., 1992 yil.
3. Gayazov A. S. talaba yoshlarni fuqarolik ta'limi jarayonining asoslari: oliy pedagogik muassasalar talabalari uchun darslik. M., 1996 yil. 169 s.
4. Gershunskiy B. S. XXI asr ta'lim falsafasi. M., 1997 yil.
5. Karakovskiy V. A. inson bo'lish. Umuminsoniy qadriyatlar yaxlit o'quv jarayonining asosidir. M., 1993 yil. 80 s.
6. Lixachev B. T. maktab o'quvchilarining estetik tarbiyasi nazariyasi. M., 1985 yil.
7. Pedagogika: pedagogik o'quv yurtlari talabalari uchun darslik / Slasten V. A., Isayev, Mishchenko A. I. – M.: maktab-Press, 1998. 240 274-sahifa.

8. Pidkasisty P. I. Pedagogika: darslik. – 1995.

9. Rojkov M. I., Bayborodova L. V. maktabda o'quv jarayonini tashkil etish. – M.: "Vlados", 2000 Yil.

10. Shchurkova N. E. maktab o'quvchisini tarbiyalash dasturi- Rossiya pedagogik jamiyati, 1998 yil.

7-MAVZU. TA'LIM USULLARI TIZIMI

Ko'rsatmalar: avvalo, siz nazariy materialni batafsil o'rganishingiz kerak. Nazariy materialga asoslanib, "usul", "ta'lim usuli", "tarbiyaviy ish metodologiyasi", "tarbiyaviy ish texnologiyasi", "shakl", "qabul qilish", "ta'lim vositalari" tushunchalarini o'zlashtiring. Keyin ta'lim ishining maqsadlari va shartlariga muvofiq ta'lim usullarini tanlash usullarini o'zlashtiring. Nafaqat ta'lim usullarining tasniflarini bilish, balki ularni tasniflash tamoyillari haqida ham tasavvurga ega bo'lish kerak.

Bundan tashqari, jamoaviy ijodiy ish metodologiyasini, kollektiv ijodiy faoliyat turlarini va kollektiv ijodiy faoliyatning turli bosqichlarida o'qituvchi faoliyatining xususiyatlarini o'zlashtirish muhimdir.

O'rganilgan materialni birlashtirish uchun siz taqdim etilgan barcha mashqlarni bajarishingiz, mavzu bo'yicha test o'tkazishingiz, taqdim etilgan taqdimotlarni ko'rishingiz va mavzu bo'yicha qo'shimcha materiallarni o'rganishingiz kerak.

 Mavzuga kirish: ushbu darsda biz ta'lim usullari tushunchasini ko'rib chiqamiz. Ta'lim jarayoni tarkibidagi usullar. Ta'lim usullarining vazifalari. Biz usulning tavsifini o'quv jarayonining maqsadlarini amalga oshirish usuli sifatida, ushbu jarayon ishtirokchilarining birgalikdagi faoliyatini maqsadli tashkil etish usuli sifatida, o'qituvchi va o'quvchilarning rejalashtirilgan harakatlari tizimi sifatida tahlil qilamiz.

Ta'lim usullarini tasniflashga turli xil yondashuvlarni va ularning xususiyatlarini o'rganamiz. Pedagogik vaziyatni tahlil qilishdan, maqsadni ilgari surishdan natijani olish va baholashgacha ta'lim jarayonini tashkil qilishni ta'minlaydigan usullar tizimi.

Ta'lim usullarini tasniflash uchun asos sifatida faoliyat funktsiyalarini ko'rib chiqing: motivatsiya va rag'batlantirish usullari; yo'nalish va axborot usullari; xulq-atvorni tashkil qilish usullari; baholash va nazorat qilish usullari. Ta'lim jarayonida maqsad, mazmun va usullarning birligi.

Ta'lim ishining metodologiyasi va texnologiyasini o'rganamiz. Keling, ta'limning turli usullari va texnologiyalarining xususiyatlarini tahlil qilaylik. Kollektiv ijodiy faoliyat metodikasi.

NAZARIY MATERIAL

 Kalit so'zlar: usul, ta'lim metodologiyasi, tarbiyaviy ish metodologiyasi, ta'lim usullarining tasnifi, jamoaviy ijodiy faoliyat, kollektiv ijodiy faoliyat metodologiyasi.

Ta'lim usuli va metodologiyasining mohiyati. Ta'lim usuli deganda, bolaning shaxsiyatini rivojlantirish va o'z-o'zini

rivojlantirish bo'yicha ta'lim muammolarini hal qilishga qaratilgan tarbiyachilar va tarbiyalanganlarning o'zaro bog'liq tartibli faoliyati usuli tushuniladi.

"Usul" tushunchasining tarixiy tahlili uning pedagogika sohasidagi rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlarini kuzatishga imkon beradi. 20-yillarda "usul" so'zi maqsadga erishishning umumiy usuli sifatida ishlatilgan, bu esa yosh sovet maktabida ta'lim tamoyillari va usullari o'rtasida aniq chiziqli chizishga imkon bermagan. Masalan, "faol mehnat usuli" kategoriya sifatida uni amalga oshirish usulidan ko'ra talabalarning mehnat faoliyati va samarali mehnati bilan aloqani amalga oshirish printsiplari aks ettirgan.

50-yillarda usul o'qituvchi tomonidan o'quvchilarga o'quv materialini o'qitish usuli sifatida talqin qilish bilan cheklangan. 60-70 yillarda bu usul o'qituvchi va talabaning birgalikdagi faoliyati usuli (B. P. Esipov, G. I. Shchukin), 80-yillarning boshlarida - o'qituvchining ongiga, irodasiga va his-tuyg'ulariga ta'sir qilish usuli sifatida ko'rib chiqilgan. ularning e'tiqodlari va xulq-atvor ko'nikmalarini shakllantirish uchun talabalar (T. A. Ilyina), 80-yillarning o'rtalarida o'qituvchi va talabaning tartibli o'zaro bog'liq faoliyati usuli sifatida (yu. K. Babanskiy) va nihoyat, 90-yillarda o'qituvchi va talabalar (o'qituvchi va o'quvchi) o'rtasidagi ta'lim va tarbiya muammolarini hal qilish uchun o'zaro munosabatlarning asosiy usuli sifatida (V. A. Slavenin). Shunday qilib, biz usulning tuzilishi qanchalik murakkablashganini va uning shaxsga yo'naltirilgan yo'nalishi kuchayganini ko'ramiz.

Ko'p yillar davomida pedagogika, qoida tariqasida, taniqli olim-o'qituvchilarning ismlari bilan bog'liq bo'lgan turli xil ta'lim usullarini yaratdi: A. Komenskiyning "oltin qoida" ("vizualizatsiya usuli"), J. J. Russoning "tabiiy oqibatlar" usuli, Xalq an'analari va ertaklari. A. S. Makarenko istiqbolli yo'nalishlari, I. P. Ivanovning kollektiv ijodiy faoliyat usuli, v. F. Shatalovning mos yozuvlar signallari usuli, E. N. Ilyinning qiziq savollar usuli va boshqalar. Ularning har birining samaradorligiga qaramay, shuni ta'kidlash kerakki, hatto eng "mo" jizaviy "usul ham maktabning ta'lim vazifalarining butun palitrasini hal qila olmaydi. Metodologiya zarur, ya'ni, qo'shma ta'lim natijasiga erishishga hissa qo'shadigan ta'lim sub'ektlarining o'zaro ta'siri usullari, usullari, usullari va

vositalari tizimi. Masalan, qiziqarli savol, axloqiy jihatdan rang-barang "chudinka", matnli "detalka" kabi usul va usullarning ma'lum bir to'plamida E. N. Ilyin metodologiyasida yaratuvchi fuqaroni tarbiyalash vazifasiga erishish mumkin. Faqatgina o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish, o'zini o'zi boshqarish, jamoatchilik fikri va jamoaviy-ijodiy ishlar kabi usullarning integratsiyasi A. S. Makarenko metodologiyasida kollektivist fuqaroni tarbiyalash g'oyasini amalga oshirishga imkon beradi. Va nihoyat, faqat hissiy portlash, rollarni almashtirish, infektsiya va zaryadlash kabi usul va usullarning birligida A. S. Belkinning muvaffaqiyat holatini yaratish metodologiyasini amalga oshirish mumkin.

12. Rasm: K. Babanskiyning ta'lim usullari tizimi

Ta'lim usullarining tasnifi. Ta'lim usullari bir-biridan ajratilgan holda mavjud emas, ular ma'lum bir tarzda guruhlanib, tasniflarni shakllantiradi. *Tasniflash*-bu ma'lum belgilar yoki asoslarga ko'ra ajratilgan ta'lim usullarini guruhlash.

Pedagogikada ta'lim usullarini tasniflashning bir nechta variantlari mavjud. Babanskiy barcha usullarni to'rtta asosiy guruhga (12. rasm):

- 1) bola shaxsiyatining ongini shakllantirish usullari;
- 2) faoliyatni tashkil etish va ijtimoiy xulq-atvor tajribasini shakllantirish usullari;
- 3) xulq-atvor va faoliyatni rag'batlantirish usullari;

- 4) faoliyat va xatti-harakatlarni boshqarish,
 - o'zini o'zi boshqarish,
 - baholash,
 - o'zini o'zi baholash usullari kabilarga ajratadi. Ta'lim usullarini ushbu tizimlashtirishda u pedagogik jarayon va faoliyatni rivojlantirish mantig'idan kelib chiqadi.

Shchukina G. I. ta'lim usullarini uchta asosiy guruhga ajratadi:

- 1) Ongni shakllantirish usullari yoki ishlantirish usullari;
 - hikoya, munozara,
 - dialog,
 - dalil,
 - hikoya va boshqalar.
- 2) Faoliyatni tashkil etish va ijtimoiy xulq-atvor tajribasini shakllantirish usullari;
 - topshiriqlar,
 - talablar,
 - misol,
 - mashqlar,
 - mashg'ulotlar,
 - tarbiyaviy vaziyatlarni yaratish,
 - talab,
 - ko'rsatma va boshqalar.
- 3) Usullar baholar:
 - izohlar,
 - jazolar,
 - rag'batlantirishlar kabilar.

Ushbu tasnifning asosi ta'limga faoliyatga asoslangan yondashuv mantig'idir.

E. Shchurkova ta'lim metodlarining klassifikatsiyasi bir xil deb atash mumkin. U metodlarini tizimlashtirishda faoliyat yondashuvi pozitsiyalariga ham tayanadi. Shchurkovaning ta'lim usullari tizimi 13-rasmda aniq ko'rsatilgan.

E. N. Ilyin klassifikatsiyalashni quyidagi:

- 1) Ishontirish usullari;
- 2) Aloqa usullari;
- 3) Faoliyatni tashkil etish;
- 4) Pedagogik ta'sir usullarini taklif qiladi. Ishontirish usullari tarkibiga:

- ma'lumot,
- suhbat,
- hikoya,
- munozara,
- qiziqarli savollar usuli,
- aks ettirish usuli,
- xatolar-kamchiliklar,
- vaziyatlarni yaratish kabi usullarni o'z ichiga oladi.

Aloqa usullari tarkibiga:

- qiziqarli savol,
- belgi,
- tafsilot,
- o'zingizga yaqinlashish kabilar kiradi;

Faoliyatni tashkil etish usuli esa:

- tanlovlar,
- adabiyotchilar,
- kitobxonlar,
- xatlar,
- she'rlar;
- adabiy klub,
- drammatizatsiyadek faoliyatlardan tashkil topgan.

Pedagogik ta'sir usullari:

- psixologik pauzalar,
- monologik kirish kabi usullar kiradi.

Bolalarni tarbiyalashda *gumanistik yondashuv* – uning klassifikatsiyalashining yetakchi printsiplari hisoblanadi.

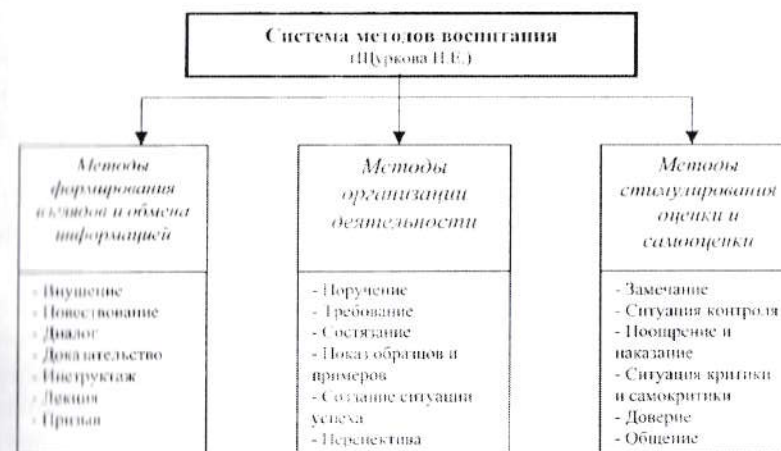
Shaxs, jamoa va jamoaviy munosabatlarni rivojlantirish mantig'iga asoslangan ta'lim usullarining tasnifi katta qiziqish uyg'otadi. Unda quyidagi guruhlar ajratilgan:

- o'quv jamoasini tashkil etish usullari (yagona pedagogik talablar, jamoaviy o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish, raqobat, o'zini o'zi boshqarish, o'rtoqlarga bo'lgan ishtiyoq, topshiriq, o'yin);

- ishontirish usullari (ma'lumot, izlash, muhokama qilish, o'zaro ma'rifat, dialog, dalil, hikoya va boshqalar);

- pedagogik rag'batlantirish usullari (muvoaffaqiyat holatini yaratish, quvonchli istiqbol, jazo, rag'batlantirish, avans, jamoatchilik fikri, o'rtoqlik talabi, o'rtoqlik nazorati, yig'ilish tomonidan qoralash, ishonch va boshqalar).

Ta'lim usullarining xilma-xilligini o'rganib chiqib, kelajakdagi o'qituvchi faqat kasbiy faoliyatining boshida ta'limning umumiy qabul qilingan usullari va ulariga tayanishi mumkinligini tushunishi kerak, keyin ijodiy izlanishlar natijasida u o'zining ta'lim metodologiyasiga kelishi kerak. Bolalar bilan tarbiyaviy o'zaro munosabatlarning samaradorligi sharti o'qituvchi-o'qituvchining yorqin individualligi, uning kasbiy mahoratining yuqori darajasi, gumanistik pozitsiyalar va ishga ijodiy munosabatdir.

13-rasm. N. E. Shchurkovaning ta'lim metodlari tizimi.

Ta'lim usullarini tanlash mezonlari. Ta'limning muvaffaqiyati ko'p jihatdan o'qituvchilar va bolalar o'rtasidagi tarbiyaviy o'zaro ta'sir usullarini tanlashning maqsadga muvofiqligi va maqbulligiga bog'liq.

Ta'lim usullarini to'g'ri tanlash quyidagi mezonlar bilan belgilanadi:

- o'quv jarayonining maqsad va vazifalari;
- ta'lim jarayonining mazmuni va tamoyillari;
- o'quvchilarning psixologik va fiziologik imkoniyatlari (yosh xususiyatlari, bolalarni tarbiyalash darajasi);

- sinf jamoasining shakllanish darajasi);
- ta'limning tashkiliy va pedagogik shartlari;
- o'qituvchilarning imkoniyatlari (ularning tarbiyaviy ish tajribasi, tarbiyaviy faoliyatga psixologik va pedagogik tayyorgarlik darajasi, ta'lim usullari, usullari va vositalarini qo'llashda kasbiy qobiliyat).

Kollektiv ijodiy faoliyat metodikasi. Kollektiv ijodiy faoliyat metodologiyasi bolalarning:

- individualligi,
- mustaqilligi,
- hamkorligi,
- yaratilishini rivojlantirishga hissa qo'shadigan jamoaviy o'zaro ta'sir usullari, shakllari va usullarining kombinatsiyasini o'z ichiga oladi.

Kollektiv ijodiy faoliyat metodologiyasi gumanistik, shaxsga yo'naltirilgan va faoliyatga asoslangan yondashuvlarning etakchi g'oyalarga asoslanadi.

Gumanistik yondashuv nuqtai nazaridan jamoaviy ijodiy faoliyat metodologiyasi bolaning shaxsiyatiga qaratilgan bo'lib, unda jamoa uni tarbiyalashning etakchi vositasi va sharti sifatida, bolalarning individualligini namoyon qilish maydoni sifatida, bolani o'zaro qo'llab-quvvatlovchi jamoaviy munosabatlar bag'rida himoya qilish aurasini sifatida, bola o'z qadriyatlari palitrasi bilan egallagan joy sifatida. sinf yoki guruhning jamoaviy munosabatlari tizimi. I. P. Ivanov nuqtai nazaridan, faqat o'z turidagi jamoada har bir bola namuna bo'lish va tengdoshlarining eng yaxshi ko'rinishlariga taqlid qilish imkoniyatiga ega.

Ushbu pozitsiyalardan maktabda tashkil etilgan barcha ishlar, qoida tariqasida, o'tkazishning jamoaviy xususiyatini nazarda tutadi. O'qituvchilarning ijodiy sa'y-harakatlari har bir bosqichda bolalarni jamoaviy ishlarga jalb qilishning ko'plab usullarini izlashga qaratilgan. Masalan, "jangovar razvedka" texnikasi otryad yoki sinfnining aksariyat bolalarini ishning dastlabki bosqichida qiziqarli g'oyalar va tashabbuslarni izlashga jalb qilishga yordam beradi. "G'oyalar kim oshdi savdosi" ni qabul qilish jamoaviy rejalashtirish bosqichida maqsadga muvofiqdir, bu mikro guruhlarda ("uch" va "besh" bolalar) bo'lajak ishlarni rejalashtirishdan boshlanadi va

shundan keyingina guruh rejalari butun sinf yoki otryad jamoasi muhokamasiga qo'yiladi. "G'oyalar kim oshdi savdosi" sizga bolalar hayotining kelgusi davri uchun eng qiziqarli narsalarni tanlashga imkon beradi.

Kollektiv ijodiy faoliyatni tashkil etishning turli xil texnologik usullari bolalarning jamoaviy o'zaro munosabatlarga tez jalb qilinishiga, har bir bolaning "biznes" va qiziqishlarini tanlashiga, havaskorlik hamda ijodkorlikning namoyon bo'lishiga yordam beradi.

Kollektiv ijodiy faoliyatning keyingi asosiy pozitsiyasini ijodiy deb atash mumkin. Ishlarning ijodkorligiga, birinchi navbatda, maktabning tarbiyaviy ishlarida hech qanday kollektiv faoliyat takrorlanmaganligi sababli erishiladi.

O'qituvchilar va o'quvchilar har doim eng an'anaviy kollektiv ijodiy faoliyatlarni tashkil qilishning yangi usullari, shakllari, usullarini ijodiy izlaydilar. Shu bilan birga, o'quv yili davomida an'anaviy maktab miqyosidagi kollektiv ijodiy faoliyatlar odatda sakkizdan oshmaydi, ammo ular allaqachon ta'kidlanganidek, takrorlanmaydi, ular doimo yangi g'oya, original talqin, nostandart echimni namoyon qiladi. I.P.Ivanov metodikasi bo'yicha ishlaydigan ba'zi maktablarda o'quv ishlari arsenalida besh mingga yaqin turli xil kollektiv ijodiy faoliyatlar mavjud.

I.P.Ivanovning keyingi asosiy pozitsiyasi kollektiv ijodiy faoliyat metodologiyasining faoliyat xususiyati hisoblanadi. Faoliyat yondashuvi nuqtai nazaridan, texnologiya muallifi bolalar hayoti nafaqat tadbirlar (bolalar uchun har kim tomonidan tashkil etilgan), balki tadbirlar bilan to'ldirilishi kerak, deb hisoblaydi. I.P.Ivanov bu ishni jamoa a'zolari tomonidan har kimga, shu jumladan o'ziga ham foyda va quvonch uchun amalga oshiriladigan va tashkil etiladigan umumiy ish yoki muhim voqea deb ataydi. Bu voqea, tadbirdan farqli o'laroq, bir tomondan hayotni ijodiy, o'zi va boshqa narsalar uchun foydali narsalar bilan to'ldirishga imkon beradi, boshqa tomondan, jamoaviy faoliyatning barcha bosqichlarini tashkil etish usullarini o'zlashtirish, maqsadni belgilashdan boshlab va ishni baholash bilan yakunlash.

Kollektiv ijodiy faoliyat metodologiyasida to'rtta "O'zlari" qonuni amal qiladi, bunda bolalar o'zlari o'ylab topadilar, o'zlari rejalashtiradilar, o'zlari tashkil qiladilar va o'zlari olib borilgan ishni

baholaydilar. Bu erda shuni ta'kidlash kerakki, faqat g'amxo'rlikning umumbashariy ahamiyatini o'z ichiga olgan bunday ish yoki voqea ish deb hisoblanishi mumkin. "O'ziga, qo'shnilariga, uzoqlarga" g'amxo'rlik qilishning chuqur ma'nosini o'z ichiga olgan umumiy ish yoki hodisani haqiqatan ham KIF deb atash mumkin.

Kollektiv ijodiy faoliyatning to'rtinchi asosiy pozitsiyasi uning turli yoshdagi tabiati deb hisoblanishi mumkin. Ushbu qoida A.S.Makarenko tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, u bu borada ko'p bolali oilalarda turli yoshdagi bolalarni o'zaro tarbiyalash va o'zaro o'qitish ota-onalarning yagona farzandiga bo'lgan tarbiyaviy ta'siridan ancha samarali bo'lganligidan kelib chiqqan. Bu erda turli xil psixologik mexanizmlar "ishlaydi": katta aka-uka va opa-singillar oldida" yaqin kattalar "ni qabul qilish, ota-onalar va o'qituvchilar oldida" uzoq kattalar "ni rad etish, kattalarga taqlid qilish va yoshlarni himoya qilish zarurati. Turli yoshdagi o'zaro ta'sir va muloqotda, A.S.Makarenko aytganidek, bolalarning yanada muvaffaqiyatli rivojlanishi va o'z-o'zini rivojlanishini ta'minlaydigan "avlodlar davomiyligi" qonuni amalga oshiriladi. Kollektiv ijodiy faoliyat metodologiyasida sinf guruhlariga emas, balki keyingi ish yoki voqea atrofida "birlashadigan" turli sinf va parallellik bolalarning vaqtinchalik guruhlariga ustunlik beriladi.

KIFning beshinchi asosiy pozitsiyasi uning ishlab chiqarilishidir. Kollektiv ijodiy faoliyat (ish) texnologiyasi "zamonaviy tushunchalar va ta'lim texnologiyalari" kursining yakuniy ma'ruzasida keltirilgan.

O'z-o'zini tekshirish uchun savollar:

1. Ta'lim jarayonining usullari qanday?
2. Ta'lim usullarining funktsiyalarini tavsiflang.
3. Ta'lim usullari tizimini aniqlang.
4. Ta'lim usullarini tasniflash muammosi nima?
5. Ta'limning maqsadi, mazmuni va usullarining birligi printsiplarini qanday tushunasiz?

Fikrlashga taklif. O'zingiz uchun o'nta qoidani o'ylab ko'ring va yozing: "Agar men to'laqonli shaxsni tarbiyalashni istasam, men hech qachon ...".

Test-vaqti (2-ilova, 7-test).

Turli vaziyatlarda o'zingizni sinab ko'ring! (3-ilova. 19-20-21-vaziyatlar).

Endi mashq qilamiz! (4-ilova. Mashqlar: "Sizning yondashuvingiz", "o'yinni tashkil qilish").

Bilimlarimizni chuqurlashtiramiz! "Ta'lim nazariyasi va metodikasi"darsligidagi 3-bo'lim.

Tezaurus.

Adabiyotlar.

1. Gordin L. yu.bolalarni tarbiyalashda rag'batlantirish va jazolash. M., 1980 yil.
2. Ivanov I. P. Kommunar ta'limi metodikasi: kitob. o'qituvchi uchun. - M.: Ma'rifat, 1990 Yil. 144 s.
3. Ivanixin I. V. nima uchun Ilyin hamma narsani o'qiydi. M., 1989 yil.
4. Korotov V. M. o'quv jarayonining umumiy metodologiyasi. - 1983.
5. Pedagogika: ped talabalari uchun darslik.institutlar / Ed. Ma'rifat, 1983.
6. Pedagogika: pedagogik o'quv yurtlari talabalari uchun darslik / Slastenin V. A., Isayev I. F., Mishchenko A. I. - M.: Shkolapress, 1998. 296 328-sahifa.
7. Suxomlinskiy V. A. haqiqiy odamni qanday tarbiyalash kerak. Kiyev, 1975 yil

Ko'rsatmalar: nazariy materialni o'rganib chiqib, siz uslubiy cho'chqachilik bankini tarbiyaviy ishlarning turli shakllari, ularni tanlash mezonlari va tashkil etish usullari bilan to'ldirishingiz kerak. Buning uchun pedagogik maqsadlar va tarkibga mos keladigan ta'lim shakllarini tanlash ko'nikmalarini o'zlashtirish kerak. Darsda siz o'quv ishlarini tashkil etish va o'tkazishning turli usullarini namoyish qilishingiz kerak (suhbatlar, munozaralar, tanlovlar, o'yinlar, yig'ilishlar, og'zaki jurnal va boshqalar). O'rganilgan materialni birlashtirish uchun tavsiya etilgan mashqlarni bajarish, mavzu bo'yicha test o'tkazish, taqdim etilgan taqdimotlarni (videolarni) ko'rish va mavzu bo'yicha qo'shimcha materiallarni o'rganish kerak.

Mavzuga kirish: ushbu darsda biz tarbiyaviy ish shakli tushunchasini, tarbiyaviy ish shakllarining xilma-xilligini ko'rib chiqamiz. Biz ta'limni tashkil etishning individual shakllarini (nizo, rolly o'yin, o'quvchilar konferentsiyasi, to'garak, klub ishlarning elementlari, ijodiy ustaxonalar, bolalar markazlari) o'tkazish texnologiyalarini ko'rib chiqamiz.

Kalit so'zlar: tizim, tizimli yondashuv, tarbiyaviy ishning tizimli shakli, maktabdan keyingi o'quv ishlari, darsdan tashqari ishlar, tarbiyaviy ish shakllarini o'tkazish metodologiyasi, ta'lim shakllarini tanlash mezonlari.

Maktabda ta'lim shaklining mohiyati. Ta'lim shakli-vaqt, ishtirokchilar soni va tashkilot tartibi bilan bog'liq bo'lgan harakatlar, texnikalar (harakatlar), operatsiyalar, protseduralar, vositalar, o'zaro ta'sir vaziyatlarida aks ettirilgan ta'lim mazmunining tashqi ifodasi. Jarayonning mazmun - protsessual (ichki) tomoni bilan tavsiflanadigan usuldan farqli o'laroq, shakl (lat. "tashqi, tashqi kontur") ta'lim jarayonini tashkil etishning tashqi tomonini aks ettiradi. Ta'lim usulini amalga oshirishning tavsiya etilgan tanlangan shakli oxir-oqibat maktabdagi butun o'quv jarayonining samaradorligini ta'minlaydi.

Ta'lim shakli - o'quv ishining maqsadlari, vazifalari va usullariga qarab turli xil modifikatsiyalarga ega bo'lishi mumkin. Masalan, ekskursiya shaharning diqqatga sazovor joylari bilan tanishish uchun ham, har qanday o'quv materialini birlashtirish uchun ham amalga oshirilishi mumkin.

Munozara usuli:

- haqiqatni aniqlash uchun turli nuqtai nazarlar,
- pozitsiyalar,
- qarashlarning to'qnashuvi tarbiyaviy ishlarning turli shakllarida amalga oshirilishi mumkin. Ularning har biri o'z:
- qoidalari,
- shartlari,
- tartibini aks ettiradi.

Masalan, munozara shakli sifatida munozara muhokamani oldindan ajratilgan, maktab radiosi orqali e'lon qilingan yoki sinf devor gazetalarida yoritilgan, bo'lajak muhokamaning qoidalari (savollari) kanaliga mohirona yo'naltiradigan taqdimotchilar yoki tashkilotchilar mavjudligini anglatadi. Shu bilan birga, munozara tashkilotchilari va taqdimotchilari munozara boshlangan munozarali qoidalar beshdan oshmasligi mumkinligini bilishlari kerak, aks holda nizo noaniq xarakterga ega bo'ladi. Sud muhokamaning yana bir shakli sifatida:

- sudya,
- prokuror,
- advokat,

- hakamlar hay'ati va boshqalar kabi belgilar mavjudligini nazarda tutadi. Ma'lumot byurolari, o'qituvchilar yoki sinf, guruhning eng vakolatli o'quvchilari orasidan axborot byurosi (ayniqsa tarixiy nuqtai nazardan) haqiqatni izlashni ancha osonlashtiradi. Sud tarbiyaviy ish shakli sifatida bolalarda insoniyat rivojlanishidagi tarixiy voqealarni, zamonamizning siyosiy voqealarini, zamonaviy jamiyatning axloqiy qadriyatlarini munosib baholashni rivojlantirishda alohida ahamiyat kasb etadi.

Ta'lim shaklini tizimli va tarkibiy tahlil qilish. Tizimli tahlil ta'lim shaklini ta'lim sub'ektlari o'rtasidagi harakatlar, tashkiliy usullar (harakatlar) va ta'lim vositalari to'plami sifatida aniqlashga imkon beradi. Ostida tashkiliy usullar muayyan tashkiliy vazifalarni hal qilishga imkon beradigan harakatlarni tushunish odatiy holdir. Tashkiliy usullarga qur'a tashlash yoki bepul tanlov, majburiy topshiriqlar yoki tanlov topshiriqlari, eng yaxshi g'oyalarni kim oshdi savdosi yoki barcha takliflarni muhokama qilish va boshqalar kiradi. Tashkiliy usullar topshiriqlarni taqsimlash, o'yinchilarni o'tkazish, jalb qilish tartibi, ishtirokchilarni joylashtirish (doira, yarim doira yoki ketma-ket), ularning harakatlarini to'g'ri baholash va h.k. tashkiliy usullarning samaradorligi bolalarning birgalikdagi faoliyatda ishtirok etishiga faolligi va shaxsiy munosabatini rag'batlantiradigan pedagogik ta'sir usullari tufayli kuchayadi. Pedagogik ta'sir usullari muvaffaqiyat, ishonch, xayoliy shubha, sevimli mashg'ulot va boshqalarni o'z ichiga oladi.

Ta'lim vositalari deganda moddiy yoki ma'naviy madaniyat ob'ektlari, atrof-muhit yoki ta'lim maqsadlariga erishish uchun foydalaniladigan sharoitlar tushuniladi. Ta'lim vositalari to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Birinchisi, ishtirokchilarning xatti-harakatlari hamda faoliyatini tartibga soluvchi tashkiliy qoidalar va shartlarni o'z ichiga oladi.

- Ikkinchisiga,
- musiqiy,
- badiiy,
- tasviriy-vizual,

- yorug'lik dizayni elementlari kiradi.

Bularga:

- musiqiy fonlar;
- pauzalar;
- og'zaki jurnallar;
- kino va video syujetlar;
- dizayn;
- kostyum kabilar misol bo'la oladilar.

Ta'lim shaklining tarkibiy tahlili tashkiliy harakatlarning ma'lum mantig'i va bosqichlarini aniqlashga imkon beradi. Har qanday shaklning eng umumlashtirilgan tuzilishi uchta ajralmas bosqichni:

- 1) Tayyorgarlik;
- 2) O'tkazish;
- 3) Tahlil kabilarini o'z ichiga oladi. Biroq, ko'plab shakllar yanada murakkab tuzilishga ega bo'lib, ularga:

- oldindan tayyorgarlik,
- guruhni rejalashtirish,
- jamoaviy guruh mashg'ulotlari,
- guruh aks ettirish,
- jamoaviy baholashni o'z ichiga olishi mumkin.

Ta'lim shakllarining klassifikatsiyasi. Pedagogikada ta'lim shakllarini tasniflashning bir nechta variantlari mavjud. Ulardan biri faoliyat yondashuvi mantig'ida ishlab chiqilgan va ta'lim usullarini to'rt guruhga tasniflashga o'xshash tarzda bo'linadi:

- 1) Bolaning shaxsiy ongini shakllantirish shakllari va usullari;
- 2) Faoliyatni tashkil etish va ijtimoiy xulq-atvor tajribasini shakllantirish shakllari va usullari;
- 3) Xulq-atvor va faoliyatni rag'batlantirish shakllari va usullari,
- 4) Faoliyat va xatti-harakatlarni nazorat qilish, o'zini o'zi boshqarish, baholash, Babanskiy tomonidan yaratilgan.

Ta'lim shakllarining klassifikatsiyasi katta qiziqish uyg'otadi, bu ularning ta'lim imkoniyatlarini oshirish mantig'iga asoslanadi. Ushbu tasnifning muallifi V.Titova bo'lib, o'quv ishlarining shakllarini ularning maqsadli yo'nalishiga, ob'ektiv ta'lim imkoniyatlariga va o'quv o'zaro ta'siri ishtirokchilarining pozitsiyasiga qarab tadbirlar, o'yinlar va ishlarga ajratadi.

Tadbirlar, muallif nuqtai nazaridan, o'qituvchilar tomonidan

bolalarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish maqsadida tashkil etilgan jamoadagi voqealar yoki vaziyatlardir. Ushbu turdagi shakllarning turlari:

- suhbatlar,
- ma'ruzalar,
- munozaralar,
- ekskursiyalar,
- madaniy sayohatlar,
- yurishlar va boshqalarni o'z ichiga oladi. O'qituvchilar yoki

taklif etilgan mutaxassislarining yuqori darajadagi malakasi zarur bo'lganda, murakkab ta'lim, o'qitish va tashkiliy vazifalarni hal qilishda tadbirlar afzal va maqsadga muvofiqdir.

Ushbu tipologiya bolalar tomonidan individual ahamiyatga ega va ijtimoiy ahamiyatga ega rollarni bajarish va rivojlantirishga, ularning xatti-harakatlari va ijtimoiy ahamiyatga ega odatlarini o'rgatishga eng yaxshi hissa qo'shadigan o'yinlar bilan qonuniy ravishda to'ldiriladi.

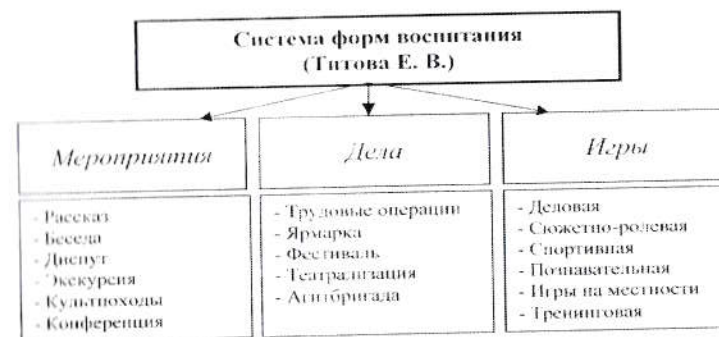
Shunday qilib, o'yinlar dam olish, ko'ngil ochish yoki o'rganish maqsadida jamoada maqsadli ravishda tashkil etilgan xayoliy yoki haqiqiy faoliyatni anglatadi. O'yinlar turli xil turlari bilan ajralib turadi:

- biznes,
- rol o'ynash,
- sport,
- tashkiliy,
- faoliyat va boshqalar.

Tadbirlar va o'yinlar, odatda, tarbiyaviy ta'sir o'tkazish yoki o'zaro ta'sir o'tkazish uchun kimdir tomonidan amalga oshiriladi. Shu bilan birga, agar bolalar mustaqil ravishda ijodiy o'zaro munosabatlarni tashkil qila olsalar, ular kamroq maqsadga muvofiq bo'lishi mumkin. Bunday hollarda jamoaviy ishlarni tashkil qilish samaraliroq bo'ladi.

Ish jamoa a'zolari tomonidan o'zlari va barchaning manfaati uchun amalga oshiriladigan va tashkil etiladigan umumiy ish sifatida talqin etiladi. Ishlar bolalarning:

- eng yuqori faolligi-ijodiy pozitsiyasi,
- pedagogik rahbarlik,
- shaxs va jamoani rivojlantirishga insonparvarlik yo'nalishi bilan tavsiflanadi (14-Rasm).

14-Rasm. V.Titovanning ta'lim shakllari tizimi.

P. Ivanov tomonidan ishlab chiqilgan jamoaviy ijodiy ishlar tarbiyaviy ish shakllarining ushbu tipologiyasida alohida ahamiyatga ega. Ular, aksariyat o'qituvchilar nuqtai nazaridan, eng katta ta'lim imkoniyatlariga ega, chunki ular har bir bolaga umumiy ishlarga shaxsiy hissa qo'shish, shaxsiy fazilatlarini (ijodiy, tashkiliy, intellektual va boshqalar) namoyish etish, jamoani mustahkamlash imkoniyatini beradi va jamoaviy munosabatlar bolaning shaxsiy rivojlanishining asosi sifatida, ta'lim sub'ektlari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning holatlarini hissiy jihatdan ranglang. Shunday qilib, shakllarning bir turdan ikkinchisiga o'tishi nafaqat ularni tashkil etishning murakkablashishi, balki tarbiyaviy ish shakllarining ta'lim imkoniyatlarining oshishi bilan birga keladi.

Amaldagi o'zaro ta'sir shakllarining tarbiyaviy ta'siri ko'p jihatdan maktab o'qituvchilari, tashkilotchilari va o'yin texniklarining kasbiy mahorati, malakasi va ijodiga bog'liq.

Maktabdagi tarbiyaviy ishlar, afsuski, ishlab chiqilgan va tartibga solingan shakllar hamda stsenariylarning stereotipi, pedagogik faoliyatga reproduktiv yondashuv natijasida tayyor stsenariylarning afzalligi, o'qituvchilarning pedagogik tafakkurining ossifikatsiyasi natijasida shakllarning monotonligi kabi shakl yaratishdagi kamchiliklardan aziyat chekmoqda.

Tarbiyaviy ishlarning an'anaviy va noan'anaviy shakllari. Maktabda an'anaviy ta'lim ishlarining ma'lum bir tizimi ishlab chiqilgan. Masalan:

- QVZ chiqishlari,

- havaskorlik tanlovlari,
- festivallar,

- mehnat operatsiyalari yaxshi an'anaga aylandi. Shuni ham ta'kidlash kerakki, maktab har doim tarbiyaviy ishlarning nostandart shakllari bilan bezatilgan. Masalan, A.Suxomlinskiy Pavlish maktabi jamoasining ajoyib pedagogik topilmasi maktab o'quvchilarini oilaviy tarbiyalashning "onaning olma daraxti" shakli edi.

Amaliyot shuni ko'rsatdiki, bir tomondan bolalar uchun so'zsiz jozibadorlik va jozibadorlikka ega bo'lgan original va nostandart shakllar, ikkinchi tomondan, katta ta'lim imkoniyatlari, keyinchalik ta'lim muassasalarining tarbiyaviy ishlarida yaxshi an'anaga aylanadi. Bundan tashqari, zamonaviy maktabda tarbiyaviy ishlarning ba'zi an'anaviy va noan'anaviy shakllari aniq ko'rsatilgan (15- rasm).

15-Rasm. Ta'limning an'anaviy va noan'anaviy shakllari

Tarbiyaviy ish shakllarini tanlash mezonlari. Maktabda tarbiyaviy ishlarning samarali shakllarini tanlash quyidagi mezonlarga asoslanadi:

- maqsadga muvofiqlik;
- tarbiyaviy ishlarning shakllari va usullarining xilma-xilligi;
- tarbiyaviy hamkorlik muammolarini nostandart, o'ziga xos echimini uyg'otadigan tarbiyaviy ish shakllarining ijodkorligi;

- ta'lim shakllarining bolalarning psixologik, fiziologik, yosh, individual xususiyatlariga muvofiqligi;

- shakllarning jamoa va jamoaviy munosabatlarni rivojlantirish xususiyatlariga muvofiqligi;

- ta'lim ishlarining jozibadorligi va hissiy ranglanishi;

- ta'lim ishlarining shakllarini izchil murakkablashtirish;

- shaklning ta'lim imkoniyatlarini doimiy ravishda kuchaytirish.

Suhbat o'tkazish texnologiyasi. Pedagogikada "suhbat" so'zi ta'lim sub'ektlari o'rtasidagi o'zaro ta'sir usulini ham, shaklini ham anglatadi. Bu o'zaro ta'sirning o'ziga xos vaqt, fazoviy, tashkiliy va protsessual me'yorlar va qoidalarda (qancha, qaerda, kim bilan, qanday ketma-ketlikda va boshqalar) tashqi aks etishi.

Suhbat ta'lim usuli sifatida qadim zamonlardan beri qo'llanilib kelinmoqda. Tarix bizga Afina maktabidan Sokratik suhbatni, o'rta asrlardan - katexik suhbatni, sovet pedagogikasi davridan - mafkuraviy, siyosiy va axloqiy va axloqiy suhbatlarni taqdim etdi, endi evristik suhbatning turli xil variantlari keng tarqalmoqda.

Suhbatning xilma - xilligi qanday o'zgarmasin, mohiyati o'zgarishsiz qoladi-suhbat ta'limning eng samarali usullaridan biri bo'lgan va shunday bo'lib qolmoqda. Bunga, birinchi navbatda, bolaning shaxsiyatiga ta'sir ko'rsatadigan kuchli psixologik va pedagogik salohiyat yordam beradi: maksimal mavjudlik, ishonchli dalillar, intensivlik, assotsiativlik, ekspressivlik, iboralarning ravshanligi, keng ta'lim imkoniyatlari. Shu sababli, suhbat usul sifatida turli funktsiyalarni bajaradi: axborot, motivatsion - rag'batlantiruvchi, nazorat qiluvchi, kommunikativ, qidiruv - tadqiqot va boshqalar.

Suhbatni tarbiyaviy o'zaro ta'sir shakli sifatida o'tkazish texnologiyasi o'zaro bog'liq bo'lgan beshta bosqichni (bosqichlarni) o'z ichiga oladi:

1. Suhbatning dastlabki bosqichi.
2. Axborot uzatish bosqichi.
3. Argumentatsiya bosqichi.
4. Tinglovchilarning dalillarini rad etish bosqichi va fikrlaringizning to'g'riligiga ishonch hosil qilish.
6. Suhbatning yakuniy bosqichi.

Suhbatning dastlabki bosqichining vazifalari va vositalari:

- tinglovchilar bilan aloqa o'rnatish (diqqatni jalb qilish usullari, boshlash usullari, ikki yoki uchta tinglovchilar bilan boshlash uchun ko'z bilan aloqa o'rnatish, psixologik pauza va boshqalar);
 - maqsadga muvofiq suhbat muhitini yaratish (tabassum, intonatsion ekspressivlik, tinglovchilarning mavzusi va yoshiga mos keladigan ovozning tembral rangi va nutq temporitmikasi, ovoz kuchi, yuz ifodalari va pantomimika);
 - diqqatni jalb qilish (etarli temp ritmi: tezlashuv - sekinlashuv, jozibali ibora, ajoyib imo-ishora, psixologik pauza);
 - qiziqishni uyg'otish (qiziqarli savol, qiziqarli tafsilot yoki mavzu, g'ayrioddiy vaziyat).
- Birinchi bosqichdagi xatolar:*
- tinglovchilar auditoriyasining beparvoligi, beparvo tashqi ko'rinishi, og'ir "chalkash" yurish, charchagan ko'rinish, sust imo-ishoralar, egilgan holat, "zerikarli" ovoz tufayli;
 - dastlabki iboralar tufayli suhbatning foydaliligi yo'qligi: "Men yana gaplashmoqchiman...", "Agar xohlasangiz, men sizga aytaman...";
 - iboralar tufayli tinglovchilarga nisbatan hurmatsizlikning namoyon bo'lishi:
- "Keling, tezda ko'rib chiqaylik...", "kecha men siz va men nima haqida gaplashmaganimizni esladim...", "bugun birdan xayolimga keldi...";
- dastlabki iboralar tufayli bosim, bosim, avtoritarizmning namoyon bo'lishi "siz meni tinglashingiz kerak...", "siz buni bilishingiz kerak..." va boshqalar.

Suhbatning birinchi bosqichini tashkil qilish bo'yicha tavsiyalar:

- boshlanish ishonchli, quvnoq, jalb qiladigan, qiziqarli bo'lishi kerak;
- suhbat "siz-yondashuv" deb nomlangan narsadan boshlanishi kerak;

- o'zingizni tinglovchining o'rniga qo'yish qobiliyati, "uning o'rnida meni nima qiziqtiradi?». "Men xohlayman..." boshlang'ich iboralarini "siz xohlaysiz...", "men bu haqda xulosa qildim ..." va "umid qilamanki, siz bu haqda xulosa qildingiz...", "siz, albatta, bu haqda bilmayapsiz..." bilan almashtirib, "men-yondashuv" dan qochishga harakat qiling. "Siz bilishni xohlaysiz", "siz eshitmagan bo'lsangiz ham...", "siz allaqachon eshitganingizga aminman..." va hokazo misol bo'ladi.

Axborot uzatish bosqichining vazifalari va vositalari:

- ma'lumotni qiziqtiring (ma'lumotlarning dolzarbligi va mazmuni, taqdimotning mantiqiyliigi, qiziqarli savollar berish texnikasi, qiziqarli "tafsilotlar" dan foydalanish, tinglovchilar bilan vizual aloqa, ajablantiradigan effektlar);
- ushbu ma'lumotlarning foydaliligi ishontiring (yopiq va ochiq savollarni mohirona shakllantirish, ushbu ma'lumotlarning foydaliligini taklif qilish texnikasi);
- kerakli ma'lumotlarni etkazing (muhokama qilinayotgan masalalarda chuqur kasbiy kompetentsiya, tinglovchilar e'tiborini qo'llab-quvvatlash texnikasi);
- suhbatning asosiy qoidalarini muhokama qilish jarayonida (muloqotda "sherik" pozitsiyasidan foydalanish, ishonch muhitini yaratish, ritorik savollar berish texnikasi, kombinatsiyalangan savollar berish texnikasi) birgalikda muloqotni rag'batlantirish.

Suhbatning ikkinchi bosqichidagi xatolar:

- mantiqning mantiqsizligi;
- degressiya-muhokama mavzusidan uzoqlashish;
- ko'p sonli "yalang'och" faktlardan foydalanish;
- o'qituvchini yon elementlarga chalg'itish (shovqinlar, qo'ng'iroqlar, tinglovchilarning xulq-atvor reaksiyalari va boshqalar);
- noto'g'ri yuz ifodalari va pantomimika;
- muvozanat holatidan chiqaradigan "tanqidiy" so'zlardan ortiqcha foydalanish: falokat, baxtsiz hodisa, fojia, zilzila va boshqalar.;
- tautologiya (fikrlar, so'zlar, faktlarni takrorlash);

- intonatsion va og'zaki ekspressivlik.

Suhbatning ikkinchi bosqichini tashkil qilish bo'yicha tavsiyalar:

- faqat muhokama qilinayotgan mavzuga e'tibor qarating;
- axborot uzatishning "ramkalari" ga rioya qiling (muhokama mavzusi bo'yicha beshta qoidadan ko'p bo'lmagan savollar). Ushbu qoidalardan tashqaridagi ma'lumotlar odatda o'zlashtirilmaydi;
- ushbu bosqich oxirida ma'lumotlarning eng qiziqarli "qismini" qoldirish;
- ma'lumotni etarli va tasdiqlovchi yuz ifodalari va pantomimalar bilan birga olib boring;
- monologdan dialogga intilish;
- ism bilan murojaat qiling;
- tinglovchilarga imkon qadar ko'proq gapirish imkoniyatini berish;
- o'ylash uchun savollar berish: "siz hisoblaysizmi...", "men sizning fikringizni to'g'ri tushundimmi...";
- agar kerak bo'lsa, hatto istehzo bilan ham hazildan foydalaning.

Argumentatsiya bosqichining vazifalari va vositalari:

- olingan bilimlarni mustahkamlash, zarur pozitsiyalarni mustahkamlash;
 - taqdim etilgan ma'lumotlarni aniq tasdiqlang.
- Suhbatning uchinchi bosqichidagi xatolar:*
- asossiz xulosalar;
 - tasdiqlovchi ko'rinishning yo'qligi;
 - noto'g'ri raqamlar, taqqoslashlar, misollar;
 - dalillarning ishonchsizligi.
- Suhbatning uchinchi bosqichini tashkil qilish bo'yicha tavsiyalar:*
- faktlar va dalillarni aniq aytib bering;
 - fikringizni "ko'tarilishlar va pasayishlar" bilan to'ydiring;
 - kombinatsiyalangan va nazorat savollarini qanday qo'yishni biling;
 - oraliq xulosalar chiqarish texnikasidan foydalaning.

Tinglovchilarning dalillarini rad etish bosqichining vazifalari va vositalari, fikrlaringizning to'g'riligiga ishonch hosil qilish:

- to'g'ri, ishonchli fikrni shakllantirish;
- noto'g'ri e'tiqodlar, munosabat, pozitsiyalarni yumshatish;
- noto'g'ri dalillarni, munosabatlarni, g'oyalarni rad etish;
- haqiqiy g'oyalar, qadriyatlar, e'tiqodlar, pozitsiyalar yoki munosabatlarning to'g'riligiga ishonish.

Suhbatning to'rtinchi bosqichidagi xatolar:

- fikringizni majburlash;
- avtoritar taqdimot uslubi;
- monologik taqdimotning ustuvorligi;
- "Grouse" psixologik va pedagogik pozitsiyasi.

Suhbatning to'rtinchi bosqichini tashkil qilish bo'yicha tavsiyalar:

- qo'llab - quvvatlashni qanday chaqirishni biling: "biz buni normal deb hisoblay olamizmi...";
- to'g'ri umumlashmalarni olish texnikasidan foydalaning;
- hikoyaning to'g'ri temporitmikasidan foydalaning: suhbat oxirigacha yanada qizg'in bo'lishi kerak;
- "tuzoq savollari" ni qanday qo'yishni biling;
- taqqoslash, mubolag'a, apellyatsiya, alternativa, aldanish va boshqalar texnikasidan foydalaning.

Suhbatning yakuniy bosqichining vazifalari va vositalari:

- suhbat maqsadiga erishish;
- muhokama muammosi bo'yicha umumlashtirish va xulosalar;
- qaror qabul qilish;
- qulay iqlimni ta'minlash;
- keyingi harakatlarni rag'batlantirish.

Suhbatning yakuniy bosqichidagi xatolar:

- suhbatni keskin va tayyor bo'lmagan tugatish;
- xulosalar va umumlashmalarning yo'qligi;
- xulosalar va umumlashtirishlar tinglovchilar ishtirokisiz amalga oshiriladi;
- "e'tiboringiz uchun rahmat" kabi iboralar-shtamlardan foydalanish;

Suhbatning yakuniy bosqichini o'tkazish bo'yicha tavsiyalar:

- uchinchi bosqichni suhbatning yakuniy bosqichidan so'zlar bilan ajrating;

"Xulosa qilaylik...", "biz suhbatimiz oxiriga yetdik va...",

"Suhbatimiz oxirida ..." va boshqalar.;

- tinglovchilarga o'zlari xulosa chiqarish va umumlashtirish imkoniyatini bering;

- suhbat oxirida eng ta'sirli daqiqani qoldiring;

- suhbatni qiziqishning" eng yuqori intensivligi fonida " yakunlang, qiziqish ma'lumotlarini mustaqil qidirishni boshlang;

- KIF turi bo'yicha faol ta'sirni boshlash texnikasidan foydalaning.

Munozara texnologiyasi. Bahs munozara shakllaridan biridir, ya'ni:

- bahslashish,

- fikr almashish,

- munozarali masalaning to'g'ri echimini topish,

- to'g'ri g'oyalarni ishlab chiqish uchun turli pozitsiyalarni muhokama qilish. Munozara-ommaviy nizo, pozitsiyalar va fikrlarni ommaviy himoya qilish. Bahsni tarbiyaviy ish shakli sifatida o'rta sinflarda, bolalar o'zlarini tasdiqlash, o'z pozitsiyalarini himoya qilish va qadriyatlar tizimini shakllantirish zarurati tug'ilganda foydalanish tavsiya etiladi.

Bahsni o'tkazish bo'yicha tavsiyalar:

- mavzuning dolzarbligi va ahamiyati;

- bahsning beshta asosiy savollari bilan plakatlar, kartalar, taklifnomalar, devor gazetalari, doskadagi yozuvlar, og'zaki e'lonlar va boshqalar shaklida oldindan tanishish.;

- reklama, gazeta, radio gazeta, taklifnomalar va boshqalar ko'rinishidagi nizo to'g'risida o'z vaqtida xabar berish.

- xonaning maxsus dizayni (plakatlar, kitoblar va maqolalar ko'rgazmalari, buyuk odamlarning iqtiboslari, rasmlar va boshqalar);

- chiqishlari 15 daqiqadan oshmasligi kerak bo'lgan taqdimotchilarni puxta tayyorlash.

- munozarada nutq so'zlashning qat'iy qoidalari (birinchi ma'ruzachiga etti daqiqagacha, keyingisiga - uch daqiqagacha, sertifikat uchun - 1 daqiqa.

- 2-3 ma'ruzachilarning oldindan tayyorgarligi;

- munozara ishtirokchilarini tanlangan mavzu bo'yicha maqolalar, kitoblar, vaziyatlar, syujetlar va faktlar bilan video yozuvlar bilan oldindan tanishtirish;

- bahsning o'yin usullaridan foydalanish (sudya, advokat, prokuror, hakamlar hay'ati, ma'lumotnoma byurosi va boshqalar mavjudligi)

- do'stona muhitni o'rnatish;

- nizo odob-axloq qoidalariga rioya qilish;

- nizo san'atining namoyon bo'lishi;

- bahsning axborot "ramkalarini" o'rnatish. Muhokama uchun, qoida tariqasida, beshdan ortiq bahsli qoidalar - masalalar ilgari suriladi. Masalan, "do'stlik va do'stlik haqida gapiring" mavzusidagi bahsda quyidagi savollar bo'lishi mumkin:

1. Do'stlik nima va u sheriklikdan qanday farq qiladi?

2. Qaysi fazilatlar ajralib turadi va qaysi biri birlashadi?

3. Ehtimol, o'n bir yil davomida bitta sinfdagi o'qigan bolalar hech qachon o'rtoq bo'lishmaganmi? Nima uchun?

4. Har bir inson haqiqiy do'st bo'lishi mumkinmi? Va nima bo'lishi mumkin?

5. Siz xalq donoligining quyidagi umumlashmalariga qo'shilasizmi: "do'st bahslashadi, lekin dushman rozi bo'ladi", "eski do'st yangi ikkitadan yaxshiroq", "do'st muammoga duch keladi", "do'stingizni uch kunda Tanimang, lekin uch yoshda tan oling".

Mavzu bo'yicha bahs: "men kimman? Men Kimman?" shuningdek, beshta savoldan ko'p bo'lmagan:

1. Siz qanday odamsiz, o'zingiz bilan yaxshi tanishmisiz?

2. Siz o'zingizning afzalliklaringiz va kamchiliklaringizni bilasizmi?

3. Sizga nima yoqadi va nima yoqmaydi?

4. O'zingizning harakatlaringizni to'g'ri baholay olasizmi va

haqoratga, sharhlarga, tanqidlarga shikoyat qilmasdan tinglay olasizmi?

5. Kim va nima sizga yaxshiroq bo'lishga yordam beradi?

Tajribali o'qituvchi, nizo o'z sinfining tarbiyaviy ish tizimiga kiritilganda, bolalarga nizo qoidalarini ishlab chiqishda yordam beradi. Ular she'rlar, rasmlar, multfilmlar va boshqalar shaklida tuzilishi mumkin:

Nizo qoidalari:

Agar qolsangiz, ixtiyoriy ravishda qoling!

Agar qolgan bo'lsa, gapiring!

Agar gapirsangiz, ochiq gapiring!

Qonunni bajaring! (Munozara boshlanishini uzoq kutish holatida, bolalarning "hissiy yonishi" sodir bo'ladi).

Agar biz bahslashsak, unda faqat xushmuomalalik bilan, lekin biz buni haqiqat bilan isbotlaymiz!

Yoqmang-tanqid qiling,

Siz tanqid qilasiz, - taklif qiling!

Agar xohlasangiz, ayting,

Faqat 3-3-qonunni eslang! (Har kim uch martadan ko'p bo'lmagan va uch daqiqadan ko'p bo'lmagan vaqt davomida ijro etishi mumkin).

Xulosa qilib aytganda, A. S. Makarenkoning so'zlariga ko'ra, tarbiya "oddiy, quvonchli va oson ish", agar u ta'minlansa, tarbiyaviy ish shakllarining ishlab chiqilgan texnologiyasi tavsiya etiladi.

O'z-o'zini tekshirish uchun savollar:

1. Tarbiyaviy ishlarning tashkiliy shakllariga umumiy tavsif bering.

2. Tashkiliy texnika va o'quv vositalarining o'ziga xos xususiyatlarini ochib bering.

3. Ta'lim shakllarini tanlash shartligini o'quv jarayonining vazifalari va mazmuni bilan isbotlang.

4. Ta'lim ishining an'anaviy va noan'anaviy shakllarini qanday bilasiz?

5. Ta'lim ishlarining shakllarini o'tkazish texnologiyasiga qo'yiladigan talablarni aniqlang.

Fikrlashga taklif.

Amerikalik psixolog Jerald Giampolskiyning o'qituvchilar uchun mini-kursidagi ba'zi ko'rsatmalarni ko'rib chiqing: 1. Bugundan boshlab men hech qanday toifali baholarga dosh berolmayman.

2. Berish va olish aslida bir xil narsadir. Men bergan hamma narsa u yoki bu tarzda menga qaytadi.

3. Men o'zimni va taniganlarimni hukm qilishdan ozod qilaman.

4. Meni xafa qiladigan barcha fikrlardan voz kechaman.

5. Hayotimda hech narsa o'z-o'zidan sodir bo'lmaydi. Men faqat ongli ravishda yoki ongsiz ravishda o'zim xohlagan narsaga erishaman.

6. To'liq erkinlikni his qilish uchun men o'tmish va kelajak haqidagi fikrlardan xalos bo'laman va faqat hozirgi paytda yashashni o'rganaman.

7. Bu erda men ishlatishdan qochishga harakat qiladigan so'zlar ro'yxati:

- mumkin emas;

- men qila olmayman;

- agar;

- qiyin;

- majburiy;

- kerak.

O'zingiz va boshqalar bilan uyg'unlikda yashashingizga yordam beradigan o'zingiz uchun hayotiy munosabatlarni o'ylab ko'ring.

Test-vaqti (2-ilova, 8-test).

Turli vaziyatlarda o'zingizni sinab ko'ring! (3-ilova, 22-23-24-vaziyatlar).

Endi mashq qilamiz! (4-ilova. Mashqlar: "Siz nima maslahat berasiz?, O'z-o'zini taqdim etish, o'zaro taqdimotlar, muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish, ishontirish sovg'asi, oxirgi uchrashuv")

Bilimlarimizni chuqurlashtiramiz!
"Ta'lim nazariyasi va metodikasi" darsligidagi 3-
bo'lim.

Tezaurus.

Adabiyotlar.

1. O'qituvchining tarbiyaviy faoliyati: darslik, talabalar uchun qo'llanma. yuqori. darslik, muassasalar / I. A. Kolesnikova, S. D. Polyakov, N. L. Selivanova; umumiy tahrir V. A. Slastenin va I. Kolesnikova: Akademiya nashriyot markazi, 2006. 336s.
2. Ivanov I. P. kollektiv ijodiy ishlar entsiklopediyasi. M., 1986 yil.
3. Sinf o'qituvchisi /Ed.
4. Lutoshkin A. M. o'zini qanday tutish kerak. M.: Ma'rifat, 1986.
5. Rojkov M. ya., Bayborodova L. V. ta'lim nazariyasi va metodikasi. M., 2004 yil.
6. Stepanov E. ya., Luzina L. M. o'qituvchiga ta'limning zamonaviy yondashuvlari va tushunchalari to'g'risida. M., 2002 yil.
7. Titova E. V. agar siz qanday harakat qilishni bilsangiz. 4-bob. M., 1993 yil.
8. Shchurkova N. E. o'quv jarayonining yangi texnologiyalari. M., 1993 yil. 112 s.
9. Shchurkova N. E. maktab o'quvchisini tarbiyalash dasturi-Rossiya pedagogik jamiyati, 1998 yil. 48 s.

TA'LIM NAZARIYASI VA METODIKASI BO'YICHA ADABIYOTLAR

1. Abdurahmonov I. "Islomda bolalarni tarbiyalash". Maxachkala, 2001 yil-160 s.
2. Abulxanova-Slavskaya K. "Hayot strategiyasi". M.: Fikr, 1991 Yil.
3. Amonashvili Sh. "Maqsad birligi", 1987 yil.
4. Amonashvili Sh. "Insonparvar pedagogika haqidagi mulohazalar", 1996 yil.
5. Andreev V. "Ijodiy o'zini o'zi rivojlantirish pedagogikasi". Qozon, 2002 yil. - 567 s.
6. Beluxin D. "Pedagogik faoliyatning psixoterapiyasi", 1992 yil.
7. Bepalov P. Borovskiy A. va boshqalar. "Seminar ta'lim metodologiyasi: darslik.pedagogika universitetlari talabalari uchun qo'llanma", 2007.
8. Bepalko P. "Pedagogik texnologiyaning shartlari". - Pedagogika, 1989. 192 s.
9. Bitinas P. "Ta'lim jarayonining tuzilishi". Kaunas, 1984 yil.
10. Bitinas P. Golubev N. "Ta'lim diagnostikasiga kirish", 1989 yil.
11. Bondarevskaya V. shaxsga yo'naltirilgan ta'lim nazariyasi va amaliyoti. Rostov, 352 s.
12. Giampolski D. "Ichki muvozanatni qanday topish va boshqalar bilan munosabatlaringizni yaxshilash": mini-kurs: o'qituvchi bilan suhbat - Ma'rifat, 1990-yil. 48 s.
13. Gershunskiy B. "XXI asr uchun ta'lim falsafasi". M., 1997 yil.
14. Gordin L. "Bolalarni tarbiyalashda rag'batlantirish va jazolash", 1980 yil.
15. Grexnev V. "Pedagogik aloqa madaniyati: kitob. o'qituvchi uchun". - Ma'rifat, 1990 Yil.
16. Grishin V. "O'quv jarayonida psixodiagnostika usullari". 1990 yil. // "Kecha va bugun gumanistik ta'lim tizimlari" / 1998 yil. 336 s.
17. Gurye L. I. pedagogik tizimlarni loyihalash: darslik. nafaqa; Qozon. davlat texnol. un-T. Qozon, 2004 yil. 212s.

18. Islomova Z. I. ta'lim nazariyasi va metodikasi: tasviriy va vizual qo'llanma. Ufa: BGPU nashriyoti, 2001. 60 s.
19. Islomova Z. I. ta'lim nazariyasi va metodikasi: darslik. Ufa: BGPU nashriyoti, 2002. - 202s
20. Ivanov I. P. Kommunar ta'limi metodikasi: kitob. o'qituvchi uchun. - M.: Ma'rifat, 1990 Yil. 144 s.
21. Ivanov I. P. kollektiv ijodiy ishlar entsiklopediyasi. M., 1986 yil.
22. Ivanov I. P. Kommunar ta'limi metodikasi: kitob. o'qituvchi uchun. - M.: Ma'rifat, 1990 Yil. 144 s.
23. Ikeda, D. asr boshlarida. Ta'lim va tarbiya bo'yicha dialoglar / D. Ikeda, V. Sadovnichiy. M.: Moskva nashriyoti. un-ta, 2004 yil. 272 s.
24. Korotov M. ta'lim jarayonining umumiy metodologiyasi. M., 1983 yil.
25. Kraevskiy V. pedagogika fanining metodologiyasi. Ta'lim sohasidagi ilmiy xodimlar, o'qituvchilar, aspirantlar, pedagogika universitetlari talabalari uchun qo'llanma. Maktab kitobi markazi, 2001, 248 sahifa.
26. Krivtsova V., Muhamatulina E. A. ta'lim: yaxshi odatlar fani. M.: Globus, 1996 yil.
27. Krivtsova V., Muhamatulina E. A. ta'lim: yaxshi odatlar fani. M.: Globus, 1996 Yil. 368 s.
28. Kuzmina V. o'qituvchining ish psixologiyasi bo'yicha insholar. L., 1967 yil.
29. Kukushin S. ta'lim ishining nazariyasi va metodikasi. Rostov, 2004 yil.
30. Legenskiy I. pedagogik jarayon yaxlit pedagogik tizim sifatida. Xarkov, 1979 yil.
31. Legenskiy I. ta'limning maqsadi va usullari. M.: Ma'rifat, 1990 Yil. 136 s.
32. Lednev P. Uralda kasbiy va pedagogik ta'lim: shakllanishi va rivojlanishi: monografiya. Yekaterinburg nashriyoti, 2004 yil. 142 s.
33. Lixachev T. Pedagogika. Ma'ruzalar kursi. Pedagogika muassasalari talabalari uchun darslik. - Prometey. 528 s.
34. Lixachev T. maktab o'quvchilarining estetik tarbiyasi nazariyasi. M., 1985 yil.

35. Lukmanova H. ta'lim va pedagogik fikr tarixi: talabalar uchun darslik. Ufa: BGPU nashriyoti, 2002. 112 s.
36. Lutoshkin M. o'zini qanday tutish kerak. M.: Ma'rifat, 1986.
37. Lvovaa I. o'qituvchining ijodiy laboratoriyasi: kitob. o'qituvchi uchun. M.: Ma'rifat, 1992.
38. Malashenko V. zamonaviy Rossiyada Islomiy tiklanish. Moskva shahri Karnegi markazi. M., 1998 yil. 80-sahifa.
39. Malenkova I. zamonaviy maktabda ta'lim - 1999.
40. Malenkova I. ta'lim nazariyasi va metodologiyasi: P. I. Pidkasysty tomonidan tahrirlangan darslik: Rossiya Pedagogika jamiyati, 2004-480 betlar.
41. Maralov G., Sitarov A. zo'ravonliksiz Pedagogika: darslik. M., 1993 yil. 81 s.
42. Maktabda tarbiyaviy ish metodikasi / Ed. - M.: Akademiya, 2008 Yil
43. Nikandrov D. Rossiya: ming yillik boshida sotsializatsiya va ta'lim: monografiya. Yekaterinburg nashriyoti, 2005 yil.-255 s.
44. Novikov P. M., Zuev V. M. ilg'or kasbiy ta'lim: ilmiy va amaliy qo'llanma. - Rgatz. 2000 266 s.
45. Pedagogika: ped talabalari uchun darslik. institutlar / tahririda yu. K. Babanskiy. Ma'rifat, 1983. 608 s.
46. Pedagogika: pedagogik o'quv yurtlari talabalari uchun darslik / Slastenin A., Isaev F., Mishchenko I. - maktab-Press, 1998 y. 512 s.
47. Pedagogik texnologiyalar: bu nima va ularni maktabda qanday ishlatish kerak -1994 yil.
48. Pedagogik qidiruv / komp. I. N. Bajenov Tomonidan Yaratilgan. M, 1990 yil.
49. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar: darslik / Ed. 3 nashr., ISPR. va qo'shimcha-M.: Rossiya Pedagogika jamiyati, 2000. - 256.
50. Pidkasisty P. I. Pedagogika: darslik. - 236, 1995.
51. Polonskiy V. M. ta'lim va pedagogika bo'yicha tushunchalar va atamalar lug'ati, 2000 yil. 368 s.
52. Prutchenkov A. S. hayot maktabi: ijtimoiy-psixologik treninglarning uslubiy ishlanmalari. - 2000.
53. Rean A. A., Bordovskaya N. V., Rosum S. I. psixologiya va pedagogika. Spb.: Piter, 2000 yil. 432s.

54. Rojkov M. I., Bayborodova L. V. maktabda o'quv jarayonini tashkil etish. - M.: "Vlados", 2000 Yil.
55. Rojkov M. ya., Bayborodova L. V. ta'lim nazariyasi va metodikasi. M., 2004 yil.
56. Ryndak V. G. ta'limning uslubiy asoslari. - Orenburg: Ogau nashriyot markazi, 2000 -192 p.
57. Selevko G. K. zamonaviy ta'lim texnologiyalari. Darslik. - M.: Xalq ta'limi, 1998. 256 s.
58. Sergeeva V. P. zamonaviy maktabda sinf o'qituvchisi. M., 1999 yil.
59. Universitetda o'quv ishlarining zamonaviy muammolari: reg materiallari. ilmiy.- amaliyot. konf. 22-23 dekabr. 2006 yil Birska: BGSPA, 2006 . 185 s.
60. Sokolnikov yu. p. ta'limni tizimli tahlil qilish. 1986.
61. Sokolnikov yu. p. ta'limni o'rganishga tizimli yondashuv. - 1993.
62. Stepanov E. ya., Luzina L. M. o'qituvchiga ta'limning zamonaviy yondashuvlari va tushunchalari to'g'risida. — 2002.
63. Stefanovskaya T. A. Pedagogika: fan va san'at. 1998.
64. Teregulov F. Sh. biosotsial pedagogikani shakllantirish. Ufa, 1999 yil. - 386.
65. Titova E. V. agar siz qanday harakat qilishni bilsangiz. M., 1993 yil. 237
66. Titova E. N. texnik universitetning o'quv jarayonida oliy o'quv yurtlari talabalarining fuqaroligini shakllantirish: Avtoref. Tula, 2000 yil.
67. Tolstoy L. N. Poln Tomonidan. yig'ma M., 1932 yil. - Jild 44.
68. Fedorov V. A. kasbiy va pedagogik ta'lim, nazariya, empirik, amaliyot. Yekaterinburg shahri. Ural nashriyoti. 2001. 330 c.
69. Pedagogik amaliyot jarayonida talabalarining diagnostika ko'nikmalarini shakllantirish: uslubiy tavsiyalar. Ufa, 1995 yil. 27 s.
70. Chernyshev A. S. ziddiyatli pedagogik vaziyatlarni hal qilish bo'yicha seminar. 1999.
71. Shapovalov. - qaniydi? Moskva: Ileks; Stavropol: Servis Maktabi, 2008.
72. Shmakov S. A., Bezborodova N. ya. o'yindan o'zini takomillashtirishga: tuzatish o'yinlari to'plami. Yangi maktab, 1993.

73. Shtaynberg V. E. didaktik ko'p o'lchovli vositalar: nazariya, metodologiya, amaliyot. Xalq ta'limi, 2002. 304 s.
74. Shchurkova N. E. pedagogik texnologiyalar bo'yicha seminar. M.: Rossiya Pedagogika jamiyati, 2001.
75. Shchurkova N. E. maktab o'quvchisini tarbiyalash dasturi- M.: Rossiya pedagogik jamiyati, 1998. 48 s.

MUNDARIJA

Kirish 4

I bo'lim. Ta'limning mohiyati va uning nazariy va uslubiy asoslari

1-mavzu. Ta'lim ijtimoiy hodisa va pedagogik jarayon sifatida 6

2-mavzu. Ta'limning nazariy va uslubiy asoslari 30

II bo'lim. Ta'lim jarayonida maqsadlarni belgilash va rejalashtirish

3-mavzu. Shaxs tarbiyaning maqsadi va sub'ekti sifatida, uning yosh rivojlanishining xususiyatlari 46

4-mavzu. Ta'lim jarayonida maqsad va uni belgilash 54

5-mavzu. Ta'lim jarayonining diagnostikasi va prognozi 62

III bo'lim. Ta'lim jarayonining mazmuni, usullari va shakllari

6-mavzu. Ta'lim mazmuni 70

7-mavzu. Ta'lim usullari tizimi 80

8-mavzu. Ta'lim ishlarining shakllari tizimi 89

Ta'lim nazariyasi va metodikasi bo'yicha adabiyotlar 102

ILOVA

So'zlar orasida bo'sh kataklar ko'p - yozuv soxib yoki soxibasi o'zini yolg'iz his qilyapti.

Tartibsiz - turmushini nazorat qila olmaslik

Katta harflar - . tartibsizlik

Juda kichik harf ("chumoli") - o'ziga ishonchi past inson, extiyotkor, realist, texnika bilan tez til topishadigan

Uzun xarflar - estetika, mardlik, qobiliyat va adabiyotga mexr

Semiz xarflar - ochiqlik

Raqamlarga o'hshash xarflar - o'qimishli, sabrli va biroz sovuqqon

Varaqqa siyox ko'p tomizilgan, surkalgan joylar ko'p - noziktabiat, kutilmagan, ajoyib ishlarni bajarishga rag'bat kuchli.

Harfdagi belgilarni tashlab yozish - yolg'iz qolib, o'ziga hizmat ko'rsatolmaydi, o'ziga nisbatan bee'tibor

Ilgaklarni gajak bilan yozish - qarorni oson va tez qabul qiladilar. Nazoratni yaxshi ko'radilar, qonunlarga bajonidil amal qiladilar. Shuningdek optimist bo'ladilar.

Ilgakni uzun tushurish - zavq-shavq

Tepaga chiqqan uzun chiziqlar - xissiyot.

Ilmoq uchlari o'tkir - xaqqoniylik va ochiqlik

Xattotlar xatiga o'hshash - fantaziya kuchliligi, qobiliyat. qo'rqqoq va beqaror

Bezaklarsiz, oddiy, so'zlar orasida bo'sh kataklar xammasida bir xil tashlangan bo'lsa, xarflarning shakli xam deyarli bir xil - aql ustuvorligi

Xarflar bir-biri bilan bog'langan, qo'lcha xosil qilgan - o'z fikrini xurmat qilish

Yengil, ortiqcha kuch va xarakatsiz - xarakteri ham yengil, hayotdan rozi, birovga quloq tutuvchi va ergashuvchi, mexribon

Kerakmas paytda, masalan so'z o'rtasidagi xarflarni xam kattada yozish, ko'p joy tashlash - quvnoq, hazillarni yoqtiradigan, sevgi va orzuga moyil, shuningdek matematik qobiliyatga ega.

O'ng tomonga og'ishtirib yozish - faol va orzularga boy

O'ng tomonga juda xam ko'p egilgan, natijada oxirgi xarflar deyarli ko'rinmay qolgan, bir qarashda titrab yozilganga o'xshasa - ta'sirchanlik Titrab yozish - talabchan, go'zallikka mexri baland, dangal, ayni vaqtda qo'rqqoq

To'g'ri qilib yozadiganlar - xarakterida qo'rquv yo'q

Yozuv aniq, o'qishga oson, xarflar bir-biriga bog'langan bo'lsa - bu mexnatkash, ishlarni chin dildan qilish, ba'zida pessimist Bunday odamlar goxida ochiq gapirib, qo'pollik xam qilib qo'yadilar.

Chap tomonga og'ishtirib yozish - erkin emaslik, doimiy xarakteri yo'q, aniq qadamni qo'ya olmaydi

Kichik varaqqqa ko'p narsa sig'dirish (tejamkor usul) - buning iqtisodga dahli yo'q. Aynan shunday yozadiganlarga o'zboshimchalik yot bo'ladi.

Tez va chiroyga kam e'tibor berib yozish - bu odamning ishi yozishni ko'p taqozo qiladi va u ko'p vaqtlarda biror joydan ko'chirib emas, o'zi o'ylab, ichidan to'qib yozadi.

Deyarli xech vaqt bo'g'in ko'chirib o'tkazmaslik, yozuvida chalkashlik yo'q, chiziqlar tortilmagan qog'ozga xam tekis yoza oladi - Baland bo'yli insonlar

So'zni to'liq yozishga joy yetsa ham bo'g'in ko'chirish, xarf va so'zlari cho'ziq, ilmoqlar uzun - Past bo'yli

Xarflarni qisqartirish, qator oxiridagi so'z yo xarflarni pastga tushib ketish - O'rta bo'yli

Oq-sariqdan kelgan, malla sochli (blondin)larning yozuvi aniq, did bilan yozilgan bo'ladi. Xarf va so'zlari mayda, cho'zilmagan. Qator chizilmagan varaqqqa ham tekis yozadi. Blondinlarning ko'pchiligining xusnixati chiroyli. Qora sochli (bryunet)lar ulardan farqli ravishda qator chizilmagan joyda tepaga chiqib ketadi. Uning xusniyatida chiroyli yozishga urinishlar sezilib turadi. U bosh xarflarni bilintirib yozadi, ba'zan keraksiz joyda ham bosh xarfni ishlatadi.

Davlat ishida ishlovchi kishilar xarflar formasiga e'tiborsiz yozishadi. Aksincha yozadiganlar esa ko'pincha ishchi, xunarmand, xizmatchilarga tegishli bo'ladi. Faoliyatida bevosita pul bilan ishlovchi, masalan, sotuvchi, dorixona xizmatchisi, tadbirkorlar ko'p

o'chirishadi, bo'yashadi. Umuman olganda, ularning xusnixati kamdan-kam chiroyli bo'ladi. Qator chizilmagan qog'ozga yozganda pastga tushib ketish shoirlarga xos. Grafologiyada kuzatilgan yana bir xolat: Tikuvchining xusnixati chiroyli bo'ladi.

Konvertning xat yuboruvchi va oluvchi xaqida ma'lumotlar qismiga birinchi qayergaligi, undan so'ng kimgaligi yozilsa, u aqlli, ammo xayotiy

tajriba va amaliy saboqlari kam, qaror qabul qilishi qiyin odam bo'ladi. Birinchi shaxar, keyin ko'cha va xonadon yozilsa, bu xat yuboruvchining individual xususiyatlari va erkinligi kam, birovga quloq soluvchi ekanligini ko'rsatadi.

Faqat ajratilgan chiziqlarga yozgan, xamma so'zlar bir xil qolipda bo'lsa, u odam e'tiborli, yumshoq tabiat va extiyotkor bo'ladi. Uy raqami uchun aloxida qator ajratsa, punktual va dangalligidan darak beradi. Shuningdek, ba'zi ma'lumotlarni e'tibor tortishga undab aloxida yozsa, e'tiqodli, xushmuomala inson bo'ladi. Ayrim so'zlarni (masalan, shaxar) tagiga chizib qo'ysa, xat yuboruvchi jo'shqin, serxavotir, qiziqqon ekan deb o'ylayvering. Joy nomlarini qisqartirish jiddiylik, tartib va aqliy qobiliyatning yuqoriligini anglatadi.

Konverda xat boshi(abzas) tashkil qilish o'sha odamda ma'lum harakterning shakllanmagani, o'zini aqlli ko'rsatishga urinish deb taxmin qilinadi. Ma'lumotlarni sig'dirish uchun joyni ayab yozsa, kamtar va mehnatkash inson bo'ladi.

A.Asingerning agressiyani diognostika qilish metodikasi.

A.Asingerning ushbu testi shaxsning o'z hamkasblari bilan munosabatda qanchalik darajada to'g'riligini (ochiqligini) va ularning u bilan muloqot qilishlarini osonligini aniqlashda yordam beradi.

Javoblarning xosligini aniqlash uchun hamkasabalar orasida bir-birini baholovchi suhbat o'tkazish mumkin.

Bu esa ularning o'z-o'zlarini baholashlari qanchalik to'g'riligini aniqlashda yordam beradi.

Javobni tagiga chizing.

1. Siz ishxonangizda navbatdagi nizodan so'ng yarashish yo'llarini qidirishga moyilmisiz?

- 1) Har doim.
- 2) Gohida.
- 3) Hech qachon.

2. Siz o'zingizni mushkul vaziyatda qanday tutasiz?

- 1) Ich-ichingizdan g'azablanasiz.
- 2) Xotirjamligingizni saqlaysiz.
- 3) O'zingizni tuta olmaysiz
- 4) Dadilligingizni yo'qotmaysiz.

3. Hamkasblaringiz sizni qanday odam deb hisoblashadi?

- 1) Kekkaygan xasadchi.
- 2) Samimiy.
- 3) Xotirjam va xasadchi emas.

4. Agar sizga masul lavozim taklif qilinsa, siz qanday munosabat bildirasiz?

- 1) Uni bir muncha xavotirlanish bilan qabul qilasiz.
- 2) Ikkilanmasdan rozi bo'lasiz.
- 3) Undan o'zingizni xotirjamligingiz uchun voz kechasiz.

5. Agar hamkasblaringizdan birontasi ruhsatsiz sizni stolingizdan qog'oz olsa o'zingizni qanday sezasiz.

- 1) Unga kimligingizni ko'rsatib qo'yasiz.

2) Qaytarishga majbur qilasiz.

3) Unga yana biror narsa kerak emasligini so'raysiz.

6. Agar eringiz (xotiningiz) ishdan odatdagidan kech qolsa qanday so'zlar bilan kutib olasiz.

- 1) Nima seni shunchalik ushlab qoldi.
- 2) Kechgacha qaerda edi.
- 3) Men xavotir ola boshlayotgan edim.

7.Siz o'zingizni mashina boshqarayotganda qanday tutasiz?

1) Sizni "Quvib kelayotgan" mashinani quvib o'tishga harakat qilasiz

2) Sizni qancha mashina quvib o'tsa ham sizga baribir.

3) SHunaqangi tezlikda ketasizki, sizga hech kim etolmaydi.

8. Sizni hayotga qarashingiz qanday deb hisoblaysiz?

1) Uyg'unlashgan

2) Engiltak

3) Juda ham qattiq (og'ir)

9. Agar isharingiz yurishmayotgan bo'lsa nima qilasiz?

1) Aybni birovga ag'darishga harakat qilasiz.

2) Ko'nikasiz.

3) Kelgusida ehtiyotkorroq bo'lasiz

10. Siz zamonaviy yoshlarning orasida axloqsizlik haqidagi fikringiz qanday munosabat bildirasiz?

1) "Bunday vaqti chog'likni taqiqlash kerak"

2) Ularga uyushgan va madaniy tarzda dam olishi uchun imkoniyat yaratish lozim.

3) Nimaga endi biz ular bilan shunchalar ovoramiz.

11. Agar siz egallamoqchi bo'lgan lavozim boshqa birovga nasib qilsa, nimani his qilasiz?

1) Nimaga bu uchun shuncha asabiylashaman.

2) CHamasi, xo'jayinga uning ko'rinishi yoqimliroq bo'lsa kerak.

3) Balki, men buni keyingi safar uddasidan chiqarman.

12. Qo'rqinchli film ko'rayotganda qanday holatda bo'lasiz?

1) Qo'rqasiz

2) Zerikasiz

3) CHin dildan zavqlanasiz

13. Agar siz yo'ldagi tiqilinch tufayli muhim majlisga kechikayotgan bo'lsangiz...

1) Majlis vaqtida asabiylashasiz

2) Hamkorlaringizga iltifotko'rsatishga harakat qilasiz

3) Ranjiysiz

14. O'zingizni sportdagi yutuqlaringizga qanday qaraysiz?

1) Albatta yutishga harakat qilasiz

2) O'zingizni yana yosh his qilishingiz lazzatini qadrlaysiz

3) Agar omad kelmasa, judayam jahlingiz chiqadi.

15. Agar sizga restoranda yomon xizmat qilishsa nima qilasiz?

1) Janjaldan qochib, chidaysiz

2) Ofitsintni chaqirasiz va tanbeh berasiz

3) restoran direktoriga arz qilasiz.

16. Agar bolangizni maktabda hafa qilishsa, o'zingizni qanday tutasiz?

1) O'qituvchi bilan gaplashasiz.

2) "Voyaga etmagan jinoyatchining" ota-onasi bilan janjallashasiz

3) Bolangizga javob qaytarishni maslahat berasiz.

17. Sizningcha, siz qanday odamsiz?

1) O'rtacha

2) O'ziga ishongan

3) Uddaburon

18. Sizni hodimingiz idora eshigida sizga urilib ketsa va kechirim so'ray boshlasa, siz nima deb javob berasiz?

1) "Uzr, bu meni aybim"

2) "Hechqisi yo'q"

3) "E'tiborliroq bo'lsangiz bo'lmaydimi"

19. YOshlar orasidagi bezorilik haqidagi maqolaga siz qanday munosabat bildirasiz?

1) "Qachon axir, jiddiy choralar ko'riladi"

2) "Jismoniy jazo choralarini kiritish kerak"

3) "Hammasini yoshlarga ag'darish to'g'ri emas, tarbiyachilar ham aybdor"

20. Tasavvur qiling sizda boshqatdan tug'ilish imkoni tug'ildi, lekin hayvon bo'lib, qaysi hayvonni ma'qul ko'rasiz?

1) SHER yoki leopard

2) Uy mushugi

3) Ayiq

Natijalar tahlili.

36-44 ochko. Siz o'rtacha darajada tajavvuzkorsiz, lekin hayotda muvofaqiyatli qadam tashlayapsiz. Sizda samimiy izzatlablik va ishonch bor.

45 va undan ortiq. Siz ortiq darajada tajavvuzkorsiz va ko'pincha boshqalarga nisbatan betayin va judayam shavqatsizsiz, siz o'zingizni metodlaringizga ishongan holda rahbarlikka ko'tarilishga umid qilasiz, bunda oila a'zolaringiz va atrofingizdagilar manfaatlarini qurbon qilasiz.

35 va undan past. Siz haddan ziyod tinchliksevarsiz, bu esa sizda o'zingizning kuchingizga va imkoniyatlaringizga ishonch etarli emasligini anglatadi. Bu albatta sizni har doim egilishingizni bildirmaydi. Baribir ham sizga ko'proq qat'iylik bo'lishi halaqit bermaydi.

Agar siz 7 ta va undan ko'p savolarga 3 balldan va 7 tadan kam savollarga 1 tadan ball to'plagan bo'lsangiz, unda sizning tajavvuzkorona portlashlaringiz yaratuvchanlikdan ko'ra buzg'unchilik harakteriga ega.

Siz o'ylab ko'rilmagan ishlarga va ayovsiz munozaralarga moyilsiz. Siz odamlarga mensimaslik bilan qaraysiz va o'z xulqingiz

bilan janjalli murosasizlik holatlariga undaysiz, vaholanki ularni oldini olishingiz mumkin.

Agar siz 7 ta va ko'proq savollarga bir ochkodan va 7 tadan kam savollarga 3 ochkodan olsangiz, unda siz haddan ziyod odamovisiz. Bu degani sizda tajavvuzkorlik, shoshilishlik begona emas, lekin siz uni judayam bostira olasiz.

Lyusherning testi

Lyusherning testi sinalayotgan odamning ma'lum bir faoliyati, kayfiyatiga, funksional holat va shaxsning eng barqaror tomonlariga yo'nalishi rang tanlashda ifodalanadi degan taxminda asoslangan.

CHet el psixologlari Lyusher testini kasbga yo'naltirishda, hodimlarni tanlashda, ishlab chiqaruvchi jamoani yig'ganida, etnik va gerontologik tadqiqotlarda, kelin-kuyovlar bir-birlarini tanlashdagi tavsiyalarida va boshqa hollarda ko'p ishlatiladi. Ranglarning ma'nosi ularning psixologik interpretatsiyasida har xil sinalayotganlarning ko'p sonli kontingentini har tmonlama o'rganish davomida tadqiq qilinadi.

Lyusher bo'yicha ranglarni ta'riflash 4 asosiy va 4 qo'shimcha ranglarni o'z ichiga oladi.

ASOSIY RANGLAR

1. Ko'k-tinchlik, qoniqarli holatni ifodalaydi.
2. Ko'k-yashil-dadillik, qat'iylik gohida qaysarlik hissini ifodalaydi.
3. Sariq-qizil-irodali kuch, agressivlik, jangovarlik, va qo'zg'atuvchanlikni ifodalaydi.
4. Och-sariq-aktivlik, muloqotga intiluvchanlik, ekspansivlik, xushchaqchaqlik hissi.

Asosiy ranglar konfliktning yo'qligida optimal holatda ko'proq birinchi 5 pozitsiyani egallashi zarur.

Qo'shimcha ranglar:

1. siyohrang

2. jigarrang
3. qora rang
4. nolga barobor bo'lgan.

Ular salbiy yo'nalishlarni: xavotir, stress, qo'rquv, xafagarchilik hislarini bildiradi. SHu ranglarning (asosiy ranglar kabi) yuqori darajada pastda ko'rsatilganidek ularning o'zaro joylashishi, pozitsiyalariga bo'lib tashlashi aniqlanadi.

Psixologi uchun ko'rsatma: Rangli kartochkalarni aralashtiring va rangli tomonini tepaga qaratib qo'ying. Sinaluvchiga 8 rangdan eng yoqqanini tanlashni taklif qiling. Unga tushuntrish kerakki, u rangni shundayligicha, o'zining kiyimidagi yoqtirgan rangga, ko'zlarining rangiga va boshqalariga o'xshatmasligi kerak. Sinalayotgan 8 rangdan eng yoqimlisini tanlash zarur. Tanlangan kartochkani rangli tomonini pastga qaratilib bir chekkaga olib qo'yishi zarur. Pratsedurani qaytaring. Kartochkalarning nomerlarini qo'yilgan tartibda yozib oling. 2-3 daqiqadan so'ng kartochkalarni rangli tomonini tepaga ko'tarib qo'yib chiqing pratsedurani xuddi shunday qaytaring. SHundan tushunavering: sinalayotgan odam birinchi tanlashdagi tartibni eslamay, o'ngli ravishda oldingi tartibni o'zgartirmasligi kerak. U ranglarni xuddi birinchi marta ranglanganidek tanlashi kerak.

Birinchi tanlashni xoxlayotgan xolatni, ikkinchi haqiqiy xolatni ta'riflaydi. Tadqiqotning maqsadiga qarab sinovning natijalarini izohlash mumkin. Sinovning natijasida sakkiz pozitsiyani xosil qilamiz: birinchi va ikkinchi yaqqol afzal ko'rish (+ + deb belgilanadi).

Uchinchi va to'rtinchi afzal ko'rish (XX belgilanadi).

Beshinchi va oltinchi rangga befarqlik (= = belgilanadi).

Ettinchi va sakkizinchi rangga antipatiya (- = belgilanadi).

Tadqiqotlarning 36,000 ziyod natijalarning tahlili asosida M.Lyusher tanlangan pozitsiyalarni taxminiy ta'rifini berdi.

Beshinchi pozitsiya maqsadiga etish vositasilarini aks etadi. (masalan, ko'k rangni tanlash xotirjam ortiqcha zo'r berishsiz harakat qilish niyatini bildiradi)

Ikkinchi pozitsiya sinaluvchining intitlayotgan maqsadini ko'rsatadi.

Uchinchi va to'rtinchi pozitsiyalar rangni afzal qilish sinalayotgan bo'lgan haqiqiy situatsiyani xis etish yoki situatsiyaga qarab harakat qilish tarzini ta'riflaydi.

Beshinchi oltinchi pozitsiyalar rangga bo'lgan befarqlikni unga bo'lgan betaraf munosabatini bildiradi. Ular sinalayotgan o'zining holatini, kayfiyatini va motivlarini bu rangla bilan bog'lamlasligini bildirmasligini bildiradi. Biroq bu pozitsiya ma'lum bir vaziyatda rangning rezerv izohlashiga ega bo'lishi mumkin, masalan, ko'k rang (xotirjamlik rangi) shu vaziyatga mos kelmaydigan vaqtinchalik chekkaga olib qo'yiladi.

Etinchi va sakkizinchi pozitsiya rangga bo'lgan salbiy munosabatni, bu rang aks etadigan ehtiyoji, motivi, kayfiyatini bildirmaydi.

$++xx==--$

3 4 1 0 2 5 6 7

Tanlangan ranglarning yozilishi nomerlarning ro'yhati afzal ko'rish tartibida pozitsiyalarni ko'rsatish orqali amalga oshadi.

Masalan, qizil, sariq, ko'k, kulrang, yashil, siyohrang. Jigarrang va qora ranglar tartibda tanlanganda quyidagicha yoziladi:

$++xx==--$

3 4 1 0 2 5 6 7

(+ +; x x; = =; - -;) zonalar 4 funksional guruhni tashkil etadi.

Testdan o'tkazish natijalarini izohlash.

Belgilaganimizdek, tanlanish natijalarini izohlash usullaridan biri asosiy ranglarga baho berishdir. Agar ular beshinchi pozitsiyadan keyingilarni egallasa, demak, ular ta'riflaydigan xossalari, ehtiyojlari qoniqtirilmagan, shunday ekan, xavotir, salbiy holat o'ringa ega.

Asosiy ranglarning o'zaro bo'lgan holati ko'rib chiqiladi. Masalan, NI va 2 (ko'k va sariq) yonma-yon joylashsa (funksional guruhni tashkil qilib), ularning asosiy xislati "ichkariga" sub'ektiv yo'nalishi ta'kidlanadi.

2va3 ranglari yonma-yon (yashil va qizil) joylashsa muhtorlik, masalani echishda mustaqillik va tashabbuskorlikni ko'rsatadi. 3 va 4 (qizil va sariq) ranglarning birgaligi, boshqa yo'nalishlari ta'kidlanadi. 1 va 4 (ko'k va yashil) ranglarning birikmasi sinalayotganlarning muhitga qaramligining tasavvurlarini kuchaytiradi. 1 va 3 (ko'k va qizil) ranglarning bitta funksional guruhda birgaligi muhitga qaramlik va sub'ektiv yo'nalishining (ko'k rang) va muxtorlik, "ichiga" yo'nalish (qizil rang)ning g'animat balansi ta'kidlanadi. YAshil va sariq (2va4) ranglarning birikmasi "ichkariga" sub'ektiv yo'nalishi, muxtorlik va qaysarlik "tashqarisiga" yo'nalishiga, muhitga qaramlikka qarama-qarshiligi sifatida ko'riladi.

Lyusherning fikricha, asosiy ranglar quyidagi psixologik ehtiyojlarni ifodalaydi:

1. (Ko'k) qoniqishga, xotirjamlikka, barqaror ijobiy mehribonlikka bo'lgan ehtiyoj.
2. (YAshil) o'zini ta'kitlashga bo'lgan ehtiyoj
3. (Qizil) faolli harakatga va niyatga erishish ehtiyoji.
4. (Sariq) istiqbolga.

«AVTOPORTRET» testi

Mualliflar: E.S. Romanova, S.F.Potemkina proektiv metodikalardan biri. Katta maktab o'quvchilarining shaxsini diagnostika qilish uchun qo'llanishi mumkin. Avtoportret – insonning o'zi chizgan qiyofasi. Bu metodikaning ikki xil interpretatsiyasidan biri mualliflar, ikkinchisi R.Berns (AQSH) tomonidan taklif qilingan.

Interpretatsiya № 1

«Avtoportret» testi R.Berns (AQSH, Insonlararo munosabatlarni rivojlantirish instituti, Sietl) tomonidan qo'llanganda, u kishilarga o'zining yakka xoldagi yoki oila a'zolari bilan birga, hamkasblarning orasida tasvirlashni iltimos qilgan. R.Berns shunday yozadi: «Siz uyga kelib o'kirib-o'kirib yig'lashingiz mumkin, ammo ishxonada bunday qilmaysiz. Bu holatingiz siz chizgan portretda o'z aksini topadi». Uning fikricha, avtoportretdagi belgilar quyidagicha aniqlanishi mumkin.

- **Bosh.** Katta bosh rasmi odatda katta intellektual (aqliy) da'vogarlikni yoki o'z intellektidan norozilikni bildiradi. Kichik bosh rasmi odatda intellektual yoki ijtimoiy noadekvatlik xissini aks ettiradi

-**Kuzlar.** Rasmdagi katta ko'zlar odatda gumonsirashni aks ettiradi shuningdek ular xavotirlanishni va ijtimoiy fikrga nisbatan o'ta sezuvchanlikni bildiradi. Ko'zdagi uzun kipriklar-noz qarashmani, o'zini ko'z-ko'z qilishni bildiradi. Kichkina yoki yopiq ko'zlar o'ziga butunlay berilganlik va introversiyaga bo'lgan intilishni ko'rsatadi.

- **Og'iz.** Og'izning alohida ajratib ko'rsatilmaganligi ehtimoli bo'lgan: nutqiy qiyinchiliklarni va oddiy (sodda) og'zaki tendensiyalarni bildiradi. Rasmda og'izning yo'qligi yo depressiyani (og'ir ruhiy siqilish) yoki muloqotdagi sustkashlikni ifodalaydi. Masxarabozning og'zi majburiy iltifot belgisi.

-**Tishlar.** Tajovuzkorlik (agressivlik).

- **Quloqlar va burun.** Katta quloqlar tanqidga nisbatan sezgirlikni, kichik quloqlar esa hech qanday tanqidni qabul qilmaslikka intilishni bildiradi. Burunga nisbatan aksent qilish seksual maylni

mavjudligini bildiradi. Burun kataklarining alohida ko'rsatilishi agressiyaga moyillik borligidan dalolat beradi.

- **Qo'llar.** Qo'llar shaxsning atrof olam bilan bog'likligining belgisidir. Tortinchoq qo'llar qattiq mas'uliyatli, odamovi shaxs to'g'risida dalolat beradi. SHalviragan holda tashlab qo'yilgan qo'llar samarasizlikni bildiradi. Murt, nimjon qo'llar jismoniy yoki psixologik nimjonlikni, vasiylikka bo'lgan extiyojni, bog'liklikni bildiradi. Uzun - baquvvat qo'llar izzat-nafslilik (nafsoniyati kuchlilik)ni va tashqi olam xodisalariga kuchli kirishuvchanlikni bildiradi. Juda kalta qo'llar yoki qo'llarning yo'qligi noadekvatlik xissini bildiradi. Qo'l orqaga qilingan, yoki cho'ntakda bo'lsa, bu ayibdorlik xissi, o'ziga ishonchsizlikdan dalolat beradi. Boksining qo'lqopiga o'xshagan qo'l siqilgani agressiya. Qo'lda barmoqlar beshdan ko'p bo'lsa, tajavuzkorlik, jizzakilik. Barmoqlar mushtga siqilgan bo'lsa - qarshilik g'alayon.

- **Oyoqlar.** Uzun oyoqlar mustaqillikka bo'lan ehtiyojni anglatadi. Oyoqsiz rasm turgunlikning yo'qligi. Suyanchiqning va asosning yo'qligi, jur'atsizlik

- **Gavda holati.** Agar odam ensasi ko'rinadigan qilib chizilgan bo'lsa, bu odamovilikning namoyon bo'lishi. Agar bosh yon tomondan ko'rinishda chizilgan bo'lsa ijtimoiy atrof muhit tufayli paydo bo'lgan xavfsirashdan dalolat. Agar stulning chekkasida o'tirgan odam rasmi chizilgan bo'lsa - sharoitdan chiqish yo'lini topish xohishi, yakkalanib qolishdan qo'rkish. YUgurib borayotgan odam - kimdandir yashirinish xohishini bildiradi.

Kursatkichlar va ularning taxlili.

Rasmning qog'ozdagi holati. Agar rasm vertikal qo'yilgan varaqning o'rta chizigi joylashgan bo'lsa – bu norma xisoblanadi. Oq yoki sarg'ishroq qog'oz va o'rata yumshoqlikdagi qalamdan foydalanish kerak: oq silliq qog'oz, ruchka yoki flomaster ishlatmaslik kerak.

Rasm varag'ning yuqorigi chekkasiga yaqin joylashgan bo'lsa qanchalik yaqin bo'lsa shunchalik yaqqolroq o'z-o'zini yuqori

baholash, o'zining jamiyatda egallagan holatidan o'z atrofdagilarning tan olishining etarli emasligidan norozilik, o'zini tasdiqlashga bo'lgan tendensiya sifatida baholanadi.

Rasmning pastki qismidagi holati – teskari tendensiya, o'ziga ishonchsizlik, o'z-o'ziga past baho, tushkunlik, jura'atsizlik, o'zining jamiyatdagi holatiga, o'zining tan olinishiga qiziqmaslik, o'z-o'zini tasdiqlashga bo'lgan tendensiyaning yo'kligi.

SHakl (figura)ning markaziy qismi: bosh yoki uning o'rnini bosuvchi bo'lak.

Bosh o'ngga qaragan – faoliyatiga xarakatchanlikka bulgan turg'un tendensiya deyarli nima o'ylanilgan, rejalashtirilgan bo'lsa barchasi amalga oshiriladi, yoki juda bo'lmasa, amalga oshirilib boshlanadi (hatto oxiriga etkazilmasa-da). Sinaluvchi o'z tendensiyalarini amalga oshirishga faol kirishadi.

Bosh chapga qaragan – refleksiyaga (o'z to'g'risida o'ylashga), fikrlashga bo'lgan tendensiya. Bu harakat odami emas: fikrlarning faqat ozgina qismi amalga oshadi yoki amalga osha boshlaydi. Ko'pincha faol xarakatlardan qo'rqish yoki jur'atsizlik (Variant: harakatga bo'lgan tendensiyaning yo'qligi yoki faollikdan qo'rqish – buni qo'shimcha aniqlash zarur).

«Anfas» holati, ya'ni bosh rasmni chizayotgan odamga (o'ziga) qaratilgan bo'lsa, bu holat xxxxxxx deb baholanadi.

Boshda sezgi organlariga mos keladigan detallar – quloqlar, og'iz, ko'zlar joylashgan bo'lsa informatsiyalarga bo'lgan qiziquvchanlik, atrofdagilarning o'zi to'g'risidagi fikrlarning axamiyatligi. Boshqa ko'rsatkichlar va ularning majmuiga qarab qo'shimcha ravishda odam ijobiy baho olish uchun biron-bir narsa qiladimi yoki atrofdagilarning bahosiga nisbatan o'z xatti-harakatlarini o'zgartirmasdan, faqat xissiy javob (xursandchilik, mag'rurlanish, xafa bo'lish, achinish) beradimi, shuni aniqlanadi. Sal ochilgan og'iz til bilan birgalikda, lekin lablar aniq chizilmagan bo'lsa – bu katta nutqiy faollik (ko'p gaplik) deb baholanadi, bunga aniq chizilgan lablar xam qo'shilsa sezgirlik, ba'zida u ham bu xam birgalikda bo'lishi mumkin. Ochik og'iz aniq chizilgan til va lablarsiz bo'lsa, ayniqsa qattiq chizilgan bo'lsa – xavotirlanish, qo'rquv,

ishonchsizlikning osonlikcha paydo bo'lishi deb qaraladi. Og'izda tishlar ham bo'lsa – nutqiy tajovuzkorlik, ko'pchilik xollarda ximoyaviy tajovuz: a) unga nisbatan salbiy xarakterda bo'lgan munosabatlarga qarata g'ijinish, qo'pollik va b) bolalar va o'smirlar uchun aylana shakldagi qattiq chizilgan og'iz rasmi xos qo'rquv, xavfsirash).

Ko'zlarga alohida ahamiyat beriladi. Bu odamga xos bo'lgan qo'rquv kechinmasini simvolidir: bu narsa ko'zning pardasi bilan ta'kidlanadi. Kipriklarning borligi yoki yo'qligiga e'tiborini qaratish kerak. Kipriklar – xulq-atvorning jazava – namoyishkorona manevrlari: erkaklar uchun: ko'z qorachig'i bilan ko'z pardasi mos ravishda chizilgan bo'lsa, ayollarga xos xarakter belgilari. Kipriklar – tashqi chiroyi va kiyinishi manerasiga boshqalarning e'tibor berishiga qiziqish, ya'ni bu narsaga katta e'tibor berish.

Bosh xajmining gavdasiga mos ravishda kattalashganini odamning o'zida va atrofdagilarda mavjud bo'lgan ratsional boshlanish (ehtimol, eruditsiya)ni baholashidan dalolat beradi.

Boshda shuningdek, qo'shimcha detallar ham bo'lishi mumkin: masalan shox-ximoya, tajovuz. Boshqa belgilar – tirnoqlar, dag'al jun, ignalar bilan birgalikda bo'lsa ushbu tajovuzning xarakterini aniqlash kerak, spontan yoki ximoyaviy – javob. Parlar o'zini bezashga, o'z-o'zini oqlashga va namoyishkoronalikka bo'lgan tendensiya. YOI, jun, prichyoskaga o'xshagan soch – sezgirlik, o'z jinsini ta'kidlash, ba'zida esa, o'zining seksual rolga bo'lgan orientirovka.

Figuraning tayanch qismlari (oyoqlar, panjalar, ba'zida postament). Bu qismning butun figuraning razmeriga nisbatan va shakl bo'yicha asosiyliigi ko'rib chikiladi:

a) asosiylik o'ylanilganlik qaror qabul qilishning ratsionalligi xulosalarga fikrlarning shakllanishiga olib boradigan yo'llar, axamiyatli holatlarga va muhim informatsiyalarga tayanish;

b) fikrlarning yuzakiligi, xulosalardagi engiltaklik va fikrlarning asossizligi, ba'zida qaror qabul qilishdagi impulsivlik (ayniqsa oyoqlar yo'q bo'lsa yoki oyoqlar deyarli yo'q bo'lsa).

Oyoqlarning korpus bilan birlashishi xarakteriga e'tibor berish kerak, birlashishi aniq, puxta yoki palapartish, juda nimjon birlashtirilgagn yoki umuman birlashtirilmagan – bu o'z fikrlarni, xulosalarini, qarorlarini nazorat qilish xarakterini bildiradi. Oyoqlar, panjalar tayanch qismlar barcha elementlarining bir xilligi va bir xil yo'nalganlik fikrlarning va qaror qabul qilishlarning ustanovkalarining konformliligi (kelishuvchanlik), ularning standartiligi va oddiyligi. SHakllardagi va bu detallarning holatidagi rang-baranglik – ustanovka va fikrlarning o'ziga xosligi, mustaqillik va oddiy emaslik, ba'zida hatto ijodiy boshlanish (mos ravishda shaklning odatdagidek emas) yoki boshqacha fikrlash (potologiyaga yaqin).

SHakl (figura)dan yuqoriga ko'tarilgan qismlar:

Funksional, qisqichlar yoki bezovchi bo'lishi mumkin: qanotlar, qo'shimcha oyoqlar, qisqichlar, zirx qismlari, parlar, jingalakka o'xshagan bantiklar, gulli – funksional detallar – inson faoliyati turli soxalarini qamrash energiyasi, o'ziga ishonch yoki qiziquvchanlik, imkoni boricha ko'proq atrofdagilarning ishlarida ishtirok etish xohishi, qo'yosh ostida o'z joyini egallash, o'z faoliyatiga berilganlik. Bezovchi detallar – namoyishkoronalik, atrofdagilarning e'tiborini o'ziga qaratishga intilish (masalan, tosh yoki uning mavjud bulmagan ramzini tovus parlari bilan bezatilgan sultonla aks ettirish).

Dumlar. O'z xarakatlariga, qarorlariga, xulosalariga nutqiy maxsulotlariga bo'lgan munosabatini aks ettiradi – bunda dum (qog'ozda) o'ngga yoki chapga burilganligiga e'tibor berilishi kerak. Dumlar o'ngga burilgan – o'z xarakatlari va xulq – atvoriga munosabat. CHapga burilgan bo'lsa – uz fikrlariga, qarorlariga boy berilgan imkoniyatlariga, o'zining jur'atsizligiga munosabat. Bu munosabatning ijobiy yoki salbiy tusdaligi dumning yuqoriga yo'nalganligida (ishonch bilan, norozilik, o'zining haqligiga ishonmaslik, qilingan, aytilgan narsadan afsuslanish va xakozolar) aks etadi. Dumning bir nechta qismlaridan, ba'zida takrorlanuvchi

zvenolardan tashkil topganligiga, tushib turganligiga, uzunligiga va ba'zida shoxlab ketganligiga e'tiborni karatish kerak.

SHakl (figura) konturlari. Burtib chikishlar (kalkon, zirx, igna singari) kontur chiziklarni chizib tashlashlar va buyab koraytirishlar borligi yoki yukligiga karab taxlil kilinadi. Bu – atrofdagilardan ximoya, agar rasm utkir burchalarda chizilgan bo'lsa – tajovuzkorona ximoya; agar konturlar buyalgan, «iflos qilingan» bo'lsa – kurkuvli va xavfsirashli ximoya; agar kalkonlar, «Tusiklar» kuyilgan, chizik ikkilangan bo'lsa xavfsirovchi, gumonsirovchi ximoya. Bunday ximoyaning yunalganligi fazoviy joylashuvga mos ravishda: figuraning yukoriga konturi yukori mansabda turuvchi, ta'kiklash chegaralab kuyish imkoniga ega bulgan majburlashni amalga oshira oladigan shaxslarga karshi, ya'ni yoshi kattalarga, ota-onalarga, ukituvchilarga, boshliklarga, raxbarlarga karshi; pastki kontur – uz ustidan kulishlaridan, uzini tan olmasliklaridan, uz kul ostidagilarning oldida, yoshlar orasida xurmatsizlikdan ximoya, muxokamalardan kurkish, yonidagi konturlar – aniq yunaltirilmagan xavfsirash, turli kurinishdagi va turli sharoitlarda uz-uzini ximoya qilishga tayyorgarlik; agar konturda joylashmagan bo'lsa, konturni ichida bo'lsa, xayvon korpuisning uzida bo'lsa – xudi shunday «ximoya» elementlar. Ungda bo'lsa – ko'proq «real» faoliyat jarayonidagi ximoya, chapda bo'lsa uz fikrlari e'tikodi, karashlarini ximoya qilish.

Umumiy energiya tasvirlangan detallar mikdori baxolanadi – uylab topilgan mavjud bulmagan xayvon tugrisidagi tasavvurni berish uchun zarur bulgan mikdordagi belgilar (gavda, yuosh, kul – oyoqlar yoki tana, dum, kanotlar va sh.k); tuldirilgan konturlik, shtrixlarsiz, qo'shimcha chiziklar va qismlarsiz, oddiygina kontur yoki fakatgina zarurini emas, xatto konstruksiyani murakkablashtiruvchi qo'shimcha detallarni xam ayamadan ortikchasiga tasvirlash mavjud ekanligiga e'tibor karatish lozim. Mos ravishda tashkil kiluvchi qismlar va elementlar kup bo'lsa (zarurlaridan tashkari), energiya shunchalik yukori buladi. Aksincha bo'lsa – energiyani tejash, organizmning astenikligi, surunkali somatik kasallikdir. (Xudi shu narsa chiziklarning xarakteri orkali –

urgimchak tursimon nimjon chizik, «kalamni qog'ozga tegizgan xolos», kalamni bosmagan bo'lsa tasdiqlanadi). CHiziklarning aksincha xarakterdaligi – bosib chizilgan bo'lsa –bu aksincha xarakteristika emas, bu energiya emas, balki xavotirlanish belgisi. Juda kattik bosib chizilgan (xatto qog'ozning orka tomonidan kurinib turadigan) chiziklarga e'tibor berish kerak – bu kattik xavotirlanish. Kaysi bulak, kaysi simvol shunday badarilganligiga (ya'ni xavotirlani nimaga bog'likligiga) e'tibor berish kerak.

CHiziklar xarakterini baxolash (chiziklarni takrorlash, e'tiborsizlik, saranjom sarishtalikning yukligi, rasmning ayrim qismlarining koraytirilganlin, «ifloslanish» vertikal chizigidan ogish va boshqalar). Piktogrammani taxlil kilgandagi singari baxolanadi.

Mazkur jixatdan xayvonlar taxlika ostida bulganlar daxshatli va neyral turlarga bulinadi. Bu uz shaxsiga bulgan, uzining «Men»ga bulgan munosabatini bildiradi, uzini axamiyatiga kura aynan o'xshatishiga (identifikatsiya qilishga) kura uzining olamdagi, urni tugrisidagi tasavvurini bildiradi. Bu erda rasm chizilgan xayvon – rasmni chizayotgan odam uzining vakili.

CHizilayotgan xayvonning odamga o'xshatilishi xayvonni tika yuradigan kilib turtta oyoq urniga ikki oyoqqa turgizib kuyish, xayvonga odam kiyimlarini (ishton, yubka, bantiklar, kuylak, kamar) kiydirish, xayvon basharasini odamnikiga o'xshatish, oyoq va panjalarni kulga o'xshatish – infantillik, xissiy norasolikdan dalolat beradi, bu xayvonni «Odamlashtirishning» namoyon bulish darajasiga mos ravishda buladi.

Tajovuzkorlik darajasi rasmdagi burchaklarning mikdori, joylanishi va xarakterida aks etadi, bunda burchaklarning tasvirning u yoki bu detali bilan bog'likligi axamiyatiga ega emas. Bunda tajovusning belgilari namoyon buladigan burchaklar – tumshuklarning axamiyati shuningdek, jinsiy belgilar – elin, emchaklar, kukrakka (odam figurasida) aksent qilishga e'tiborni karatish kerak. Bu jinsga bulgan munosabat, xatto seks muammosiga karatilganlikni bildiradi.

Aylana shakli (ayniqsa – xech narsa bilan tuldirilmagan bo'lsa) yopiklik belgisi, maxfiylikka, uz ichki dunyosining yopikligiga,

atrofdagilarga uzi tugrisida ma'lumot bermaslikka intilishga, sinovga tortilishni xoxlamaslikka bulgan tendensiyani bildiradi. Bunday rasmlar odatda taxlil uchun juda kam ma'lumot beradi.

«Xayvon» tanasiga xar xil mexaniq qismlar kushib kuyish – xayvonni postamentga, traktor yoki tank gusenitsalariga, uch oyoqqa kuyish, boshga charxpalak, vint maxkamlash, kuzlariga elektr chiroklar kuyish, xayvon tanasiga va oyoqlariga dasta (sop), klavish va antennalar kuyish xollariga e'tibor karatish kerak. Bu asosan shizofreniya bilan xastalanganlarda va chukur shizoid tiplarda kuzatiladi.

Ijodiy imkoniyatlar odatda figurada tuplangan elementlar mikdorida aks etadi: «tayyor», mavjud xayvonga detallar yopishtirilsa, masalan, kanotli mushuk, parli balik vash u kabi mavjud bulmagan xayvon paydo bo'lsa bu siykasi chikkanlik, ijodiy yunalishning yukligidir. Originallik esa tayyor qismlardan emas, balki mayda elementlardan figura tuzishda aks etadi.

Nomlanish mazmuniy bulaklarni ratsional birlashtirishda ifodalanishi mumkin (uchar kuyon, «begimot», «muxojir» va boshqalar). Suz tashkil etishning boshqa varianti – kitobiy bulishi mumkin. Birinchisi – ratsionallik, orientirovkada va moslanishda konkret yunalish, ikkinchisi – namoyishkoronalik, asosan uz aklini, eruditsiyasini, bilimlarini namoyish qilishga yunalganlik. Xech bir mazmunga ega bulmagan yuzaki – tovushlardan iborat suzlar xam bulishi mumkin, bu atrofdagilarga engiltaklik bilan munosabatda bulish, xavf signalini inobatga ola bilmaslik, tafakkur asosida effektiv kriteriylarning mavjudligi, fikrlarda ratsionallikka Karaganda estetik elementlarning ustunligi.

Xazil – yumoristik nomlar («rinochurka», «puzirend» va boshqa) – atrofdagilarga nisbatan xazil – takaddurlik munosabatini bildiradi. Infantil nomlar odatda takrorlanuvchi elementlarni uz ichiga oladi («gru-gru», «lyu-lyu», «kus-kus» va boshqa) xayolparastlikka (odatda ximoyalanuvchi) ishonish uzundan uzok nomlarda aks etadi («aberosinotikliron», «tulobarnikletalieshiniya va boshqalar).

Interpretatsiya № 2

Mazkur interpretatsiya orkali insonning uzi xakidagi, uzining tashki tuzilishi, uzining shaxsi tugrisidagi tasavvurlarini bilish, individual-tipologik xususiyatlarini aniqlash mumkin.

1. Estetik tasvir – rassomlik kobiliyatlari bulgan badiiy tip.
2. Sxematik tasvir – ilmiy tip.
3. Realistik tasvir /uta tafsilotlar Bilan chizilgan rasm/ - mayda – chuydaga kup e'tibor beruvchi tip.
4. Metamorfik tasvir /odam uzini Biron predmet, masalan, choynak, probirka, usimlik, xayvon, badiiy personaj kurinishida ifodalagan rasm/ - fantaziyasi yaxshi rivojlangan, ijodiy kobiliyatlarga ega, albatta, kungilchan, kulguga moyil tip.
5. Emotsional tasvir /biror emotsional holatni ifodalovchi rasm/ - juda yukori emotsional ta'sirlanuvchanlikka ega tip. U odatda uzining xozirgi emotsional holatiga teskari holatni tasvirleydi. Masalan: xafa bo'lsa-da, kulayotgan yuzni chizishi mumkin.
6. Xarakatdagi tasvir-xarakatchanlikka moyil, odatda sport, raks bilan shugullanuvchi tip.
7. Orkaning tasviri – belgilangan tartiblarga zid xarakat kiluvchi tip.

«Avtoportret» testidan olingan ma'lumotlarni shuningdek, Rid sxemasi buyicha tartibga soli shva rasmning mikdoriy kursatkichlarini aniqlash mumkin.

Sanab utuvchi rasm /bita avtoportret chizib berish iltimos qilinganiga karamay bir necha avtoportretlar chizilgan rasm/ - fikriy ekstrovert.

Organik rasm /odamni usimliklar, xayvonlar kurshovida, tabiat kuynida tasvirlovchi rasm/ - fikriy introvert.

Gaptik rasm /odamni biror bir holatda kupincha «tishi ogriyotgan», «boshi ogriyotgan» holatlarda tasvirlovchi rasm/ - sensor introvert.

Emfatik rasm /odamni biror emotsional muxitda tasvirlovchi rasm/ - sensor estravert.

Dekorativ rasm /portretni turli bezaklar bilan, chiroyli ramkalarda, Erkin ranglar Bilan tasvirlovchi rasm/ - sensor ekstrovert.

Imajitar rasm /odamni biror bir adabiy kaxramon yoki xayoliy obraz tarzida tasvirlovchi rasm/ - emotsional introvert.

Ritmik rasm /xarakatdagi odamni masalan, yurayotgan, zinadan chopayotgan va x. odamni tasvirlovchi rasm/ - intuitiv ekstrovert.

Strukturali rasm /odamni kanday bo'lsa, shundayligicha, ba'zan fakat yuzi, byustni yoki buy-bastni tasvirlovchi rasm/ - intuitiv introvert.

Ushbu belgilar buyicha kuyidagi jadvaldagiga o'xshab, turli rasmlar urtasidagi mikdoriy farqlarni aniqlash mumkin.

«Avtoportret» testi buyicha individual – tipologik farqlar /500 kishi orasida/

Tasvir kurinishi G.Rid buyicha	Psixologik tip K.Yung buyicha	Tasvirlararo mikdoriy farqlar
Sanab utuvchi	fikriy ekstrovert	2,4
Organik	fikriy introvert	30,3
Emfatik	sezuvchi ekstrovert	3,2
Gaptik	sezuvchi introvert	2,2
Dekorativ	xissiy ekstrovert	8,8
Imajitar	xissiy introvert	13,2
Ritmik	intuitiv ekstrovert	20,8
Strukturali	intuitiv introvert	19,1

Metodika manbasi: Rogov E.I. Nastol'naya kniga prakticheskogo psixologa: Ucheb. Posobie: V 2 kn. – 3-e izd.: Gumanit. Izd.ssentr VLADOS, 2000. – Kn.!: Sistema raboty psixologa s det'mi raznogo vozrasta. – 384 s. 286-292 betlar.

Ayzenkning surovnomma - testi.

Ushbu metodika A.G.SHmelev tomonidan moslashtirilgan.

Surovnomma - test G.Ayzenk tomonidan individuallikning asosiy kursatkichlari deb karalgan 2 xususiyat - «introversiya» - «ekstroversiya» xamda «neyrotizm -emotsional barkarorlik» kabi xususiyatlarni aniklashga karatilgan.

Surovnomma - test bir-biriga uxshash bulgan 2 shakl - A va b shakllardan iborat bir shakldagi savollardan xar bittasi kuyidagi 3 ta shakllardan biriga taalukli xisoblanadi:

1. Introversiya - ekstroversiya (24 ta savol).
2. Neyrotizm - barkarorlik (24 ta savol)
3. YOlgon - ochiklik (9ta savol).

Kalit Bilan mos tushgan javoblar 1 ball Bilan baxolanadi. Savollarga «xa» yoki «yuk» deb javob berish suraladi. 12 balldan ortik kursatkich shaxsining ekstrovertligidan dalolat beradi, 12 balldan kam kursatkich introvertlikni bildiradi. Neyrotizm shkalasi buyicha 12 balldan ortik kursatkich xissiy bekarorlikni aks ettiradi. YOlgonchilikni shkalasi buyicha 4-5 ball tankidiy kursatkich bulib, sinaluvchining savollarina fakat «yaxshi» javob berishga moyilligidan dalolat beradi. Bu esa neyrotizm, ekstroversiya va introversiya shkalalari buyicha kursatkichlarning ishonchligiga ta'sir kiladi.

Tinik ekstrovert- boshka odamlarga tez kirishib ketadigan inson, boshka odamlar Bilan mulokat kilishga, YAngi ta'sirotlarga doimo intiluvchi odam. U ulfatlarni yoktiradi, tanishlari va dustlari kup.

Tajavuzkor, serjahl, ta'sirchan inson bulib, kupincha dakika ta'sirida xarakat kiladi. Xis tuygularini kattik nazorat kila olmaydi, tanishish uchun odatda birinchi Suz boshlaydi. YOlgez ishlashni va shugullanishni yoktirmaydi.

Tipik - intravert- mulokatga kiyinchilik bilan kirishuvchi, uyatchan, ogir, uz ichki dunyosiga kumilgan, uz-uzini kuzatadigan odam. Boshka odamlardan ajralgan. U uz xarakatlarini oldindan rejelashtirib oladi, kutilmagan istaklarga ishonmaydi. U tartibni yoktiradi, xayotda jiddiy, xis-tuygularini kattik nazorat ostiga olgan, kamdan-kam jaxli chikadi, kizishib ketmaydi, mulokatdagi kelishmovchiliklarni jim turib tuxtatishga intiladi. U dikkatni kuchli bir joyga tuplaydigan va kam xarakat talab kiladigan faoliyat turlarini yoktiradi.

Ayzenk savolnomma - testi buyicha tipik nevrotik kisman Freyd goyalari asoaida ishlangan bulib, onglik va ongsizlik urtasida yorokin nizolarni xarakterlaydi, shuning uchun xam salbiy xis-tuygularni yomon boshkaradi. Xissiy bekarorlik odatda insonning gap kutara olmasligi Bilan boglangan bulib, u uziga ishonmaydi, boshka odamlarning yordamiga yoki kullab kuvvatlashishiga doimiy muxtoj. Uning kayfiyati uzgaruvchan. Kupincha u jiddiy sabab bulmasa xam uzini baxtsiz, boshkalardan yomonrok xis kiladi, ba'zida uzini aybdor deb biladi.

U kup orzu kiladi, xar narsadan shubxalanadi, jizzaki, odatda u boshidan kechirgan kungilsizlikni uzak vakt eslab yuradi, muvaffakiyatsizlikdan kurkadi, unga karor kabul kilish kiyin, vaziyat shuni talab kilsada uz niyatlaridan voz kecholmaydi.

Xissiy barkarorlikka ega bulgan inson uz xissiy xolatini boshkara oladi, odamlar Bilan bir xil mulokatga kirishadi, uni muvozzantdan chikarish kiyin. u boshkalar tomonidan doimiy kullab-kuvvatlanishga muxtoj emas, ogir-bosik. »YOlgonchilik shkalasi buyicha samimiy emaslik-bu yolgongchilik emas, bu uziga xos da'vogarlik bulib, uz ijobiy xislatlarini ortikcha baxolash, uzini yaxshi kurishga intilishdir».

Neyrotizm
 Tez xafa buladi sezgir
 Tashvishlinotinch
 Kup uylaydi jaxldor
 Umidsizlanadi ta'sirchan
 Muloyim uzgaruvchan
 Odamovi tashki ta'sirlarga
 YUvosh beriluvchan
 Meloxonlik xolerik

Flegmatik sangvinik
 Intravertlik ekstravertik
 Sust mulokatga kirishuvchan
 Extiyotkoraloka kiluvchi
 Aklli kupgap
 Xayrixox kungilchan
 Tinch-osityishta erkin
 Uzini nazorat kila oladi kuvnok
 ishonuvchan
 Peshkadamlikka intiluvchi

Xissiy barkarorlik

Ta'kidlab utilgan shaxs xulk-atvori stereotiplari fakat tugma xislatlar natijasi emas, balki muxit ta'sirining xam natijasidir.

Ushbu metodikadan tashkari shaxs xislatlarini aniklash uchun Kettellning surovnomma - testi xamda boshka psixodiagnostik testlardan foydaniladi.

1. Kuchli xayajonni sinash uchun sizda yangilikka intilish seziladimi?

2. Sizni tushunadigan va kullab kuvvatlaydigan dust kerakligini xis kilasizmi?

3. Siz izingizni tashvishi yuk odam deb xisoblaysizmi?
4. Uylagan narsangizdan kiyinchiliksiz voz kecha olasizmi?
5. Bir ishni kilishdan oldin shoshmasdan, uylab ish tuta olasizmi?
6. Xatto sizga foydasi bulmasa xam, va'dangizda turasizmi?
7. Ruxingiz tez tushib, tez kutariladimi?
8. Kup uylamay tez ish yurita olasizmi?
9. Jiddiy sabab bulmasa xam izingizni baxtsiz deb uylaysizmi?
10. Birov bilan baxslashganingizda izingizni kup narsaga kodir ekanligingizga ishonasizmi?
11. Sizga yokkan karama-karshi jinsli kishi bilan tanishsangiz, tortinasizmi?
12. Jaxlingiz chikkanda izingizni uykotasizmi?
13. Kupincha uylamasdan, sharoitga karab ish tutasizmi?
14. Gapirmasam bular edi, shu ishni kilmasam bular edi, degan xayol sizni tez-tez bezovta kiladimi?
15. Sizga kitob ukishga nisbatan odamlar bilan uchrashish afzalmi?
16. Xamma narsani izingizga olasizmi?
17. Dustlar davrasida bulishni yaktirasizmi?
18. Birovlar bilishni istamagan sirlaringiz bormi?
19. Ba'zan gayratingiz jushib kadamingizdan ut chaknaydi, ba'zan esa xamma ishdan xavfsalangiz pir bulib lokayd bulishingiz xakikatmi?
20. Dustlaringiz davrasini eng yaxshi dustlaringiz bilan chegaralashni istaysizmi?
21. Siz kup narsani orzu kilasizmi?
22. Sizga bakirib gapirishsa, shunday javob kaytara olasizmi?
23. Ba'zan izingizni biron narsada aybdorman deb xisoblaysizmi?
24. Siz uz odatlaringizni yaxshi ekanligiga ishonasizmi?

25. Uz xislaringizga erk berib, dustlar davrasida uzingizni betashvish deb xisoblaysizmi?
26. Asabingiz tarang bulgan vaktlar kup bulganmi?
27. Sizni xushchakchak va tiyrak odam deb xisoblashadimi?
28. Biron ishni bajarib bulgandan sung, shu ishni bundan xam yaxshirok bajarishingiz mumkinligi xakida uylasizmi?
29. Katta davralarda uzingizni xotirjam xis kilasizmi?
30. Siz giyyat kilasizmi?
31. Miyangizga xar xil xayollar kelib, sizga uyku bermagan paytlar bulganmi?
32. Siz biron narsani bilishni istasangiz, dustlaringizdan surab surishtirishga nisbatan kitobdan kidirib topishni ma'kul kurasizmi?
33. Sizni tez-tez yuragingiz uynab turadimi?
34. Dikkat e'tiborni bir joyga kuyadigan ish sizga yokadimi?
35. Sizni kaltirok tutadimi?
36. Siz doim xak gapirasizmi?
37. Bir-birini kamsitadigan davralarda uzingizni xotirjam xis kilasizmi?
38. Siz serjaxlmisiz?
39. Tez xarakat kiladigan ish sizga yokadimi?
40. Xammasi yaxshilik bilan tugagan, lekin yomon okibatlarga olib kelishi mumkin bulgan vokealar sizni xayolingizni bezovta kiladimi?
41. Xarakatingiz sekin, chakon emasligi xakikatmi?
42. Siz ishga yoki birov bilan uchrashuvga kechikkanmisiz?
43. Be'mani tushlar kurasizmi?
44. Siz gaplashishni sevganingiz uchun, yangi odamlarni kurganda paytni boy bermasdan u bilan gaplashishga xarakat kilasiz?
45. Sizni biror ogrik bezovta kiladimi?
46. Dustlaringiz bilan uzok uchrashmasangiz xafa bulasizmi?
47. Uzingizni asabi yomon kishi deb xisoblaysizmi?

48. Sizning tanishlaringiz orasida uzingizga yokmagan insonlar xam bormi?
 49. Siz uzingizni uziga ishongan inson deb xisoblaysizmi?
 50. Sizni kamchiliklaringiz va ishingizni tankid kilishsa, shaxsiyatingizga tegadimi?
 51. Kupchilik bilan bajarilgan ishdan konikish kiyinmi?
 52. Sizni boshkalardan nima bilandir yomonman, degan fikr bezovta kiladimi?
 53. Zerikarli davrani kiziktira olasizmi?
 54. Uzingiz tushunmagan narsalar xakida gapirgan vaktlaringiz bulganmi?
 55. Uz sogligingiz xakida kaygurasizmi?
 56. Birovlar ustidan xazil kilishni yoktirasizmi?
 57. Uykusizlikka duchor emasmisiz?
- Yukorida keltirilgan savollarga «xa» yoki «yuk» javobini bering va siz uzingizni kanday temperamentga mansub ekanligingizni olasiz.

TEST KALITI:

Nº	xa	yuk	Nº	xa	yuk	Nº	xa	yuk	Nº	xa	yuk	Nº	xa	yuk	Nº	xa	yuk
1	E		2	N		3	E		4	N		5		E	6	L	
7	N		8	E		9	N		10	E		11	N		12		L
13	E		14	N		15		E	16	N		17	E		18		L
19	N		20		E	21	N		22	E		23	N		24	L	
25	E		26	N		27	E		28	N		29		E	30		L
31	N		32		E	33	N		34		E	35	N		36	L	
37		E	38	N		39	E		40	N		41		E	42		L
43	N		44	E		45	N		46	E		47	N		48		L
49	E		50	N		51		E	52	N		53	E		54		L
55	N		56	E		57	N										
Gamgin, tashvishli, kurkok, yuvosh, muloxaza yuritishga moyillik kelajakka ishonchi yuk, umidsiz, ogir, vazmin, bosik, mulokotga kirisha olmaydi, indamas MELANXOLIK INTROVERSIYA									24 Sezgir, tinib-tinchimas, uzgalarga xukm utkazuvchan, ta'sirchan, tashki ta'sirga beriluvchan, uzgaruvchan, umid ishonchli xarakatchan XOLERIK EKSTROVERSIYA								

0	Passiv-sust, extiyotkor, muloxaza yurituvchan, aklli, uylab ish kiladi, tinchlikni sevadi, boshkaruvchan, ishonuvchan, nazorat kiluvchan vazmin bir tekisda xarakat kiladi, xotirjam	12	Mulokotga kirishuvchan, sergap, raxmdil, kungilchan dadil xarakat kiluvchan, xushchakchak, lekin kupchilikni yoktirmaydi, xamma joyda sardor bulishga uzini kursatishga xarakat kiladi.
FLEGMATIK		SANGVINIK	

Gissen so'rovnomasi.

Bexterov nomidagi psixonevrologiya institutida moslashtirilgan. Bu so'rovnoma kishi kayfiyatidagi hissiy o'zgarshdagi shikoyatlar intensivligini aniqlab beradi.

Odamning tabiiy holati uning xulqini hissiy steriotipiga ta'sir qiladi. Bu somatikaning psixikaga ta'siri natijasidir. Buning aksi ham bo'lishi mumkin, insonda bo'lgan hissiy sterotegik insonning tabiiy holatidagi ichki kechinmalariga ta'sir qiladi.

Xulqning hissiy steriotipi organik holatlarning qabul qilishiga ta'sir qiladi. Tibbiyotda "kasallikning sub'ektiv darajasi" degan tushuncha bor. Somatik buzilishlarning ob'ektiv ko'rinishidan farqli, sub'ektiv daraja inson sog'ligini emotsional holatini ko'rsatadi. Har bir sezgi sub'ektiv his qilish bilan bo'ladi. Bunday sezgilar yig'indisi sub'ektiv darmonsizlik intensivligini aniqlaydi.

Kishi sog'ligini yuzasidan bo'ladigan shikoyatlarning intensivligining jami bola shaxs ruhli holatining mustaqil omilini hosil qiladi. Bu erda har qanday shaxs kasal yoki vrachga murojaat qilgan shaxs haqida ketyapti. Har birimiz u yoki bu darajada sog'ligimiz haqida qayg'uramiz. Ushbu so'rovnomada kayfiyatning xissiy shikoyat intensivligi berilgan. Kasallik darajasi shkala bo'yicha baholanadi: 0-yo'q, 1-engil, 2-bir necha, 3-ancha, 4-kuchli.

Ma'lumotlarning ishlanishi shkalalar bo'yicha quyidagi ballar hisoblanadi.

1. "Xolsizlik" - X: 1+4+15+16+17+19. bu shkala xolsizlikning nospetsifik omili ko'rsatkichi, kishi hayoti energiyasini yo'qotilganligi va uning yordamiga muxtojligini ko'rsatadi.

2. Oshqozon shikoyatlari - 0: 3+9+10+12+13+21. Bu shkala asab (psixometik) oshqozon kasalliklarini aks ettiradi.

3. "Tananing har xil qismlaridagi og'riqlar" yoki "revmatik omil" R: - 5+7+8+14+18+23. SHkala mijozning algin va spastik harakterdagi sub'ektiv dardlarini ifodalaydi.

4. "YUrak shikoyatlari" 10: 2+6+11+20+22+24. SHkala ko'proq qon tomir doirasidagi kasalliklar lokalizatsiyasini ko'rsatadi.

5. "Bosim (intensivlik) shikoyatlar"-B. Bu shkala yuqoridagi 24 shikoyatlarni o'z ichiga oladi. 4 ta ilgargi shkalalarni integral bahosini tashkil qiladi. SHkala umumiy hissiy shikoyatlarning intensivligini harakterlaydi.

Aytish kerakki, shkala klinik sindromlar u yoki bu kasallikni aniqlab bermaydi. Ular tomonidan seziladigan darmonsizlikning umumiy birikmasini tashkil qiladi. Natijalarni baholash. Birinchi 4 shkala 0 dan 24 ballgacha (har bir shkala 6 punktdan iborat) 5 shkala uchun 0 dan 96 ballgacha bo'lishi mumkin.

№	Men quyidagi dardlarni his qilaman	0	1	2	3	4
		yo'q	engil	Bir necha	ancha	kuchli
	1	2	3	4	5	6
1	Zaiflik sezish					
2	YUrak urishi to'xtab-to'xtab					
3	Qorinda bosim bo'lishi					
4	Uyquning ko'pligi					
5	Bo'g'imlardagi og'riqlar					
6	Bosh aylanishi					

7	Bel yoki elka og'rig'i					
8	Bo'yin og'rig'i					
9	Qusish					
10	Ko'ngil aynishi					
11	Spazma					
12	Otrijka					
13	Kuyish					
14	Bosh og'riqlari					
15	Tez charchash					
16	CHarchash					
17	Qaridek xis qilish					
18	Oyoqda og'riqlik, charchoq					
19	Bo'shashlik (lanjlik)					
20	Ko'krakda sanchiq turish					
21	Oshqozondagi og'riqlar					
22	Bo'g'ilish					
23	Boshda bosimni his qilish					
24	YUrak xuruji					

K.N.TOMASNING SHAXS SUROVNOMASI

Amerikalik sotsiolog K.N.Tomas shaxsning turli nizoli vaziyatlarda uzini kupincha kanday tutilishini aniklash imkoniyatini beradigan metodika ishlab chikkan.Uning erdamida shaxsning xamkorlikka yoki rakobatga moyilligi , murosaga (kompromiss , yon bosishga , yul berishga) tayyorligi , nizolardan kochishi yoki ularni keskinlashtirishga intilishi kabi sifatlarning namoyon bulishi darajasini aniklash mumkin. SHuningdek, mazkur metodika jamoa xar bir a'zosining xamkorligidagi faoliyatga ijtimoiy-psixologik moslashuvchanlik darajasini baxolash imkoniyatlarini xam beradi. Bu metodika erdamida turli guruxlardagi uzaro munosabatlar xususiyatlarini urganiladi.

SINALUVCHIGA KURSATMA

«Sizning e'tiboringizga kuyida keltirilgan 30 juft muloxaza (tasdiklar)ga javob berish taklif etiladi. Ularining xar biri sizning nizoli, munozarali va tortishuvli vaziyatlardagi (biron bir kishi, suxbatdoshingiz bilan buladigan) tipik xulkingizga ozmi-kupmi mos keladi. Xar bir tasdiklar juftidan albatta bittasini. Sizning xulkingizga mosini («a» yo «b»)ni tanlab javob bering».

SUROVNOMA MATNI

1.a) Men, goxida unga, tortishuvli masalalarni xal kilish uchun ma'suliyat, javobgarlikni uz zimmasiga olishga imkon beraman

b; Munozara, tortishuvli vaziyatlarni muxokama kilishda men dastavval bizlar nima masala yuzasidan kelisha olmayotganimizga emas, balki nimada xar ikkalamiz xam kelisha olishligimiz mumkinligiga e'tiborini karatishga xarakat kilaman.

2.a) Men murosali (kompramis) echimlarini topishga xarakat kilaman.

b) Men nizoli vaziyatlarni uning xam va uzimning xam mafaatlarmiznp xisobga ogan xolda xal kilishga intilaman.

3.a) Men odatda uzim xoxlaganimga erishishga ka'tiy intilaman.

b) Goxida men uning manfaatini deb, uz manfaatimdan voz kechaman.

4.a) Men murosali echimlarni topishga xarakat kilaman.

b) Men uning xissiyotini, kechinmalarini kurmaslikka xarakat kilaman.

7.a) tortishuvli vaziyatlarni yumshatar, bartaraf etar ekanman, men xar doim uida yordam, madad, dalda, topishga xarakat kilaman.

b) Men bexuda zurikishlardan kutilish uchun nima lozim bulsa xammasini kilishga xarakat kilaman.

6.a) Men uzim uchun buladigan kungilsizliklardan kochishga xarakat kilaman.

b) Men uzim xoxlagan narsaga, uz xoxlaganimga erishishga xarakat kilaman.

7.a) Men tortishuvln masalalarni xal etish boshka kunga, galga koldirishga xarakat kilaman, chunki kni keyinchalik batafsil, bafurja xal kilsa buladi. b) Eoshka biron bir nimaga erishish uchun, nimadandir voz kechish, nimadandir boi deb xisoblayman.

8.a) Men odatda uzim xoxlaganimga erishishga kat'iy intilaman.

b) Men avvalo barcha tortishuvli masalalar va muxokama kilinayotgan muammolar nimalardan iborat ekanligini aniklab olishga intilaman.

9.a) Men yuzaga kelgan kandaydir kelishmovchiliklar tufayli xar doim xam xayajonlanaverish kerak emas deb xisoblayman.

b) Men uzim xoxlaganimga, uz bilganimga erishish uchun barcha kuch-kuvvatim, imkoniyatlarimni ishga solaman.

10. a) Men odatda uzim xoxlaganimga erishishga kat'iy intilaman.

b) Men uzaro kelishimli karorga kelishga intilaman.

11.a) Men iunozara kilinayo va muxokama kilinayotgan muammolar nimalardan iborat ekanligini aniklab olishga intilaman.

b) Men uni tinchlantirishga va shu bilan uzaro munosabatlarimizni saklab kolishga xarakat kilaman.

12.a) Men kupincha nizolarni yuzaga keltirishi mumkin bulgan xolatlardan kochishga xarakat kilaman.

b) Men agar u menga xam shunday munosabatda bulsa, unga kandaydir masalar buyicha uz fikrida kolish imkonini beraman.

13. a) Men urtacha, teng vaziyatni, xolatni taklif kilaman.

b) Xammasi men aytgandek bulishini talab kilaman.

14.a) Men unga uz nukta'i nazarimni ma'lum kilaman va undan bu xakdagi karashlarini surayman.

b) Men unga uz xolatim, nukta'i nazarim mantikini, mazmunini va uz karashlarimning afzalligini isbotlashga intilaman.

15.a) Men uni tinchlantirishga va munosabatlarimizni saklab kolishga xarakat kilaman.

b) Men kelishmovchilik, zurikishlardan kochish uchun zarur bulgan xamma narsai kilaman.

16.a) Men uning xissiyotiga, nafsoniyatga tegib ketmaslikka xarakat kilaman.

b) Men odatda uni uz nukta'i nazarimning afzalligiga ishontirishga xarakat kilaman.

17. a) Men odatda uzim xoxlaganimga erishishga ka'tiy intilaman.

b) Men bexuda zurikishlardan kutilish uchun nima lozim bulsa xammasini kilishga xarakat kilaman.

18. a) Agar shu uni baxtiyor kilsa unda men unga uch fikrida (uz bilganida) kolishga imkon beraman.

b) Men agar u menga xam shunday munosabatda bulsa, unga kandaydir masalar buyicha uz fikrida kolish imkonini beraman.

19.a) Men avvalo barcha tortishuvli masalalar va muxokama kelanayotgan muammolar nimalardan iborat ekanligini aniklab olishga intilaman.

b) Men tortishuvli masalalarni xal etish boshka kunga, galaga koldirishga xarakat kilaman, chunki uni keyichalik batafsil, bafurja xal kilsa buladi.

20.a) Men bizlarning kelishmovchiligimizni zudlik bilan engib utishga intilaman.

b) Men ikkalamiz uchun xam foyda va zararining eng makbul variantini topishga xarakat kilaman.

21. a) Munozara olib borar ekanman, men unga e'tiborli bulishga xarakat kilaman.

b) Men xar doim muammoni tugridan-tugri muxokama kilishga intilaman.

22.a) Men uzim va u bilan oramizdagi urtacha vaziyatni topishga xarakat kilaman.

b) Men uz nukta'i nazarimda turishga xarakat kilaman.

23.a) Odatda men xar birimizning istaklarimizni kondirilishini istayman.

b) goxida unga tortishuvli masalani xal kilish uchun ma'suliyatnn (javobgarlikni) uch zimmasiga olishga imkon beraman.

24.a) Agar uz nukta'i nazari juda muxim bulsa, unga imkon berishni (yul berishni) xarakat kilaman.

b) Men uni kelishishga kundiirishga xarakat kilaman

25.a) Men uni xakligimga ishontirishga xarakat kilaman.

b) Munozaralar olib borish vaktida men uning kizikishlariga e'tiborli bulishga xarakat kilaman.

26.a) Men urtacha nukta'i nazarni taklif kilaman.

b) Men ikkalamiz uchun xam foyda va zararning eng makbul variantini topishga xarakat kilaman.

27.a) Men kupincha tortishuvlardan kochishga xarakat kilaman.

b) Agar, shu uni baxtiyor kilsa, unda men unga uz fikrida (uz bilganida) kolishiga imkon beraman.

28. a) Odatda uzim xoxlaganimga erishishga ka'tiy intilaman.

b) Vaziyatni yumshatar ekanman, men odatda u xam meni kullab-kuvvatlashi mumkin bulgan imkoniyatlarni topishga xarakat kilaman.

29.a) Men urtacha nukta'i nazarni taklif kilaman.

b) Men yuzaga kelgan klishmochiliklar tufayli, xar doim xam xijolat bulaverishning xojati yuk deb uylayman.

30.a) Men uning izzat-nafsigaga tegib ketmaslikka xarakat kilaman.

b) Men tortishuvda doimo ikkalamiz birgalikda muvaffakkiyat erishishimiz mumkin bulgan nukta'i nazarda bulaman.

Mazkur surovnomani guruxning barcha a'zolari (ukuvchi, talaba, xodimlar)ga emas, balki tanlab (m: norasmiy etakchilar bilan, yoki tartib intizomni buzuvchilar, yoki u yoki bu vazifa, topshirik bajaruvchi kichik gurux tarkibiga kiruvchilar bilan) olingan odamlarga nisbatan, ular bilan ishlashda kullash mumkin. blingan materiallarni kayta ishlash natijasida gurux raxbari, maktab psixologi ukituvchi, mazkur tadbirkotni olib borayotgan tadbirkotchi nafakat guruxda psixologik mos kelmaslik zaminida yuzaga mos keladigan nizoli vaziyatlarning oldini olishi, balki ukuvchi, talabalarni uz-uzini tarbiyalashga yullashi, ularda etarlicha shakillanmagan shaxsiy sifatlarning rivojlantirishga erishishi mumkin.

MA'LUMOTLARNI KAYTA ISHLASH

Ma'lumotlarni kayta ishlash yukoridagi kalit yordamida amalga oshiriladi. Kalit blank shaklida bulib, unda sinaluvchi xakidagi va uning javoblari xakidagi barcha ma'lumotlar beshta ustun buyicha taksimlanadi, ma'lumotlarni kayta ishlashda ustunlarning xar biri buyicha tugri kelgan javoblar mikdori xisoblanadi. (1 ta javob 1 ballga teng) M. sinaluvchi «rakobatlik» ustuni buyicha - 3 ball, «xamkorlik» - 5 ball, «murosaliilik» - 12 ball, «tortishuvdan kochish» - 6 ball, «moslashuvchanlik» - 4 ball olgan bulsa, bunday xolat kuydagicha xulosaga kelish imkoniyatini beradi:

Sinaluvchi nizoli vaziyatlarda murosaga moyil. Unga nizodan kochish xos, nizo yuzaga kelib kolgan xolatda u xamkorlikka intiladi. U nizoli vaziyatlarga passiv moslashuvchan, kanlay kilib bulmasin rakobatga intilish unga xos emas.

Kalit

Nº	Raqobatli lik	Hamkorlik	Murosali- lik Kelishuvchan lik	Tortishuv dan qochish	Moslashuvcha n lik
1				a	b
2		b	a		
3	a				b
4			a		b
5		a		b	
6	b			a	
7			b	a	
8	a	b			
9	b			a	
10	a		b		
11		a			b
12			b	a	
13	b		a		
14	b	a			
15				b	a
16	b				a
17	a			b	
18			b		a
19		a		b	
20		a	b		
21		b		a	
22	b		a		
23		a		b	
24			b		a
25	a				b
26		b	a		
27				a	b
28	a	b			
29			a	b	
30		b			a

Abdullayeva G.S., Safarov F.F.

TARBIYA NAZARIYASI VA METODIKASI

DARSLIK

Muharrir:
Tehnik muharrir:
Musahhib:
Sahifalovchi:

X. Taxirov
S. Melikuziva
M. Yunusova
A.Ziyamuhamedov

Nashriyot litsenziya № 2044, 25.08.2020 й
Bichimi 60x84¹/₁₆. "Cambria" garniturasini, kegli 16.
Offset bosma usulida bosildi. Shartli bosma tabog'i 10,5. Adadi
100 dona. Buyurtma № 2198

Tarbiya nazariyasi va metodikasi MCHJda
chop etildi.

Tel.raqam: +998 94 673 66 56

ISBN 978-9912-649-87-3

9 789912 649873